

OCTAVIAN GOGA

DISCURSURI

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ” S. A., BUCUREȘTI

DISCURSURI

OCTAVIAN GOGA

DISCURSURI

TIPARUL „CARTEA ROMĂNEASCĂ” S. A., BUCUREȘTI

„Mă uit în conștiința mea: Am privirea slobodă. Întreg patrimoniul neamului îl văd înaintea, — Ardealul, Vechiul Regat, Bucovina, Basarabia... Întreagă clădirea măreață a unității noastre naționale — sub temeliele ei sunt zidite și visurile mele de demult“.

Octavian Goga.

FRAGMENTE AUTOBIOGRAFICE

Urmărind un scop științific, Institutul acesta de cercetări a crezut că trebuie să facă apel la mai mulți scriitori, pentru a aduna material menit să documenteze și să explice procesul lor de creațiune artistică. Mă siliți deci să mă opresc o clipă în viața mea extrem de sbuciumată, ca să privesc înapoi și să vă înfățișez intimitatea resorturilor mele sufletești, să fac — cum s'ar zice — *o confesiune de atelier*. Îmi dau seama că lucrul nu e tocmai ușor, mai ales când această spovedanie nu vine ca un act îndelung chibzuit, ci ca un răspuns la anumite întrebări pe care le-a formulat judecata Dv.

Voiu vorbi deci cu toată spontaneitatea și sinceritatea, destăinuindu-mă și arătând *care au fost curente de gândire și de simțire care m'au călăuzit în viață. Voiu încerca să ridic perdeaua de peste un colț de laborator literar și să-l desvăluu în fața Dumneavoastră.*

Este vorba de un fel de metodică explorare intelectuală din partea Dv., care, făcută după anumite norme științifice, se crede datoare ca, luminând în sufletul unui scriitor, să-l urmărească în toate ascunzișurile lui, să-l pnnă în lumină în fața celorlora dintre contemporani și urmași care vor voi să-l vadă.

Voiu face deci în spiritul acesta un succint curs de anatomie sufletească.

Cea dintâi întrebare este următoarea : care sunt experiențele și impresiile din copilărie, care s'au întipărit mai adânc și s'au reflectat apoi în scrisul meu ?

Mărturisiri, cu ocazia deschiderii Institutului de istoria literaturii române moderne și folclor la Universitatea din București, în Decembrie 1933.

Înainte cu cincizeci de ani și câteva luni (foarte multă vreme...) m'am născut într'un sat care se chiamă Rășinari, la poalele munților Carpați și la 12 km. de Sibiu, un sat frumos, o comună care n'a făcut parte din iobăgia din trecut, fiindcă era ceea ce se chema subț stăpânirea ungurească „*fundus regius*” și, cum se spunea în românește, în vechile noastre scrisori, în zapise, „*slobod crăiesc sat*”.

Această comună reprezintă o puritate de rasă, absolută; 6000 de locuitori, 6000 de suflete arătau statisticile ungurești în această comună și care erau cu toții Români. Jandarmii unguri erau singurii străini care se găseau în Rășinari, unde mulți dintre ei sfârșeau prin a lepăda haina de paznici ai ordinii, ca să se însoare acolo și să devină Români.

Erau deci desnaționalizați de mediul absorbant.

În această atmosferă m'am născut, la poale de munte, unde în mod organic am avut totdeauna tendința să mă urc pe creste și de-acolo, din vârful Cindrelului, să văd cele două aspecte ale aceluiași popor; soarta a vrut deci să iau dela început contact cu realitatea, găsindu-mă pe coloana vertebrală a românismului.

Cred într'un determinism geografic, care îndrumază toată mentalitatea noastră și, firește, întreaga structură sufletească și intelectuală.

Dacă m'aș fi născut la periferia etnică a neamului, acolo unde apăsarea unei culturi străine s'ar fi resimțit în mediul în care mă mișcam, de sigur că acest stigmat m'ar persecuta în cursul vremii, neconținut.

M'am născut însă la graniță. Am știut deci, din primul moment al vieții mele, că există granițe; am știut ce înseamnă existența graniței: un piron înfipt în carnea unui popor.

Părinții mei sunt intelectuali, ceea ce se chema intelectualitatea ardeleană din acele vremuri. Cultura se făcea la adăpostul bisericii, fiindcă profesiunile pe care le acorda statul erau numai pentru străini și Unguri. Tatăl meu era preot la această biserică, ce își avea daniile ei de munți, cum spun hrisoavele, care se păstrează acolo, dela Matei Basarab. Dacă aș face o disecare a stării mele sufletești, ar trebui să mă întreb care e cauza acelei dualități, care, ca o fatalitate, m'a urmărit în viață? Literatura

de o parte și de alta chemarea către trebile publice ; pe de o parte, abstracțiunea, pe de altă parte, jocul realităților ?

Eu cred că și aici așa găsi un fel de deslegare în sens atavic.

În ce privește părinții mei, mama era, după naștere și de felul ei, dela munte ; tata era de pe câmpie. Vedeți deci o imbinare sufletească : muntele reprezintă prin psihologia lui mai mult contactul cu realitatea, mai mult tendința de a intra în afunzimi, mai mult acțiunea, câtă vreme câmpia reprezintă orizontul larg, tendința de nostalgie, de povestire. Aceste două elemente s'au transmis în sufletul meu și sub povara lor se menține această sbuciumare paralelă, care se traduce în cele două îndeltniciri ale vieții mele : literatură și politică.

Sunt întrebat dacă dintre figurile Ardealului evocate în poezia mea sunt unele care s'au întipărit din copilărie ? De sigur că da !

Eu am trăit până la vârsta de 9 ani la sat ; am trăit însă nefiind țaran, ci ca un înregistrator conștient al satului.

Am privit satul și l-am despiciat programatic, dându-mi seama că el e cel mai mare rezervor de energie națională ; am crezut dela început, prin transmisiunea strămoșilor și părinților mei, în ideea de rasă ; am crezut deci în sat, fiindcă satul era sinteza care reprezintă înaintea mea marele tot : *neamul*.

Am cutreerat satul cu ochii deschiși, conștient că fac o analiză permanentă și că fiecare clipă de contact al meu cu țărănimea e o clipă de studiu, de interpretare, de disecare a acelui izvor de energie, care se confundă, în judecata mea, cu însuși rostul existenței noastre. Am crezut în sat și am căutat în sufletul poporului nostru ; și vă spun sincer, că, în acest microcosm, am descoperit oglindindu-se o vieță sufletească foarte bogată.

Dacă s'ar gândi cineva să-și ia asupra lui sarcina ca să caute la sat toate figurile pe care le-au eternizat marile literaturi, le-ar găsi de sigur, într'o formă rudimentară, dar le-ar găsi acolo. Există la țară și Hamlet și Tartuffe ; există Avarul lui Molière ; există Othello ; toate figurile complicate și toate marile pasiuni clocotesc jos în adâncime. Nu e nevoie de un plastron, ca să simți un suflet bătând și instincte foarte puternice manifestându-se. Eu am urmărit toate figurile satului și am luat legătura mea sufletească cu ele ; mi-am dat seama că osatura poporului

e la țară și că, dacă vrem să credem într'o logică viitoare a evenimentelor, care să ne salveze, trebuie să credem în țăran și în sat. Deci eu, din fragedă copilărie, am urmărit satul, cu toate figurile lui. Am avut contact cu toate frământările anonime, cu toate bucuriile, începând dela botez și până la coborîrea în pământ. Participând însă la această vieață a satului continuu, am rămas oarecum deasupra mulțimii, un observator al ei, înregistrator conștient al tuturor evenimentelor dimprejurul meu. Mă duceam la horă — mai puțin la horă — mă duceam mai mult la șezători, dar aceasta nu la Rășinari, ci într'o comună depe Târnavă, de unde era tatăl meu, unde aveam o moșioară, și mă lăsam furat de atmosfera de nostalgie, de lene, de căldură a sufletului, care se respira acolo în nopțile de vară.

Fiindcă eu mă întorceam dela școală la țară numai vara — eram la școala ungurească dela Sibiu, unde am mers când aveam 9 ani, după ce terminasem școala primară din Rășinari, și din care am ieșit fără să știu o vorbă ungurește — la țară, vara, mă apropiam de popor, treceam în mijlocul țăranilor, făceam să se înlătore acel sentiment de diferențiere socială, care persista în primele clipe, și urmăream zi cu zi, ceas cu ceas, tot ce era frământare sufletească în jurul meu. În serile de vară, când se țineau șezătorile pe prispă, eram și eu chemat la ele și asistam, de sigur rob și de farmecul cântecului, dar și de conștiința că trebuie să-mi îmbogățesc capitalul meu de folclor românesc; sunt amintiri simpatice și stăruiu cu drag asupra lor.

Când mă duceam între țărani, pentru primul moment se făcea liniște între ei; era acea mișcare de jenă a săteanului, care nu-și traduce imediat sentimentele în fața noului venit; dar peste câteva minute, legătura sufletească cu ei fiind luată, începea acel fluid să circule între noi, începeau cântecele și eu mă întorceam dela aceste întreprinderi, încărcat de muzică și povestiri, venind dela aceste incursiuni cinegetice cu prada mea, care de sigur că era substratul sufletesc al operelor mele. Pe urmă începea în sufletul meu elaborarea aceea chinuitoare a cuvintelor, care trebuie să-și dea întâlnirea în creierul unui om, când două noțiuni se întâlnesc și se îmbrățișează pentru a nu se mai despărți niciodată. Dacă aş căuta să hotărâsc printr'un fel de analiză, uitându-mă foarte adânc în mine, de unde purced legăturile mele indestructibile cu vieața populară, aş ajunge până acolo, la acele

clipe ale serilor de vară, când, împreună cu părinții mei, acel preot dela țară, cu mama mea, și cu frații mei, toată familia, ne cufundam în marele suflet al țăranului nostru.

În acea vreme, în Ardeal, era o vieță foarte sbuciumată ; erau adică luptele pe care le duceam, luptele politice de afirmare națională, împotriva apăsării ungurești ; pe la anul 90, s'a ridicat la apogeu tendința de distrucție a guvernului dela Budapesta, adresată poporului român din Transilvania. Ideea imperialismului unguresc, care s'a profesat, pe la sfârșitul veacului al 19-lea, de către guvernele din Budapesta, a produs o formidabilă reacțiune moleculară în sufletul românismului din Ardeal, la care, în mod natural, participam.

Subt aceste împrejurări, am început să scriu foarte curând, mi se pare la 9—10 ani. Și pentru că în educația pe care mi-o făceam acasă, până la această vârstă de 9 ani, eram îndrumat de părinții mei, în special de mama, care era o intelectuală, trebuie să știți atmosfera în care am trăit atunci.

M'am născut într'o vreme când principiul național domina toate fluctuațiile sufletului românesc.

În istoria Europei, au fost mai multe curente, care, în cursul vremii, în mod stăruitor, au influențat sensibilitatea popoarelor. A fost de exemplu Reformațiunea : 100 sau 200 de ani, continentul, prin toți porii lui, a resimțit necesitatea preocupărilor sufletești religioase. Veacul al 19-lea, e veacul principiului de naționalitate. În veacul al 19-lea, s'a lansat ideea identificării granițelor etnice cu granițele politice ; în veacul al 19-lea, s'a elaborat unitatea popoarelor.

De sigur, mai întârziați decât alții, din cauza așezării noastre geografice, aceste idei din cursul veacului al 19-lea au fost în mod postum resimțite în conștiința noastră și trecute în instinctul nostru popular. Toți cărturarii, toți scriitorii noștri, toți au perpetuat generații întregi acest vis, dela unul la altul, și eu nu mă găsesc decât ca o verigă într'un lanț de evoluție : *nu sunt decât continuatorul normal al simțirii generale, pe care, în mod firesc, am dus-o și eu cu un pas mai departe.*

M'am născut deci într'o vreme când protestele de rasă erau pe buzele tuturor și când acest sentiment era atât de puternic, încât umbrea pe toate celelalte.

Era atmosfera celei mai sălbatice persecuții a Românilor din Transilvania ; era o opresiune, pe care o știm cu toții, ramificându-se până în cele mai mici îndeletniciri ale vieții dela țară. De sigur că ea trezea protestarea și eu m'am născut în această protestare, m'am născut cu pumnii strânși, sufletul meu s'a organizat din primul moment pentru protestare, pentru revoltă, cel mai puternic sentiment care m'a călăuzit în viață și din care a derivat și formula mea literară.

Revolta era așa de puternică, încât, punându-mi acum întrebarea, în mod postum, dacă cu această structură de nervi și de suflet m'aș fi născut în altă țară, dacă dispozițiile mele de înregistrare ale sufletului erau cele native, atunci trebuia să-mi caut în orice culcuș social o seamă de desmoșteniți, să mă apropriu de ei.

Astfel, primele mele poezii au fost cu caracter social, nu erotic. Mai mult, aș putea să vă spun că poezia erotică mi se părea un act personal, un act care mă privea numai pe mine și un sentiment de quasi-decență literară mă oprea ca de poeziile mele erotice să ia cunoștință și alții.

Vocația mea literară ?

E o boală de familie : străbunicul meu, care a murit la 1812 și care se chema *preacucernicul protopop Sava* dela Rășinari, a fost un cărturar și a lăsat în casa lui foarte multe scrieri, unele ticluite de el, cele mai multe copiate : vreo 30 de cărți în manuscris, care se găsesc unele în muzeul dela Petersburg ; altele înmânate lui Weygand, la Lipsca, împrumutate de tatăl meu, ca să nu le mai primească înapoi ; pe altele, d-l Iorga le-a trecut la Academia Română, unde se găsește o foarte frumoasă copie după *Învățăturile lui Neagoe Basarab* ; și numai una din aceste 30 de cărți mai e la mine. Vasăzică boală veche.

Pe urma preacucernicului protopop Sava, a venit un alt preacucernic protopop, tatăl mamei mele, care și dânsul era cărturar și care, în acel timp, a fost profesor de muzică la seminarul din Sibiu.

Prietenul lui Cipariu, el l-a scăpat la 1848, când au fugit de Unguri, fără ca prin aceasta să-și ia vreo răspundere asupra lui, în legătură cu sistemul ciparian de a scrie. Și dânsul, protopopul acesta, a trăit 3 ani la Râmnicul-Vâlcea, fiind proto-

pop pe vremea revoluției din 1848, stând la un boier din Glogoveni, de unde s'a întors acasă încărcat de amintiri, plin de cântece și de toate acele impulsuri, pe urma cărora nepotul sau strănepotul lui a venit să constate o indisolubilă legătură între cele două versante ale Carpaților. Mama mea a dus mai departe această boală de familie, fiindcă și dânsa a scris, chiar și poezii, înainte cu 40—50 de ani, pe care le-a publicat în revista *Familia* dela Oradea Mare, unde se scria în vremurile acelea.

În orice caz, am avut o educație mai mult germană decât franceză, încât din toată copilăria, îmi aduc aminte că am avut mereu subt ochi baladele lui Uhland.

Ca o notă de curiozitate, pot să vă spun că Eminescu, în peregrinările lui continue prin Ardeal, acest suflet chinuit care și-a dat seama nu numai că e vorba de a forma o unitate literară și sufletească, dar, pentru a constata aceasta, a simțit nevoia s'o verifice la fața locului, Eminescu a stat 2 zile la Rășinari, în casa acestui protopop, care, aflându-l prin anul 1868, într'o situație oarecum de lipsă de miljoace, i-a făcut rost de ce-i trebuia și pe urmă l-a trecut înapoi în țară, neavând pașaport, prin Vama Cucului.

Despre acest episod din viața lui Eminescu, vorbește Nicolae Densusianu, în scrisoarea publicată în *Anuarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900*.

Unde am publicat, în ce împrejurări, ce răsunset au deșteptat și ce temă au avut primele mele poezii?

Am început să public pe la 14 ani. Îmi aduc aminte, cea dintâi poezie s'a tipărit la *Revista Ilustrată*, care apărea la Gherla, subt conducerea și îndrumarea unui literat amator folclorist, I. Pop Reteganul, și care la poșta redacției, ca răspuns la pseudonimul sub care trimiteam poezia să mi-o publice, rostea o profeție măgulitoare: ziua bună se cunoaște de dimineață.

Am publicat mai târziu la o revistă din Sibiu, care se chema *Tribuna Literară*, și apărea acolo, ca o anexă la cunoscuta *Tribuna*, fondată de Slavici, în acel timp eu fiind la Sibiu, elev la liceul unguresc. Dela 9 ani, am trecut la acest liceu, neștiind niciun cuvânt unguresc, și a trebuit să învăț această limbă care, după cum știți, n'are nicio legătură cu limba noastră. Curând, pe măsură ce primeam noțiunile de cultură străină, mi-am dat

seama că trebuie să instrumentez un proces de eliminare conștientă, pentru ca această cultură, pe care o primeam, să nu mă facă un fel de ienicer al civilizației ungurești. Trebuia să bag de seamă ca această instrucție zilnică să fie de esență pur cerebrală, fără să atingă resorturile intime ale sufletului și fără să lase urme în conștiința mea națională.

Am publicat deci în aceste reviste.

Pe urmă am trecut la *Familia*, dela Oradea Mare, unde se găseau bătrâni scriitori, din punct de vedere literar, întârziate figuri anacronice, care pe vremurile acelea făureau Traianide și epei cu Decebal.

În fruntea acestei reviste era venerabilul Iosif Vulcan, membru al Academiei, care avea meritul de a fi luat contact cu oamenii din Vechiul Regat, de a fi deschis astfel granițele literare. Am scris acolo preș ca de un volum de poezii, dacă s'ar aduna, dar aș interzice, firește, astăzi publicarea lor. Toate sunt răslețite prin aceste reviste din Transilvania și sunt încercări tineresti, răsărite pe urma vegetației eminesciene.

Atmosfera literară din Ardeal, acum vreo 30 de ani, era o atmosferă foarte primitivă. Literatura venea din Vechiul Regat. Dintre autorii ardeleni, era singur Coșbuc, care, cu un talent strălucit, era pentru mine un permanent subiect de curiozitate literară; marele talent epic, cascadele de lumină care se desprind din poezia lui Coșbuc, m'au atras întotdeauna, însă configurația lui idilică n'a avut accente de înrudire cu sufletul meu.

Eu am văzut în țăran un om chinuit al pământului; n'am putut să-l văd în acea atmosferă în care l-a văzut Alecsandri în pastelele sale și nici n'am putut să-l văd încadrat în acea lumină și veselie a lui Coșbuc.

Și atunci, mă interesa de aproape factura literară a operei literare integrale a lui Coșbuc, însă aceasta nu poate constitui un punct de influență literară.

Adevărata influență, covârșitoarea influență o exercita Eminescu, de sigur cu marea lui instrumentare artistică și cu acea morbidezza care se degaja din toată vraja poeziei lui.

Citeam însă foarte multă literatură străină; am citit traduceri germane și știți că traducerile lor sunt foarte bune.

Pe urmă, au venit traducerile ungurești.

Ungurii au tradus operele clasice și operele mari din străinătate. Ca să vă faceți o idee, vă spun numai că Shakespeare e într'a 4-a traducere completă, în ungurește.

Deși am citit de toate, totuși nu pot spune că m'am influențat de-a-binele, adică, nu mi-a pricinuit o criză de conștiință sufletească, niciuna din aceste cărți germane.

O singură carte e care m'a sguduit : *Raskolnikoff*. Atmosfera de mesianism, scormonirea durerilor, tendința aceea de mister care planează peste capul chinutului scriitor rus, în *Raskolnikoff*, și-au înfipt ghiarele în sufletul meu, din primul moment și mi-au dat o adevărată sguduire de nervi, care m'a ținut aproape un an de zile. M'am pomenit, m'a dus într'o adevărată criză de conștiință și care m'a făcut să trec printr'o revizuire a problemelor morale și să-mi schimb cu totul concepția de viață.

Pentru întâia oară, am văzut suferințele chinuitoare apărând în fața mea și încleștându-mi sufletul, trezindu-mi idei, care sunt dator să vi le împărtășesc și D-voastră.

Așa de mult m'a influențat Dostoiewski, prin această carte, încât, și subț influența lui J. J. Rousseau, am început să-mi elaborez, la vârsta de 20 de ani, o întregă teorie de ordin moral.

Mi-am zis : civilizația e putredă, e bolnavă. Înțelegeți mai bine protestarea care mă stăpânea, când vă dați seama că această civilizație, cu care luam contact, era agresivă la adresa mea, era vinovată, fiindcă tindea să mă desființeze. Și atunci civilizația fiind vinovată, datoria mea era să mă desfac de ea ; și am făcut o întregă teorie, asupra căreia nu mai stăruiesc acum, de rețărâire.

Îmi ziceam : să mă întorc la sat și să refac în mine procesul prin care au trecut strămoșii mei, de care mă desfăcusem.

Îmi aduc aminte că, subț impresia acelor frământări, îmi combinasem planul să mă întorc la țară, să mă desfac de toate atributele văzute și nevăzute ale civilizației, să mă duc acolo în mijlocul țăranilor, să-mi iau o fată dela horă, să mă însor cu ea și să-mi zic : eu sunt Ion Botezătorul. Din această cununie, care s'ar face între un intelectual scârbit de aceste aspecte sale civilizației vinovate și între o fată, care reprezintă principiul sănătății populare, îmi ziceam, va trebui să iasă Mesia.

Apoi îmi făcusem și un plan literar în acest sens și mai există undeva, prin hârtiile mele, însemnările unei cărți care nu s'a scris și care avea titlul : Ion Botezătorul.

Ne găseam atunci, la Budapesta, câțiva băieți de 20—23 de ani și simțeam penibila singurătate morală, în care ne sbăteam în acel oraș. Eram cam 300 de studenți români acolo, pe malul Dunării, condamnați prin practicile de desnaționalizare ale statului, din care făceam parte, să devenim niște ieniceri ai culturii străine, ca pe urmă tot noi să asuprim poporul de unde am plecat.

Intențiile acestea s'au întors însă împotriva celor care le-au conceput. Ar trebui să fie cineva romancier, ca să reînvie zilele de atunci, acea epocă, și să redea pentru posteritate această grozavă frământare sufletească, în care trăiam noi, tineretul din Transilvania, în acele vremuri.

Când s'ar reda această frământare, s'ar înțelege sensul lucrurilor și puterea noastră de protestare, dar și slăbiciunile și chiar stigmatele acestei generații, din care fac și eu parte și care, în mod fatal, a trebuit să se resimtă de urmele unei culturi străine.

Adunați acolo, la un moment dat, ne-am gândit că trebuie să facem o revistă a noastră, a eminescienilor de atunci, dela Budapesta.

Crezul nostru literar se vede din însuși titlul revistei : *Lu-ceafărul*.

Acest titlu l-am găsit noi mai potrivit și înrudit cu starea noastră sufletească și cu conștiința noastră literară din acele vremuri. Am făcut mai târziu și o tipografie ; și era de sigur interesant să vezi în acest oraș, în această capitală, adunate mănunchiuri de 10—15 băieți, care, în subsolul unei case ungurești, singularizați sufletește și diferențiați de ceea ce era în jurul lor, întocmai ca dinamitarzii, pe subt pământ, lucrau la prăbușirea imperiului austro-ungar.

Pot spune că am reușit.

Dacă era o influență literară cu care să fim într'o înrudire permanentă, nu putea să fie decât aceea a literaturii din Vechiul Regat. Noi înregistram tot ce se producea în Vechiul Regat.

Nu trecusem niciodată granița în spre Predeal, dar eram într'o permanentă înrudire cu Țara, prin aceste tipărituri, care mențineau fluidul sufletesc între cele două provincii, peste alcătuirile omenești, vremelnice.

Noi înregistram orice carte care apărea în Vechiul Regat ; o carte care apărea pe acele vremuri, era pentru noi mai mult decât un act literar : lua proporțiile unui mare act politic. O nuvelă de Delavrancea și câteva pagini din Vlahuță, erau adevărate acte politice, care întăreau capacitatea noastră de rezistență națională.

În asemenea împrejurări, a apărut volumul meu de versuri dela 1906. Care era crezul meu literar la această epocă ?

Eu, grație structurii mele sufletești, am crezut întotdeauna că scriitorul trebuie să fie un luptător, un deschizător de drumuri, un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerile poporului prin sufletul lui și se transformă într'o trâmbiță de alarmă.

Am văzut în scriitor un element dinamic, un răscolitor de mase, un revoltat, un pricinuitoare de rebeliuni.

Am văzut în scriitor un semănător de credințe și un semănător de biruință.

O asemenea atmosferă, în care trăiam eu, nu putea să producă o altă conștiință literară decât aceasta. Mi se pare că, în asemenea circumstanțe, frământările de ordin pur individual trebuie să fie puse la o parte ; că, în vaierul celor mulți și în această mișcare mare a maselor, sufletul tău trebuie să fie frământat, trebuie să fie un buciom care, pe vârfuri de munți, seamănă revolta din culme în culme, din pisc în pisc. Iată care a fost crezul meu literar din acele vremuri.

Vă puteți închipui cum, cu asemenea credințe, literatura mea nu putea fi expresia unui egoism și de aceea, în primul meu volum de versuri, nu există decât poezii larg sociale și, în mod timid, la urmă, una sau două poezii erotice. Îmi aduc aminte cum bătrânul Maiörescu, care m'a primit cu foarte multă bunăvoință, el, care era un mare înțelegător al literaturii și al sufletului, a rămas impresionat de această lipsă a elementului erotic și, la un moment dat, într'o scrisoare pe care mi-a scris-o, mă întreba : „ei bine, dar unde e Venus Anadyomene?”

Eu i-am făcut răspunsul și i-am dat lămuririle ce credeam, arătându-i cu sfială că acest element, în paginile unui pedagog chinuit al poporului, cum mă gândeam eu că trebuie să fie un scriitor, acest element de ordin pur subiectiv ar fi oarecum deplasat. Am fost înțeles.

Cu toate acestea, ca să fiu înțeles și mai bine, i-am trimis câteva poezii erotice, să le pue la cântar. Mi-a răspuns și eu am fost satisfăcut de răspunsul lui.

Sunt întrebat dacă poeziile acestea ale mele, în traducerea maghiară, au deșteptat vreun interes literar?

Da. Cât privește răsunetul acestor poezii ale mele în literatura maghiară; însă, trebuie să știți că între noi și Unguri era un adevărat zid chinezesc.

Nu aveam nicio legătură sufletească unii cu alții. Noi trăiam complet diferențiați și astfel nimic din ce apărea la noi nu se traducea în limba maghiară.

Cu toate acestea, s'a găsit unul, care a tradus un volum din poeziile mele și din Coșbuc și traducerile sunt destul de bune.

Sunt întrebat ce influență au putut avea asupra mea directivele literare maghiare de atunci și cât a contribuit atmosfera din capitala Ungariei, la diferențierea mea?

Eu, capitalului ungar sufletesc, i-am opus capitalul meu sufletesc de protestare. Eu mă singularizasem, făceam un proces de eliminare a tot ce primeam în contactul cu poporul străin.

Capitala Ungariei mă silea să fiu oarecum un om condamnat, să trăiesc între străini, să fiu un fel de Robinson printre sălbateci, să-mi fac eu singur propriile mele unelte, cu care să mă mențin, și aceasta am făcut-o având la bază folclorul, limba românească vorbită în regiunea în care m'am născut; al 2-lea, cărțile bisericești; al 3-lea, literatura cultă. Așa că, contactul meu sufletesc fiind cu poporul, eu nu pot să spun că am fost îndrumat în cele literare prin contactul cu Vechiul Regat.

Am trecut hotarul numai după ce am scos primul volum de poezii. Din literatura ungurească, am citit foarte mult. Nu m'a influențat însă decât sufletul curat al lui Petöfi, unul dintre cei mai însemnați poeți ai școlii romantice dela 1848, un foarte mare poet, cu o extraordinară viziune, încadrată în romantismul

vremii. Era un mare cântăreț al libertății și aceasta era un punct comun între mine și el.

De aceea, când am fost la Seghedin, în închisoare, mai târziu, primarul Seghedinului cerându-mi un autograf, eu i-am tradus în românește o poezie a lui Petöfi, care era o apoteoză a libertății.

Poate că din contactul spiritual cu literatura ungurească m'am ales cu această apologie a libertății, care se degajează din clocotul subteran al literaturii mele, fără să fiu influențat de literatura aceasta.

Din scriitorii lor, am citit cu mare plăcere și am tradus *Tragedia omului*, de Emmerik Madách, un poem dramatic, unde se vede influența lui Byron și Goethe. Dintre poeții unguri mai noi, am avut predilecție pentru Andrei Ady, care avea două note interesante : era sub influența școlii literare post-verlaine-iene și în același timp, din cauza unui criticism aproape bolnav, se simțea prieten cu noi și cu toate popoarele oprimate din imperiul austro-ungar.

M'a atras poporanismul, pentru că se ocupa de țăran, de țăranul în care trebuie să vedem un rezervor de rasă, și pentru că se lansa concomitent și un sentiment moral : țăranul e clasa care suferă.

Semănătorismul înseamnă o atitudine de simpatie față de țărani, de cei obișduiți, o mișcare de răscolire a frământărilor de jos.

Am mers paralel cu această manifestare, însă pot să spun că n'am fost niciodată ceea ce se chiamă un semănătorist, n'am fost înglobat în această mișcare literară.

Literatura a avut totdeauna o tendință desrobitoare, ca să zic așa, o tendință de a se apropia de cei umili, de cei care sufer. De aceea, rolul covârșitor al țăranilor în literatura noastră de atunci.

Eu am crezut dela început în specificul național, adică am crezut că nu se intră în universalitate decât pe poarta ta proprie

Am crezut în dreptul de a trăi al valorii autohtone, ca o completare a principiului de universalitate.

Am zis că a oprima și a suprima o manifestare de particularism local, sufletesc, înseamnă a fura din marele tezaur al universalității.

De aceea, pe opresorii care strangulează popoarele îi socotesc un fel de tâlhari ai umanității.

De aceea, eu, recunoscând un specific național, în mod natural am susținut că tradiția trebuie să fie osatura unui popor.

Vă spun sincer : cu această credință, am refuzat ceea ce se cheamă „modernism”, „literatură modernistă”, la noi. Mi s'a părut fără rădăcini, un fel de ușoară mimetizare artistică. E ceva de import, care nu poate să prindă. Literatura trebuie să izbucnească local, vulcanic, din rărunchii unui popor, căci numai atunci își are valoarea ei. Altfel, e pur și simplu un fel de joc de copii, fără consecințe.

Ce dăre a lăsat influența germană și ce modificări a adus influența franceză?

Trebuie să spun că eu am fost mai mult în legătură cu literatura germană, dela Goethe și Schiller începând, până la poezia germană antebelică, care se sfârșea cu Richard Dehmel.

De ce? Pentrucă am găsit mai multă reflecțiune, înclinare spre filosofie și acel impuls spre mister, pe care îl au mai mult popoarele dela Nord decât popoarele latine. Am avut o mare admirație și un sentiment de mare respect față de poezia germană din veacul al 19-lea. Toate tendințele ei de abstracțiune, de reflecțiune și toate tendințele de mister, care se degajează din ea, au avut mai mare repercursiune asupra mea decât nota retorică a poeziei franceze, până la Verlaine.

N'am putut să am nicio afinitate specială cu romanticii francezi dela începutul veacului al 19-lea, căci, în grandilocvența lor, vedeam mai mult retorică decât sinceritate și spontaneitate. M'am apropiat mai mult de Baudelaire și Verlaine. Ca înregistrare sufletească, aș putea accentua legătura mea cu poezia franceză dela Verlaine și Baudelaire încoace. O influență directă, am resimțit-o pe urma contactului cu literatura italiană, și în special remarc o înrudire cu poezia Adei Negri, care însemnează o răscolire de frământări a sufletului italian, o răscolire a tuturor elementelor care reprezintă principiul de suferință și de muncă : *Tempesta* și *Fatalità*.

Eu am pornit în literatură dela o idee monografică a unui sat : am crezut că satul reprezintă prin sine unitatea organică

a sufletului acestui popor ; satul reprezintă prin sine expresia purității de rasă ; să dau deci monografia sufletească a satului, cu toate frământările lui, cu tot ce e svârcolire în el, și atunci dau un petic de generalitate, o *pars pro toto*. Așa că primul volum, pe care eu, dintr'un sentiment explicabil de modestie, l-am intitulat *Poezii*, pe când trebuia să poarte titlul : *Acasă*, e monografia unui sat. Am luat toate figurile tipice ale satului și le-am făcut să defileze înaintea mea. Pe acele vremuri, eram călăuzit de ideea de a mă confunda cu satul.

Era în intenția mea să fac un fel de *Georgicon*, în care să se înseleze un fel de poezie largă, a tuturor îndeletnicirilor românești dela țară.

Însă toate aceste planuri erau făcute de un chinuit intelectual, care nu avea nimic de țăran direct în el.

În cursul vremii, am fost răpit de alte preocupări literare și am lărgit noțiunea de sat la noțiunea muncii, scriind : *Ne chiamă pământul* și, pe urmă, *În umbra zidurilor*, subiectivându-mă.

Am trecut la *Ne chiamă pământul*, lărgind nota socială.

Încă din volumul *Poezii*, poema *Clăcașii* reflectă noua evoluție a mea, în sensul încadrării în marele principiu de etică socială. De sigur, *În umbra zidurilor* a venit cu o notă oarecum superioară în frământarea mea individuală. Eu socotesc că literatura și arta e un domeniu al sincerității implacabile ; minciunile nu se pot duce în templu ; ele rămân afară ; în fața altarului, ne înfățișăm cu sufletul așa cum suntem noi.

De aceea, pe măsură ce viața mea evolua la oraș, de sigur că am căutat să stau încontinuu „subt umbra zidurilor”.

Astăzi, am lărgit orizontul, în măsura în care notele vremelnice s'au dat la o parte și în măsura în care, prin lărgirea hotarelor, de care vorbeam, s'a produs oarecum și o ușurare de ordin moral în sufletul meu.

Am spus-o întotdeauna : acest războiu a dat drumul capitalului de ură pe care îl acumulasem, căci până la războiu, între mine și umanitate, era totdeauna un jandarm ungar.

În ceea ce privește procesul de creațiune, de care mă întrebați, natural că e capricios, e legat de asociații de idei, care nu se pot urmări totdeauna. Dacă vă interesează, vă pot spune însă

geneza câtorva poezii, pentru a vă da, cum s'ar zice, o privire în atelierul foarte ciudat al unui suflet.

Prima poezie, în ordine cronologică, din primul meu volum, e: *Frumoasa cea din urmă*. E o poezie cu care am vrut să contrabalansez *Mortua est*. Am văzut pe Eminescu și plângerile lui pentru o femeie murind și eu am crezut că trebuie să fac o femeie-abstracțiune, o femeie-idee și am scris *Frumoasa cea din urmă*.

Pe vremea aceea, atmosfera literară dela noi era sub influența lui Eminescu și a *Epigonilor* lui; era o atmosferă de universală plângere; nu erau decât „file veștede”, „file rupte”, nu citeai decât poezii de renunțare, nu auzai decât această tânguire în surdină, era resemnarea brațelor încrucișate.

Aceasta nu putea să cadreze cu sentimentele pe care le aveam; o asemenea atmosferă de resemnare, o găseam cu totul nepotrivită. Îmi ziceam: cum se poate ca un popor nou, tânăr, aproape la începutul civilizației lui, la 20 de ani după emanciparea de sub Turci, să se prezinte cu ochii plânși pe arena istoriei universale?

Și îmi ziceam: această discordare nu poate fi decât un fenomen pur individual. Pe mine, ca scriitor, susțineam eu, nu mă interesează individualul, ci vreau să redau expresia mulțimii, vâltoarea sufletească a poporului din care fac parte. Aveam, cum vedeți, o concepție optimistă. Nu puteam însă, natural, să mă apropiu de Alecsandri, care în evoluția literară, era un quasi-perimat; și mai ales, optimismul lui Alecsandri mi se părea o manifestare intelectuală mai mult de suprafață, decât de adâncime.

Realitatea nu era la baza concepției lui Alecsandri. Literatură lui se înfățișa ca o frumoasă dantelărie, era o viziune colorată și plină de pitoresc, însă era dincolo de adevăr. Nu am văzut niciodată țăranul român, așa cum l-a văzut Alecsandri, socot eu, mai mult din balcon, îmbrăcat în haine de duminică.

Vă aduceți aminte: mai târziu, sub influența *Junimei* dela Iași, a ajuns la modă filosofia lui Schopenhauer, introdusă la noi din Germania. Dar dacă în Germania această filosofie își găsea o justificare, la noi nu avea niciun rost.

De aceea, mi-am zis că e timpul să dispară din literatura noastră această atmosferă și să intervie un curent de gândire care, în cugetul românesc, să producă o revoluție creatoare. Din această concepție s'au infiripat poeziile mele.

În *Dorința*, se vede influența lui Eminescu, din *Vino'n codru la izvorul, care tremură pe prund*, dar o influență manifestată prin contradicție.

De asemenea, Vlahuță are o poezie asemănătoare, și O. Carp.

Poezia mea, *Dorința*, era o poezie burgheză :

*Departeaș vrea de-aici să vii,
În alte lumi senine,
În dimineața de Florii
Să mă cunun cu tine*

și continuam : să avem o casă în satul nostru, tu să fii cea mai frumoasă, iar eu cel mai deștept în sat ; să avem copii, să-i ducem la școală și, când voiuri muri și va întreba lumea : pe cine îngropi, părinte, pe un anonim ? el să răspundă : *pe-un om de omenie*. Poezia *Noi*, care a devenit așa de cunoscută, a fost scrisă pentru revista *Luceașărul*, la început, în primul număr, pe care îl adresam Reginei României, Carmen Sylva.

Era, cum vă spun, atunci, fiecare manifestare literară și un act politic. Prin această dedicație, noi, dela Budapesta, ne adresam nu numai poetei Carmen Sylva, dar și Reginei României. Și pentru ca să-i arătăm cine suntem noi, nenorociții care veneam cu această revistă, am scris poezia *Noi*, și i-am trimis-o la Castelul Peleş.

Poezia *Oltul* s'a născut la Budapesta și vă pot spune, ca un element de curiozitate literară, că am scris-o înainte de a vedea Oltul. Am înghebat-o având în față Dunărea și în spate mișcarea haotică a unei capitale, care voia să mă stranguleze. Subt stăpânirea acestui sentiment de protestare, în fața apei care se ducea la vale, au răsărit strofele mele. Mai târziu, peste câțiva ani, după ce am trecut în Regat, am ajuns pe la Călimănești, într'o zi de iarnă, unde mă dusesem să stau o lună, pentrucă pregăteam atunci cartea *Ne chiamă pământul* ; atunci am văzut Oltul de aproape, pentru întâia oară, și am stat lângă el o lună de zile.

Îmi aduc aminte de căsuța dela Căciulata, unde stăteam adesea pe malul Oltului. Era iarnă, Oltul înghețat ; trosnea ghiața când se umflau apele, ca niște încheieturi care nu s'au întins de

mult ; mă uitam spre drumul dela Cozia și, de departe, pe fondul alb de zăpadă, se desemna silueta unui popă sau călugăr, care venea domol călare, țăcănind în buestrul calului. În iarna aceea, am simțit că e un trecut românesc, care mai vorbește prin poveștile lui, și că sunt realmente în fața tainei de familie, a misterului de leagăn al acestui popor. Atunci am verificat această poezie, silabă cu silabă, atunci vă pot spune că mi s'a părut că am înțeles-o mai bine și că simțeam că vine de foarte departe.

Da, subiectul literar, el se plimbă, el vine cu noi, îl ducem în subconștientul nostru, el e un tovarăș, care din când în când înalță capul sau se dă la o parte, ca să vie iarăși.

Vă pot spune că așa am plimbat eu imaginea clăcașului român pretutindeni ; am dus-o cu mine, m'a persecutat prin muzeele din Berlin și am scris această poezie, *Clăcașii*, în grădina dela Charlottenburg. Am cântat simțirea mea cu atât mai veridic, cu cât eram mai departe de țară, fiindcă o duceam în sângele meu.

În timpul neutralității, am scris *Cântece fără țară*. Mă socoteam dator, mai ales venind aici să răscolesc totul, pentru triumful unei idei, și vă spun sincer, de atunci, din momentul în care visul nostru s'a realizat, de atunci simt o îndrumare largă, spre marile probleme ale omenirii, și volumul, pe care aş vrea să-l public acum, aş dori să poarte titlul : *Din larg*.

În aceeași atmosferă am scris și piesele *Domnul Notar* și *Meșterul Manole*. *Domnul Notar* a fost scrisă la 1913, când am făcut o experiență destul de scump plătită în materie de vieață administrativă ungurească.

Candidat de deputat în județul Arad, trei luni de propagandă electorală mi-au dat prilejul să văd multe taine. Umblând din sat în sat, am ajuns să cunosc bine toată administrația aceea a statului maghiar, spre sfârșitul lui. Am crezut că sunt dator să dau acest tablou de frământare interioară a noastră, sub apăsarea unei idei de stat străin.

Din aceste preocupări a ieșit *Domnul Notar*. Cât despre *Meșterul Manole*, pe mine m'a urmărit totdeauna această legendă plină de adâncă semnificație : ideea că opera de artă se răscumpără prin sacrificiu și, în măsura în care opera de artă e mai mare, jertfa trebuie să fie mai hotărîtoare. Am ales *Meșterul Manole*, de care s'au apropiat și alții, însă eu l-am zugrăvit lăsând

mai la o parte nota istorică și preocupându-mă numai de problema procesului de creațiune artistică. Am reținut ideea numai și nu m'am dus la Neagoe Basarab, ca s'o ilustrez, ci mai mult ca Ibsen, în *Constructorul Solness*, m'am trudit să proiectez o lumină într'un atelier de artist.

Chestionarul Dv. îmi răscolește atâtea amintiri că, fără să vreau, mi se pune chestiunea dacă n'ar trebui odată să le aștern pe hârtie. La urma urmelor, fiecă om care se respectă trebuie să-și scrie memoriile. Nu știu dacă voi putea să fac acest lucru, dar, după părerea mea, de obicei memoriile se scriu atunci când oamenii încep să-și piardă memoria. Sunt o mulțime de întrebări încă, domnule profesor, și să mă iertați că nu pot să vă satisfac la toate, dar vă voi da câteva răspunsuri sumare.

Mă întrebați de elocință și chipul în care am evoluat spre această ramură de manifestare intelectuală. Vă spun sincer, socot elocința un gen inferior. Cine a luat vreodată contact cu misterele scrisului, își dă seama că oratoria e rezultanta unui alt proces sufletesc. Un om dădea odată o definiție elocinței și făcea deosebirea dintre ea și scris : când scrii, spunea el, atunci ai toate posibilitățile de selecțiune și eliminare, fiindcă stai singur la masa de scris și te gândești, iar când intervine un gol în procesul de creație, atunci pui pana jos și te gândești în așteptare, pe câtă vreme în elocință, trebuie să umpli golul dintre o idee și alta, cu vorbe. Dar oratoria e un mijloc de convingere a aproapelui în viață și cu un scop bine determinat, pentru o idee ; de aceea vă puteți închipui că în frământările unei vieți, angajând sufletul meu la triumful unor idei, în mod fatal am fost împins și spre această ramură de risipire intelectuală.

Acolo în Transilvania, în fața țăranilor, în fața maselor de alegători, la adunările noastre protestatoare, acolo a început așa zisa mea elocință, dacă vreți să-i ziceți așa, când, luând contact cu mulțimea, am căutat să smulg din sufletul meu și să-i dau ei. N'a fost nimica de școală în elocința mea ; mi-am manifestat sentimentele mele în mod spontan. Îmi aduc aminte înainte cu mulți ani, eram student la Berlin, la Universitate, în acel Berlin de dinainte de războiu, cu pecetea militarismului, cu tendințe de expansiune și de suprimare a altora.

Mergeam la Universitate, unde audiam pe cunoscutul arheolog, ginerele lui Momsen, Wilamowitz Möllendorff. El vorbea atunci despre cultul Dianei și al lui Dionysos.

Ei bine, se aduna în sala cea mai mare a Universității din Berlin lume din toate păturile sociale și afară era sgomotul de târg și de vehicule, în acest centru pozitiv industrial, era toată alergarea acestui oraș americanizat. În mijlocul acestor frământări, ne vorbea despre Diana și făcea apoteoza clasicismului. Îmi aduc aminte, se stingeau toate lămpile; lumina una singură, peste capul lui. Sala era plină și nu lua nimeni note; vorbea magistrul!

La lumina lămpii, se părea că e o aureolă peste acest cap, care avea o mască trudită. Jur-împrejur, pe trepte, erau diverse tipuri, care reprezentau cele cinci continente, figuri din toată lumea: malaezi, japonezi, gâturi goale de anarhiști ruși, și, în mijlocul lor, vorbea magistrul. El vorbea despre Diana, în cuvinte atât de pregnante, încât trecea un fior de colaborare dela om la om; se resimțea legătura sufletului care creează, cu mediul care participa și care elabora și el. Masca chinuită a profesorului căuta cuvintele, câteodată rostite pe jumătate și repudiate: o tăcere de câteva clipe și se năștea adjectivul: un fior de bucurie a creației străbătea sufletul tuturor.

Acest gen de elocință, l-am apreciat și îl apreciez și astăzi.

Acum ceva despre proiectele mele literare pentru viitor. E așa de greu să poți fixa un program pentru o creație literară, pe seama unui om sbuciumat, așa cum sunt eu! Așa de rare sunt întâlnirile dintre sufletul meu și mine însumi! Se întrepune paravanul durerilor publice, între vrerea mea și posibilitățile mele de elaborare intelectuală.

Pe lângă volumul de versuri, de care vă vorbeam, mă tentează ideea să scriu o carte, în care să pun în lumina lor adevărată, cum le-am văzut eu, câteva figuri din trecutul nostru apropiat. Socot că nu avem dreptul să intrăm în pământ, înainte de a spune cuvântul nostru sincer asupra contemporanilor noștri. Dacă am avut prilejul să cunosc oameni, și buni și răi, care au avut de a face cu vieța noastră publică și au înrâurit-o, trebuie să-mi spun cuvântul meu asupra lor, și de aceea am în programul meu o carte, în care voi vorbi de cinci figuri, așa cum

se proiectează ele, în legătură cu observațiile mele. Între acestea, e Ion Brătianu, pe care l-am cunoscut înainte de războiu și cu care am colaborat chiar. Am avut prilejul să-l văd în frământările lui, necunoscute de alții. Al doilea e Caragiale, cea mai strălucită manifestare a neastâmpărului intelectual românesc. Acest om avea o excepțională scrupulozitate de atelier, așa fel, încât toată verva lui s'a risipit în conversații. Țara e încă plină de anecdotele și sclipirile genialității lui Caragiale; se mai găsesc mulți oameni care le cunosc și ar fi păcat să se ducă dintre noi, înainte de a le da formularea, oarecum mai apropiată de felul lui Caragiale.

De asemenea, vreau să vorbesc despre Delavrancea, despre Filipescu, în care am văzut înfățișarea sufletului românesc, cu rezonanțele seculare ale boierimii noastre de baștină.

Și de asemenea, aș vrea să rostesc gândul meu întreg, fără reticențe, asupra figurii care a înrâurit spiritul public din ultimul sfert de veac: d-l Nicolae Iorga.

Voiu vorbi, spunând adevărul întreg, așa cum m'am obișnuit, firește, cu toate consecințele. Cred că aceasta va fi cartea cea dintâi, pe care voiu da-o.

Menirea scriitorului?

Ne găsim într'o frământare mare. Țara, la 15 ani după unire, se găsește într'un fel de răscolire moleculară.

Nu e țara încă încheată. Noi ne găsim în perfectă rânduială, din punct de vedere al legitimității existenței noastre; avem baza noastră etnică. Ea justifică existența noastră de stat, dela Cetatea Albă, până la Oradea Mare. Acesta e patrimoniul, dreptatea, care nu poate fi uitată. Tendințele de revizionism, ele pot să se lanseze în fața lumii și ele pot, cu o propagandă mai abilă sau mai puțin abilă, să fie răspândite. Însă suntem la triumful târziu al unui principiu care nu mai poate fi doborât, care stă în mod organic la temelia existenței continentului nostru și care își face drum și în celelalte continente. Dar dincolo de această realitate, sunt și celelalte realități, care angajează prezentul.

Nu e încă încheată această țară. O țară nu însemnează un etnic numai, o țară însemnează o conștiință publică militantă pentru întărirea unor principii care garantează existența noastră.

Nu trebuie pierdut din vedere că avem 3—4 moșteniri de state, pe care nu le-am putut încă închea. Nu trebuie pierdut din vedere că, la spatele acestor moșteniri de state, se găsesc infuziuni de civilizații disparate, care nu au legătură unele cu altele. Țăranul nostru reprezintă unitatea de rasă, unitatea de simțire, de gândire; el e un tot organic. Și dacă îl vei lua de pe malurile Mureșului, de pe malul Prutului ca și de pe malul Jiului, pe țăran, dacă îi vei lua pe acești oameni și-i vei pune laolaltă, se vor înțelege perfect de bine, cu atât mai mult din punct de vedere al unității de simțire, de gândire. Dacă vei lua însă patru avocați din cele patru provincii, care laolaltă reprezintă componența statului român, atunci vei simți că tradiția de stat străin stăruie încă, cu toate particularitățile ei de gândire... Vei resimți și stigmatele civilizațiilor străine, cu care am luat contact în trecutul nostru. Ei bine, pentru opera de nivelare sufletească, de apropiere a rândurilor, de strângere într'un mănunchiu, pentru acest lucru e chemată tinerețea de astăzi.

Generația dinainte a dat atât cât a putut da, mai mult nu poate. Sunt inadaptabili care nu se vor putea acomoda noilor împrejurări și care sunt meniți să dispară, ca zimbrii Moldovei.

Și dacă e vorba de o lozincă, de un cuvânt magic, cu care tinerețea să strângă într'o tabără toată simțirea românească, aceasta nu poate fi decât tot deviza dinainte de războiu : *idealul național*, care astăzi pentru unii pare o împerechere de cuvinte, oarecum anacronică. Aceasta a fost formula magică, aceea care ținea toată suflarea românească într'o disciplină morală, comandamentul etic, care strângea societatea românească și-i porunca o disciplină de simțire și de gândire, pe care astăzi nu o mai întâlnim. Cred și astăzi că menirea scriitorului la noi e tot cea din trecut și cred influențat de o lege elementară a cauzalității.

Cauzele care determinau vechiul rost al scriitorului au rămas. Înainte cu 20 de ani, am putea spune cu 50 de ani, scriitorii au luptat pentru desrobirea noastră politică și literară. Astăzi, *scriitorul trebuie să fie tot un deschizător de drumuri, un mare modelator sufleteș al poporului nostru*. Îmi dau bine seama care e realitatea și de aceea fixez această formulă ca definitivă, pentru zilele în care trăim noi. Uitați-vă împrejur; țara noastră e o țară a cărei unitate e asigurată prin unitatea de sentimente a celor care o compun?

Dar nu trebuie să uităm că avem o clasă conducătoare, care nu prezintă aspectul larg al valorilor populare; clasa conducătoare are la spatele ei patru civilizații, fără nicio înrudire una cu alta; clasa conducătoare are în amintirea ei stigmatele străinismului. Acestea fiind date, vedem cum societatea noastră diriguitoare are un caracter de mozaic. De aceea, aci trebuie să intervină formula de nivelare, de reală plămădire, de reală unificare sufletească. O țară nu e numai o legitimare etnică, cum spunem, o țară nu e numai o instituție pe baza unor tratate internaționale; o țară e conștiința cetățenească de luptă permanentă, pentru a-și impune valorile poporului ei. Ei bine, în această frământare, în această tendință de prefacere, de primenire sufletească, eu aș vrea să-l văd totdeauna pe scriitorul nostru.

Fiecare intelectual, în măsura în care e intelectual, trebuie să ia parte la această operă de modelare nouă a sufletului românesc, și cu atât mai mult artistul, acest receptacol de fiecare clipă.

De aceea cred încă în misiunea istorică, veche, a scriitorului; și dacă m'ați întreba care e formula sufletească, aceea care trebuie să fie pentru el nu numai un comandament etic, ci, în același timp, și o formulă literară, eu v'aș răspunde cu vechiul meu crez: *e ideea națională.*

IDEEA UNIRII

Este pentru întâia oară, dragi băeți, că vorbele mele turbură pacea văzduhului și călătoresc departe pe undele moi... M'am ferit de microfon până acum, mai întâi fiindcă mă urnesc greu să dau povețe altora într'o vreme când glasul multor înțelepți răsună des, și al doilea, fiindcă o nepricepută sfială m'a ținut totdeauna departe de descoperirile pe care mintea mea nu le-a pătruns de-a-binele... Poate e la mijloc pe lângă acestea și un îndemn mai adânc și mai nelămurit... Dorința de-a păstra misterul pe seama cerului și de-a-l lăsa neatins de întrecerile noastre de jos... Din clipa însă în care mi s'a cerut să întrețin pe elevii de liceu câteva minute asupra ideii de unire din care s'a zămislit țara noastră, rezistența mea n'a mai găsit nici o justificare. Totdeauna am crezut că de subt tâmplele argintii trebuie să pornească o îndrumare spre tâmplele fierbinți ale tineretului, salvând astfel, dacă nu înrudirea de credință dintre generații, cel puțin legătura sufletească menită să țină într'o înlănțuire organică întreg valul de simțire al unui popor.

Ideea de unire, năzuința neamului românesc de pretutindeni de-a strânge într'o singură încheiere de stat, a trăit în toate vremile la noi.

Din zile străvechi instinctul de conservare a fost prins în sângele nostru. Aici în Carpați, unde ne-am pitit subt năvălirile barbare, adăpostindu-ne atât de bine după brazi și stânci încât istoria universală aproape o mie de ani ne-a pierdut urma, noi am perpetuat neștirbită conștiința diferențierii de rasă. Popor de ciobani și de plugari, ne-am încheștat de petecul de pământ, care a fost leagănul nostru traco-roman. Pesemne, o fărâmi-

Cuvântare ținută la 24 Ianuarie 1931, la Radio.

tură depărtată din patrimoniul Romei, a păstrat în subconștiința noastră o pornire alcătuitoare de stat. La cel dintâi moment prielnic al istoriei, am scos capul din anonimatul medieval și prin fondarea celor două Principate am așezat temeiurile noastre de existență. Fărămițați sub domnia mai multor împărați, ne-am creat două puncte fixe, pe care se sprijinea un angrenaj suflesc cu vaste ramificări. Veacuri de-a-rândul, veacuri de întunec și de răstriește, au urmat după o scurtă perioadă de strălucire a voievozilor noștri, dar cele două stătuțe și-au îndeplinit menirea lor precursoră. Toată vremea, întregul organism național și-a menținut până în cele mai depărtate unghiuri ale ființei sale etnice coeziunea moleculară. Ardealul de pildă, robit principilor calvini mai întâi și Habsburgilor mai pe urmă, n'a încetat o clipă să fie în contact cu Muntenia și Moldova. Ne simțeam cu toții una, un singur trup, având Carpații șira spinării, cum spunea Delavrancea. Pe deasupra hotarelor meșteșugite, era o comunicare tainică, dela atom la atom. Vorbea pământul cu graiul lui plin de înțeles și-i ținea laolaltă, în aceeași tabără, pe frați. Dar conștiința unității pe atunci palpita mai ales în fața altarului. Biserica la noi a fost din vechime un criteriu de naționalitate. Cărțile tiparnițelor dela Govora sau Târgoviște, se răzlețiseră pretutindeni prin stranele bisericuțelor de lemn ale Transilvaniei și străjuiau acolo cu toate sugestiunile lor. Mitropolitul dela Alba-Iulia își primea singhelia lui dela Mitropolitul Ungro-Vlahiei, care era socotit în ordinea canonică drept Cap bisericesc al tuturor Românilor pravoslavnic... Era deci un simțământ al unității, care se desfăcuse din lumea turbure a instinctului și se sbătea în căutarea unei formule pentru a fructifica gândul tuturor și-a prăgăti biruința...

Ideea unirii, ca lozincă militantă, a trecut prin mai multe faze până s'a desprins ca un fruct copt și ne-a dat închegarea de azi. Peste negura vremilor sclipise în treacă barda lui Mihai; lăsând să se întrevadă ca la lumina unui fulger drumul destinului, dar aceasta era numai licărirea profetică a geniului, care se plătește scump cu prisos de lacrimi și suferințe, fără a se putea bănuși măcar ziua răscumpărării. Trebuia să vină mai întâi învățătorii neamului, creatorii de doctrină, care în lumea abstracțiunii să ridice problema la nivelul unei dogme, cu gândul de-a o înstăpâni în toate mințile. Acești pedagogi ai neamului au răsărit

din Ardeal. Unirea bisericească cu Roma, — un proiect al desmembrării noastre spirituale combinat la Viena, — ni i-a dat, vrând oarecum soarta să dejoace planul dușman care urzea pierzarea noastră. Un Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu, cărturari ardeleni dela sfârșitul veacului al optsprezecelea, atrași de splendorile Romei, chinuiți de enigma originii lor, au descoperit marea noastră taină de familie și întorși acasă au spus-o tuturor. Acești istoriografi, părinții școlii latiniste de mai târziu, sunt primii semănători conștienți ai ideii noastre de unire. Firește paginile lor nu codifică programul luptelor viitoare pentru realizarea unui plan, dar de subt cuvința lor umilă de slujitori ai „preaînaltului chezaro-crăiesc scaun” se ridică ochii iluminați de amintirile anticului Lațiu. Nici o putere din lume nu-i mai putea clătina în credința lor; otrava sfântă le pătrunsese toate fibrele gândirii, sămânța era aruncată, rodirea aștepta în umbră.

Românismul a intrat în veacul al XIX-lea, deci, preparat sufletește pentru luptele pe care avea să le dea și înarmat cu doctrina corăspunzătoare pentru a înțelege principiul de naționalitate, pe care Occidentul îl asvârlise în laboratorul Europei scaldat în râuri de foc și de sânge. Când Gheorghe Lazăr, prin anii douăzeci ai veacului trecut și-a deschis la București modesta „Școală Românească”, s’au găsit boieri care să-l înțeleagă. Spiritul public se desmeticea de subt apăsările domniei fanariote, și răsvrătirea lui Tudor din Vladimiri era o dovadă categorică pe seama tuturor, că jos în culcușul adânc al energiilor populare ura împotriva străinului clocotea cu deslănțuiri pătimașe. Continentul, care fierbea germenul de revoltă al moștenirii lui Napoleon și pregătea mulțimile pentru viitoarele schimbări de hartă, în sensul unor delimitări etnice, continentul când a început să-și întindă rețeaua lui fermecată asupra latinilor dela Dunăre, a găsit ecou aici, din ce în ce mai puternic. Parisul, uriaș stâlp de foc cu o revărsare planetară, ne-a trimis tot mai des ispitele lui. Repede, cu acea înfrigurare care stăpânește totdeauna adolescența popoarelor, un impuls romantic de unire a răsunit la noi și a vrăjit toate inimile. S’a înjghebat generația *Ideologilor dela patruzeci și opt*, a doua izbucnire colectivă a conștiinței noastre naționale... De astă dată, primind îndrumările din Apusul civilizat, dogma a crescut în intensitate și în adâncime. Literatură, știință, politică, toate manifestările noastre de vieță, s’au brodat

pe ideea unirii. Anul patruzeci și opt care a sgudivit Europa, a fost botezul nostru de foc pentru consfințirea acestui crez. Kogălniceanu este exponentul politic, iar Alecsandri corifeul literar al epocii. O admirabilă pleiadă de suflete generoase și de talente deosebite se saltă pe arenă. Contactul cu străinătatea e luat și problema unirii celor două Principate se așează în perspectiva unui cadru internațional. Revoluționari și emigrați, visători la început, constructori mai târziu, se agită din toate părțile, fiecare în rostul lui de suflet și de nervi. Goleștii, Brătienii, Kretzulescu, Costache Negri, Ioan Ghica și atâți alții. În atelierul lor s'a făurit unirea Principatelor. Alegerea lui Cuza la 1859 ca Domn, nu e decât pecetluirea ideii naționale în apogeul ei. Această generație grăbită în foamea de adaptare la Apus a creat România modernă. Dinastia străină a fost amuțirea oricărui egoism local în fața patriei noi. Războiul de independență și proclamarea Regatului nu sunt decât încoronarea unui întreg ciclu de înfăptuiri realizate de acești ideologi dela patruzeci și opt, care vor rămâne în istoria noastră cu aureola de părinți ai patriei.

Al treilea popas al evoluției românești s'a făcut sub domnia Regelui Carol I.

Vieța laborioasă a înțeleptului monarh a schimbat aspectul României. O muncă metodică săvârșită într'un ritm febril s'a desfășurat sub privegherea purtătorului Coroanei de Oțel. În aproape patruzeci de ani de pace, țara consolidată și-a lărgit temeiurile culturii și orizonturile de gândire. În această vreme dogma a progresat, unitatea sufletească a Românilor de pretutindeni s'a statornicit în cugete și a devenit formula curentă a științei românești. Nu este acum momentul când s'ar putea rosti nume proprii, pentru a detalia acest sbucium îndelung. Nici constelația literară, nici vasta eflorescență politică nu pot fi invocate aici. O singură personalitate stăpânește de sus, dela înălțimi siderale neatinsă încă la noi, cerebralitatea neamului : e Eminescu, poetul și cugetătorul. Creațiunea lui artistică e cea mai înaltă culme, cugetarea lui politică rostește sentințele definitive. Din ziua în care suflarea lui de foc a asvârlit în clocotul conștiinței obștești deviza : „*Dela Nistru pân'la Tisa*” din ziua aceea, ideea unirii se încheștase în sufletul și în carnea noastră. Izbândirea ei era numai o chestiune de oportunitate. Privirile tuturor Românilor erau îndreptate în spre acest regat, de unde porneau neconținut radiațiunile

credinței. — „Soarele nostru la București răsare” spunea cineva în Ardeal și avea dreptate. Regatul de ieri e punctul arhimedic al românismului de azi. Ce-a urmat mai târziu, dela începutul de epocă până la frământarea de azi, se știe. Subt sceptrul Regelui Ferdinand, ideea trup s'a făcut, și sângele sutelor de mii de ostași a întărit cu pecetea veșniciei îmbrățișarea noastră.

— Voi, băieți, care mi-ați ascultat în cuvinte pripite zugrăvirea trecutului, voi sunteți noua generație care se plămădește acum și va primi, nu peste mult, moștenirea părinților. Întoarceți privirile spre cei de odinioară și căutați să fiți continuarea firească a vechiului basm. Duceți mai departe firul : ideea unirii, lozinca magică, fără de care Țara fragedă încă, se fărâmițează în mozaicul de ieri. Eu cred în voi ! Sunteți copiii furtunii, peste al căror leagăn a vuit tunul liberator dela Mărăști și Mărășești. Sufletul vostru, cristal proaspăt, nu cunoaște sgura umilințelor de ieri. Strigoii zidurilor dărâmate, de asemenea, fug de lumina care strălucește din ochii voștri.

În pragul zilei de 24 Ianuarie care vă desgroapă unirea veche — mai fericiți decât acei care poartă încă urmele nenorocului de demult, dar mai neîncercați decât ei, cu îndrăsneală chibzuită și cu credință dâră, din pământ, din visuri și din stele — clădiți pentru viitor peste țărâna strămoșilor, unirea cea nouă !

HONORIS CAUSA

Sunt stăpânit de o emoție necunoscută încă până acum, când aş vrea să caut cuvântul care să-mi exprime întreaga grațitudine pentru rara distincție de care am fost împărtășit. Conștiința mea resimte povara acestei clipe sărbătorești, fiindcă judecata îmi pune la cântar tot sensul unei vieți și la lumina amintirilor, o năvală de întrebări mă împinge într'un adevărat sbucium moral. Simt împrejur vârtejul trecutului cu mii de tentacule răscolindu-mi toate fibrele simțirii. Fără să vreau, privirile mele se întorc înapoi, stăruie pe la răspântii de drum, reînvie popasul și redeșteaptă goana de demult, iar în minte răsar oameni și locuri, vii și morți, visuri și năzuinți, izbânzi și înfrângeri ; toată zestrea chinuită a unei jumătăți de veac în sufletul unui om. Punctele de întrebare se multiplică la infinit în acest caleidoscop capricios. Cine ar putea subt o asemenea apăsare să încerce o spovedanie intelectuală ? Cine ar putea în astfel de clipe să închege într'un tablou rezumativ toate palpitările unui creier și desvelind cu dărnicie un colț de atelier să dea măcar un strop de îndrumare apropiatului, dornic să deslege o taină mai mult ?

Încercarea ar fi zadarnică, fiindcă acest convoiu de lumini și umbre cu jocul lor cu atât mai puternic cu cât e mai nevăzut, s'ar furișa printre gândurile noastre și ar împiedeca orice străduință de a le strânge într'un mănunchiu.

Un singur lucru îmi apare pe deasupra acestui vălmășag de senzații, limpede și bine definit : E altarul la care m'am închinat și al cărui crez m'a urmărit totdeauna, ca un blestem ori ca o binecuvântare, determinând, în mod permanent, impulsurile mele sufletești.

Acest crez nu e o formulă de gândire individuală ci un sentiment colectiv; nu s'a născut din procreația cerebrală a unui singuratic ins, nici măcar din lozincile unei singure perioade istorice ci, vechiu și statornic ca misterul de sânge al unui neam, primind încontinuu botezul vremii și crescând în intensitate subț forța împrejurărilor, acest crez e patrimoniul nostru moral al tuturor și se confundă cu întreg rostul existenței noastre.

Îngăduiți-mi vă rog, să mă opresc puțin în fața acestui crez fiindcă el e substratul spiritual al manifestării de azi la care eu nu asist de cât ca un reprezentant umil și trecător robit ca și Domniilevoastre de aceleași adevăruri.

Ideea desrobirii noastre naționale și a identificării granițelor etnice cu cele politice într'un act independent—cam așa s'ar putea comprima în câteva cuvinte crezul nostru — a trăit totdeauna la noi.

Înainte de a deveni o doctrină a fost un instinct de conservare, care a patronat și copilăria și adolescența unui popor. Simțul diferențierii de rasă precis și implacabil, ne-a călăuzit și ne-a încercuit în imperiul lui. A fost un simțimânt al unității care ne-a ținut laolaltă și o putere de rezistență de care s'au frânt cotropirile dușmane.

Pitiți acolo în munți așa de ascunși subț stâncile și pădurile ocrotitoare, că sute de ani istoria ne-a pierdut urma, noi din ruine străvechi am clădit căsuța noastră și am înzestrat-o cu tot ce putuse să cheme la viață o specială structură de cuget și de nervi.

În conglomeratul etnic al continentului ne-am plămădit albia noastră particulară care era străjuită de conștiința unei entități organice. Nici o infiltrație bastardă nu se putea introduce în acest microcosm bine îngrădit ca să-l disolve, orice corp străin se topea în lumea lui de simțire. Dinamismul istoriei se desfășura oarecum pe deasupra acestei cetățui sufletești care cu potențialul ei de viață aspră și îndărătnică, păstra aspectul nealterat al aluatului inițial.

Câte furtuni groaznice nu s'au deslănțuit în cursul vremii ! Au fost nenumărate ciocniri de curențe potrivnice, au fost întemeieri și dărâmări de state, revoluții de credință și schimbări de hartă, toate peste creștetul nostru, ca o încăerare de tunete și fulgere în coastele unei păduri de fag... Jos la noi în adâncime

însă, n'au putut pătrunde, fiindcă din pragul ei le elimina psihologia cu totul deosebită a unui popor. Acolo jos într'un cadru luminos al naturii, acest om al pământului, deținătorul moștenirii traco-romanice, despoiat de drepturi și schingiuit de diverse stăpâniri, își ducea înainte traiul primitiv păzit în singularizarea lui de ocrotirile imperceptibile ale sângelui. Au fost desigur cumplite risipiri de energie, o poveste amară cum nu sunt multe altele, dar subt toată revărsarea ei distrugătoare, noi n'am pierdut o clipă secretul de familie; pulsul aceluiași organism în vinele noastre, a bătut fără încetare. Cu cât se mergea mai afund în cazanul milenar al plămădirii noastre etnice, în masa anonimă a satelor din Carpați, cu atât atmosfera diferențierii de rasă era mai pură și dogma unității mai accentuată.

Vă aduceți aminte de balada Mioriței, acest strălucit monument de sensibilitate populară, în care sufletul țăranului nostru se împletește cu imitațiile naturii, pierzându-se parcă într'un mister de nemărginită îmbrățișare cosmică? Unde se va fi zămislit, în care colț de țară, nu se știe, fiindcă după ce a fost lansată de Alecsandri, s'au descoperit și alte variante, brodate pe același fond, cu aceiași finețe, ca niște minunate valuri de borangic, perfect asemănate în beteala și urzeala lor... Ceea ce ni se lămurește însă dela început, este că acest cântec vine de departe, din negura nedeslușită a veacurilor și că reflectă cea mai veridică icoană dela țară, neatinsă de nicio pulbere străină. Te miri ce baci dus pe gânduri, stând seara la stână în pâlpâiala somnoroasă a focului, după ce a cântat din fluier, a fredonat mai întâi balada împerechind versurile, în vreme ce ochii lui rătăceau sus în stele pe Calea Laptelui. Ei bine, acest rapsod din creierii munților ne vorbește de :

*Trèi turme de miei
Cu trei ciobănei.
Unu-i moldovean,
Unu i ungurean
Și unu-i vrâncean...*

Vedeți cât de clare erau noțiunile geografice în mintea baciului și cum pe deasupra — sau poate mai precis pe dedesubtul lor — el înfiripa aceeași ambianță, aceleași îndeletniciri, același suflet, la tustrei eroii lui...

Cât de meschine, cât de neputincioase erau frontierele, pe care le trăsese orânduirea vremelnică, în fața cântecului dela stână din care respiră eternitatea : fiorul unui neam. S'ar părea că cele :

*Trei turme de miei
Cu trei ciobănei,*

nu sunt decât o semnificație simbolică pentru cele trei alcătuiți de stat, chemate să adăpostească în cursul vremii marea turmă, care aștepta retransată după legea și tradițiile ei, contopirea izbăvirii viitoare.

În orice caz, această pornire intrinsecă a aceluiași trup a fost pururea trează la noi și nu se cerea decât colaborarea vremii, ca să se transforme într'o formulă militantă. Veacul al XIX-lea când a împins pe primul plan principiul național ca suprema justificare a vieții de stat, chiagul nostru de coeziune interioară era evident, preparația mută era făcută și nu trebuia decât elaborarea unei conștiințe publice pentru a se codifica preceptele biruinții. Nu era deloc ușoară însă această sarcină la un neam a cărui fărâmițare politică se îndeplinea de pe o rețetă de savantă pulverizare a forțelor lui creatoare. Extenuarea era prea sdrobitoare pe amândouă crestele Carpaților. Se impunea mai întâi o întremare după o tristă perioadă de desvlguire seculară și paralel o transplantare a ideilor civilizatoare pe solul nostru.

Nu mai trebuie azi nicio specială retrospectivă, ca să reîmprospătăm fazele redeșteptării noastre. Ele se cunosc ; contribuțiile se știu și valorile sunt clasate.

Un lucru e cert : ca și în alte părți, lupta de avangardă au deschis-o și la noi scriitorii, potrivit cunoscutei legi care pretutindeni așează la începutul unei mișcări liberatoare, o poezie. Și râurile de lacrimi s'au sfârșit cu stropi de cerneală. Literatura scormonind cea dintâi rănilile, a strigat durerea lor. S'au mobilizat apoi pe rând toate energiile și s'au înșiruit în linie de bătaie. Tot veacul al XIX-lea apare la noi ca o resurecție vulcanică de fiecare clipă. Lozinca naționalismului desrobitor chiamă la acțiune toate instinctele noastre de vieață. Așa an cu an, într'o ascendență continuă și metodică s'a întărit laboratorul spiritual al românismului pregătindu-se pentru misiunea lui istorică. Din această vâltoare sufletească a răsărit o morală nouă, care avea la bază binele public și ridica mințile tuturor în sferile abstracțiunii. Aveai

impresia că un fluid tainic se propagă din om în om și strânge într'o falangă această imensă mare de capete peste care trece aceeași fâlfăire a morții. Idealul național, cum se spunea în limbajul entuziast antebelic, era o sguuitoare realitate sufletească, un comandament etic, care-și întindea rețeaua lui vrăjită peste toți deopotrivă, menținând lumea noastră într'o admirabilă disciplină și într'o solidaritate moleculară care putea fi angajată la orice gest în interesul marelui tot. Care poate fi concepția literară a unui scriitor, conștient de menirea lui în această epocă de desțelenire a vieții unui popor? Aici în Ardeal, bunăoară cu treizeci de ani în urmă, o conștiință artistică pe ce drum trebuia s'o apuce? Vă aduceți aminte, opresiunea străină era la paroxism atunci, statul cu aparatul lui de putere tindea la desființarea noastră. Tocmai în vremea când seva acumulată din bătrâni clocoțea, cerând o descărcare, când gânditori și poeți, ca niște focuri aprinse pe culme, luminau drumul destinului, ciocnirea între două neamuri era aici mai aprigă ca totdeauna și sugrumarea noastră mai violentă. Se putea închipui în această atmosferă poezia unui egoism horățian, un glacial „odi profanum vulgus”, o retragere după paravanul propriilor dureri, când afară scrâșneau patimile celor mulți și încleștarea lor urla la fereastră. Era cu neputință o evadare din sbuciumul colectiv. Scriitorul, în mod natural, se impersonaliza deci și devenea un instrument fermecat pentru suferințele mulțimii. Un sentiment de sfială, un impuls de decență literară îl făcea să-și amortească pornirile individuale în fața avalanșei sau să le păstreze pentru el în taină ca pe niște discrete „testimoni del perir mio lento”, cum spune așa de sugestiv poetul italian. Dincolo de vârtejul lui era povestea mare a milioanele oropsite. Ca o fatalitate morală deci intervenea apostolia lui; poetul evolua în luptătorul, în pedagogul unui neam. Atitudinea lui în fața subiectului, o îndruma un estetism pur? Desigur că nu. Revolta pe urma nedreptății, era elementul determinant al creațiunii artistice. Ce e mai firesc, într'o asemenea configurație sufletească, decât îndemnul de a căuta frumosul tocmai în cadrul acestui particularism local copleșit de loviturile sorții? De ce ar călători mintea departe pe apele unui vag umanitarism, când aici în pragul porții, este o înfățișare specifică a unei valori estetice? Clișeele de import se eclipsau deci pentru a fi puse la contribuție aspectele vieții autohtone cu toată gama lor variată de culori și imagini.

Așa s'a îndreptat, sub presiunea din afară mai ales, luarea aminte asupra notelor băstinașe, așa s'a produs acea exaltare de mândrie a celor obișnuiți, acel cântec al gliei lor, care dela plânsul în surdină al fluerului de păstor până la geamătul uriaș al adâncimilor în prăpăstii de munți, pe o vastă claviatură a instrumentat simfonia largă a sufletului româneasc. Așa s'a creat o literatură națională ca o expresiune logică a spiritului public la noi, care în toate manifestările lui din această vreme, păstra aceeași truidire de concepție și același ritm febril în risipirile lui generoase. Ideea națională trecută în conștiința obștească și-a limpezit rostul ei nu ca o doctrină de egoism îngust, ci ca o formulă de luptă pentru punerea în valoare a unui colț de umanitate, nu ca o îngrădire a orizontului de simțire și înregistrare în paguba marelui tot, nu ca o atitudine de xenofobie, ci ca o completare a universalității.

Iată altarul la care s'a închinat generația mea și credința în care s'a făcut jurământul nostru.

Au fost negreșit lacune în desfășurarea acestui crez și destule asperități intelectuale, naivități pe alocurea, în lupta care s'a dus pentru biruința lui. De multe ori, când citesc azi paginile frământărilor de atunci, tonul simplist uneori, aproape rudimentar îmi stârnește un zâmbet blând de indulgență, ca toate îndrăselile pripite ale tinereții. Mai ales absența unui criticism luminat, care să fi selecționat și categorisit valorile în opinia publică, se resimte azi la o cercetare postumă cât de sumară; dar ca factor de fecundare morală a unei societăți, ca un fragment de închegare într'un bloc masiv al tuturor energiilor pentru a le servi unui scop superior, ca element alcătuitor de stat, acest crez miraculos ne-a dat minuni. Din el s'a născut neatârtnarea noastră politică, ca o rezultată biologică a acestui proces sufletesc. Cine a urmărit cât de cât peripețiile intrării României în războiu, înaltul pedestal etic de pe care această țară s'a încins în hora morții, peripețiile sacrificiilor ei, va înțelege rostul acestui avânt în evoluția istoriei noastre.

Mi-ar fi peste putință să concretizez mai bine imaginea freneziei care a întovărășit sforțarea eroică a țării, decât reamintindu-mi agonia unui tânăr ofițer rănit, necunoscut mie, într'un colț de spital, care mi-a încolăcit grumazul, rostindu-și ultimele două vorbe: „Alba-Iulia”. Nu fusese niciodată în cetatea Ar-

dealului, dar murea pe buze cu parola crezului nostru, ca un soldat al ideii.

Pentru mine acest muribund e cea mai curată și cea mai tipică expresie a înălțimii de simțire cu care o generație a privit în față un ideal colectiv.

Aci s'ar putea încheia această fragmentară mărturisire, în care m'am năzuit în treacăt să legitimez o concepție. Sunt însă două considerațiuni, care mă opresc să rămân numai la sbuciumul de ieri, fără să mă apropiu de svârcolele prezentului. Mai întâi e o datorie quasi-testamentară, pe care o impun tâmplele albite de a trage o concluzie pe seama urmașilor din această jumătate de veac rămasă în urmă. Și al doilea, ceea ce mi se pare mult mai important, este de a-ți rosti din nou propria ta rugăciune într'o vreme când furtuna n'a încetat încă și primejdia tot mai bate la poartă.

Fără să atrag în raza unei cercetări critice linia de evoluție a spiritului public din prima decadă a României întregite, fără să răscolesc curente sau să stabilesc răspunderi, fără să ating măcar mișcările politice sau ideologia recentei eflorescențe literare, mă încumet să pun întrebarea : S'a păstrat pe toată întinderea, continuitatea cu crezul salvator în care rezida taina tuturor triumfurilor noastre din trecut ? Să răspundă fiecare după conștiința lui.

Întru cât mă privește, eu mă socot dator să rostesc răspicat, în clipe solemne pentru mine, o profesie de credință de care nu mă pot despărți : Sunt de convingerea că nu e cătuși de puțin perimat codul moral care a creat România de azi, cum afirmă acei care-și închipue că deodată cu întregirea hotarelor concepția noastră tradițională a devenit un anacronism. În lupta unei consolidări de stat pe un pământ copleșit încă de stigmatele materiale și sufletești ale dominațiunii străine, în opera de rectificare, de reparație și de nouă clădire, eu nu cunosc alt sprijin sufletec mai puternic, decât credința mea de ieri, adaptată la nevoile prezentului. Numai rezemată pe acest punct arhimedic, vom putea să ridicăm aici construcția noastră. O țară nu se poate naște fără o doctrină a solidarității cetățenești și tot astfel nu poate fi menținută fără o lozincă de coeziune simplă și mare. Eu nu știu alta pentru noi, decât vechea idee națională cu toate atributele ei.

De aceea, cu privirile pornite din trecut spre deslușirea splendorilor viitoare, glasul meu reînnoind o smerită recunoștință pentru răsplata mare ce mi-ați acordat, îndreptându-se către tânăra generație concentrează într'un scurt apel învățătura unei vieți :

— Grijiți altarele vechi, spălați-le de praf ca să strălucească mai departe și închinați-vă lor !

SĂRBĂTOAREA TINEREȚII

Locul unde s'a arătat odată destinul unui neam, rămâne pentru posteritate un loc de pelerinaj.

Spune legenda, că acolo unde a fost odinioară un câmp de bătaie, după vremuri târzii, umbrele oștilor potrivnice tot mai răsar încă în miez de noapte și sgomotul lor de luptă îl aud călătorii.

E atâta mister în clipa când se hotărăște soarta unui popor, că petecul de pământ care a găzduit această clipă nu se mai deslipește de ea și o păstrează pe veci ca o taină a lui. S'ar părea că fiorul, care a tresărit în sufletele de atunci, în ziua cea mare, a pătruns așa de adânc în sânul naturii, încât flutură peste veacuri, aninat de crestele copacilor ca un cântec al eternității...

Așa suntem noi în această câmpie, care a auzit cea dintâi mare spovedanie a Ardealului.

Câtă vreme se va însemna rostul existenței noastre, vor veni totdeauna aici pelerini ai generațiilor viitoare, să-și plimbe privirile dealungul întinsei livezi, stând de vorbă cu trecutul care luminează departe.

Ziua de 3/15 Mai 1848 e stâlpul de foc, ce s'a aprins după veacuri de întunec, e prima zi a libertății noastre politice. Cu cât cumpănim mai bine istoria Ardealului, cu atât ne apare mai plină de înțeles, toată durerea acelora care am trăit pe aceste meleaguri.

Povestea noastră e deopotrivă de simplă și de tristă. Stăpânirea străină strângea necontenit ca în niște chingi de fier un trup viguros. S'a dus lupta sângelui, pe aceste plaiuri, o mie de ani. Deschideți cărțile vremii și veți vedea la fiecare perioadă

istorică un călău care ne cerea sufletul ; la fiecare pagină, o cursă întinsă. Erau zadarnice toate formulele de reconciliere, toate suplicile la înaltul chezaro-crăesc scaun dela Viena, toate plângerile latinești care mucezeau în cancelariile principilor Transilvaniei. Toate erau în zadar ! O singură dogmă putea să ne smulgă din închisoarea seculară : ideia libertății naționale, conștiința diferențierii de sânge cu toate consecințele ei logice. Prin instinctele lui de conservare, țăranul a înțeles această lege fatală a istoriei. Îngrădit în limbă, în hasme, în viziuni și tradiții seculare, el a trăit de-a-pururi într'o cetate neînvinsă.

Trebuia să vie însă o pleiadă intelectuală, care să dea o justificare de principiu acestei diferențieri din lumea instinctelor și să introducă în conștiința publică, fermentul programatic al unei idei.

Acest rol l'au avut vizionarii noștri dela 1848. Ei au codificat din instinctul maselor un crez, un program politic. Aici, de pe această piatră, în cadrul câmpenesc, simbol al înrudirii unui popor cu pământul, s'a desfășurat măreața adunare. Reconstruiți tabloul : subt cerul albastru de primăvară, într'o zi de Mai, patruzeci de mii de frați în haine albe, bătătoreau țarina verde. Erau viitorii lănceri prinși de flacăra revoluției. La mijloc, statul major înconjurat de clerici : Șaguna, îndrăsnețul ierarh diplomat, Cipariu ascetul scripturilor bătrâne, Avram Iancu, dârz și întunecat ca un început de furtună, viteazul popa Balint, Axente Sever, voinic ca o prăvălire de munte... Într'un colț ardeau înfrigurați de epopee ochii lui Bălcescu. Strălucea soarele de Mai, era noutate și vijelie în suflete. Svâcnea ca o sevă proaspătă învierea unui neam. În această atmosferă de mare praznic necunoscut încă, s'a ridicat pe piatră un om firav cu chip de apostol.

Era Simeon Bărnăușiu, cărturarul tribun. Cuvântul lui se rostea lapidar și apăsător, ca o sentință târzie după un proces milenar : „Nu mergem la marea constituției ungurești, bucatele ei sunt otrăvite pentru noi...”

Ce a urmat, se știe. Toată deslănțuirea volburei dela cele dintâi focuri pe crestele munților Abrudului, până la fluierul de pribeag nebun al morțului dela Țebea. Ziua de 3/15 Mai însă e cea dintâi pagină în cartea facerii... Aici a fost prologul în marea dramă, care peste șaptezeci de ani s'a închis în râuri de sânge pe câmpiile Moldovei. Oamenii aceștia, cu rosturile lor sărace de

modești provinciali, dospeau în sufletul lor toată cotropirea ce trebuia să vie. Judecați de perspectiva istoriei, ei răsar ca figuri luminoase încununate de o strălucită aureolă. Ei au avut tot ce trebuie conducătorilor unui popor la zile de răspântie. Au avut până la frenezie porunca implacabilă a sângelui, au avut îndrăzneală în cuget și hotărîre în acțiune, au avut deopotrivă și simțământul unității de rasă, susținut de-o cultură superioară și orientarea tericită în frământările continentului. Firesc era, ca și cea dintâi tresărire vulcanică a unei conștiinți colective, pe care ei au creat-o, să ceară cuvânt aici în Blaj, unde de zeci de ani, asemeni primilor creștini din catacombe, proorocii învățau religia românismului.

Astăzi, visul lor s'a împlinit, idealul care animă teoriile constituționale ale lui Fărnuțiu, viziunile fugare din nebunia Ianului, apoteoză latinătății din care se împletea filologia lui Cipariu, toate s'au încadrat în realitate. Cine ar putea să cuprindă azi în zăgazul cuvântului, acest drum al biruinții? Într'o astfel de clipă rezumativă, când din țărână și din firele de iarbă se desprinde povața morților, când în aer fâlfâie peste capetele noastre destinul istoriei, noi nu putem decât să primim într'o pioasă smerenie defilarea umbrelor din trecut și coborîndu-ne în propria noastră conștiință, simțind deplina răspundere a unei continuități organice, să ne înălțăm sufletele până la pragul gloriei de demult.

Cât mai des să ne pătrundem de învățămintele acestei luminoase retrospecțiuni. Ardealul, închegat azi pe veci în patrimoniul unirii, trebuie crescut încă în preceptele dragostei de neam care a sbuciumat adunarea dela 1848. Trecutul purifică, trecutul lărgeste orizontul; trecutul scoate la iveală linia mare deasupra măruntelor patimi vremelnice. Să desmormântăm cât mai des, frați ardeleni, imaginile strălucite ale acestui trecut și să proiectăm lumina lor orbitoare peste furnicarul prezentului. Înviați cuvântul lui Bărnuțiu, ca să aveți un catechism al ideii naționale integrale! Reaprindeți candela de veghe din biblioteca lui Timotei Cipariu, ca să înțelegeți avântul nobil al unei cerebralități creatoare! Însușiți-vă din îndrăzneala lui Iancu îndemnul viguros al energiei active. Din această măreață pleiadă a începutului să construim zestrea noastră morală, armura noastră de fier pentru lupta de toate zilele.

De aceea, Câmpia Libertății care ne va chema totdeauna, are o specială semnificare astăzi, când țara nouă își croiește toate temelile. Să vie deci la această piatră, călătorind din toate unghiurile, conștiința luptătoare a unui popor tânăr în așezările lui. Să vie mai ales generația de mâne, urmașii studenților teologi care s'au bătut la Fântânele. Subt soarele de primăvară primind botezul în cultul trecutului, acești copii ai furtunii de ieri să-și oțelească simțirea și ziua de 3/15 Mai să fie pentru toți sărbătoarea izbânzilor viitoare, sărbătoarea gândului desorbit din cătușe ruginite; sărbătoarea înnoirilor fecunde, sărbătoarea tinereții...

TRANSFORMAREA SUFLETEASCĂ A ROMÂNIEI

Doamnelor și domnilor,
Iubiți studenți,

Am primit cu plăcere invitația făcută de centrul studențesc „Petru Maior”, cu ocazia solemnității sfințirii Catedralei, la care am participat și eu. Consideram ca indelicată să refuz această invitație.

Mi-am pus întrebarea, care ar putea să fie subiectul conferinței mele?

Nu m'am refugiat în a vorbi despre ce se petrecea spre exemplu la curtea regelui Carol I sau a reginei Elisabeta. Să vă fi vorbit despre vreo problemă literară — îmi lipsea și mie și Domniilor voastre cu siguranță, liniștea necesară. M'am hotărât atunci să privesc realitatea românească de azi, drept în față și din frământările ei să-mi făuresc subiectul conferinței mele.

Privind cu sinceritate și disecând cu îndrăsneală realitățile românești de astăzi, ajungi la concluzia că o profundă și radicală schimbare s'a produs în psihologia românească. Acum 20 de ani sufletul românesc încadrat în pacifismul universal trăia într'o liniște patriarhală în adâncul căreia dormea un vis neîmplinit. Sufletul acesta românesc de acum 20 de ani, cu toate granițele care ne despărțeau, era unul și același.

Pe deasupra acestor granițe sau pe dedesubtul lor sufletul acesta românesc era o unitate care ne strângea ca într'o cingătoare de fier pe toți la un loc.

Pe vremea aceea, a sta de vorbă cu cel de dincolo de granițe era o sărbătoare, era o sguuire sufletească de bucurie și de fe-

Conferința dela Teatrul Național, rostită cu ocazia sfințirii Catedralei din Cluj în Noembrie 1933.

ricire. N. Filipescu nu-mi vorbea niciodată despre Ardeal fără să plângă. Ce era pentru noi cei de dincoace de Carpați când vedeam primul stâlp de frontieră din „țară”? Visul nostru de unitate națională se transforma în lacrimi la prima întâlnire.

Astăzi sufletul românesc este un suflet protestatar plin de întrebări și de îndoeli, o mare frământată cu valurile îndușmănite.

Cum am ajuns aci, ce transformări s’au produs de atunci?

Unde este comandamentul etic, unde este punctul arhimedic, care trebuie să concentreze sufletul națiunii? Este legitimă întrebarea : cum am ajuns noi aici? De aceea să-mi dați voie, ca să examinez această problemă, cu toată sinceritatea, cu toată liniștea de judecată, cu toată obiectivitatea, dar și cu îndrăzneala trebuincioasă, cu care trebuie să se apropie un om onest de problemele naționale.

Cea dintâi schimbare în sufletul românesc a adus-o războiul.

Continental întreg a fost mai întâi o casă mortuară, iar apoi a devenit o casă de sănătate. Războaiele pe vremuri se dădeau între armate, ultimul războiu însă a fost un războiu între națiuni. Națiunea română a participat integral la războiu. Influența tranșelor s’a simțit și la noi. Prima a fost o schimbare totală a exigențelor în fața vieții, a țăranului.

Cei care au luat parte la banchetul morții s’au trezit la conștiința unor mult mai mari exigențe la banchetul vieții de după războiu. Aveau cu toții senzația că a sosit scadența drepturilor la o altă existență de cât aceea pe care o avuseseră până atunci.

Aceasta a fost zestrea psihologică a tranșelor. Pe fronturi, diviziile noastre de țărani au stat zi de zi și la bine și la rău alături de diviziile rusești. Fluidul revoluționar care a atins pe Ruși a trecut pe lângă ai noștri. Soldatul român era prea deștept ca să se lase furat de el. Și-a dat seama însă că dacă ar vrea ar putea să facă și el revoluție.

A urmat apoi împrăștierea, mai bine zis exproprierea care a produs o altă sguđuire de data aceasta de ordin economic. Vechea clasă conducătoare a fost distrusă economicște iar averile ei trecute țăranilor și o bună parte din ele pe unele locuri în mâinile străinilor.

După aceea s’a produs a doua sguđuire — votul universal. Acesta a fost sau prea curând, sau prea târziu acordat țăranilor.

Prea curând, fiindcă masele noastre încă nu erau pregătite pentru exercițiul drepturilor cetățenești, și prea târziu, fiindcă ar fi fost o datorie de acum 20—30 de ani de a pune în funcțiune votul universal, pentru ca după războiu el să fi putut să radieze o conștiință cetățenească. Băgați de seamă, nu există nicio provincie românească, în care să existe votul universal dinainte de războiu. N'a existat nicio provincie, în care să fie o înțelegere a exercițiului drepturilor cetățenești. Și așa, democrația adolescentă și-a făcut de cap. Votul universal nu a mai însemnat ideile naționale. El a materializat gândirea publică, a pus revendicările de stomac pe primul plan, a produs pe demagogul, pe proprietarul de voturi și, în ordine științifică pe economist.

S'au sacrificat concepțiile unei elite de gândire de dragul unei democrații prost înțeleasă și detestabil aplicată. O proprietate de 50.000 de voturi este o ocazie de surescitare permanentă a maselor populare pentru lozinci care nu se realizează niciodată.

Democrația de azi cere numai voturi, indiferent de naționalitate și câștigarea lor însemnează concesiile de toate felurile făcute străinilor de neamul și sufletul nostru. Concluzia a fost că socialul a distrus naționalul.

Așezarea noastră administrativă ieșită din votul universal a avut grave consecințe. Întâi descentralizarea excesivă care a reînviat, perpetuând astfel vechile granițe, apoi principiul electiv exagerat a făcut astăzi din țăran un votant perpetuu, care votează de dimineața până seara, din Ianuarie până 'n Decembrie cu toți și înșelând pe toți. Autonomia orășenească de asemeni a devenit un adevărat atentat la ideea națională și la principiul dreptății mai ales în provinciile unite. Orașele noastre sunt astăzi pur și simplu reprezentantele unei idei ostile statului românesc. Stăpânirile trecute au înfipt în carnea noastră orașele ca pe niște piroane. Ar fi fost logic și drept, ca noi să fi rectificat toate nedreptățile trecutului și să fi românizat aceste orașe. În alte țări pentru a afirma autoritatea de stat și pentru a rectifica nedreptăți trecute, principiul electiv a fost dat deoparte.

În Italia lui Mussolini, a fost o vieață orășenească cu tradiții seculare. Florența era stat, Veneția la fel. Pentru a salva o idee de unitate națională, Mussolini le-a desființat autonomia și a luat conducerea lor prin oameni numiți de el. La noi astăzi ora-

șele sunt centre de simțire străine pe trupul nostru. Nu sunt xenofob. Am crezut că războiul a lichidat în mine toate rezidiile de ură ale trecutului. Văd astăzi însă că nu pot fi liniștit pentru că opera de dreptate nu este făcută iar ideea de dominație națională asupra acestui pământ nu este îndeplinită.

Vreți câteva exemple? Dintr'o statistică riguros exactă, proporția dintre funcționarii superiori Români și străini, la serviciile poștale din câteva orașe :

În Bucovina : la Cernăuți, Români 24 %, străini 76 %; la Rădăuți Români 30 %, străini 70 %; la Vișnița, Români 0 % străini 100 %; la Gura Humorului, Români 28 % străini 72 %.

În Basarabia : la Tatar Bunar, Români 0 %, străini 100 %; la Hotin, Români 36 %, străini 64 %; la Cahul, Români 38 %, străini 62 %; la Tighina, Români 42 %, străini 58 %.

În Ardeal : la Careii-Mari, oraș de graniță, Români 38 %, străini 62 % (bine e păzită granița țării); la Zalău, Români 23 %, străini 67 %; la Aiud, Români 25 %, străini 75 %; la Cluj, Români 34 %, străini 66 % (numeric 56 funcționari superiori Români și 107 străini); la Toplița Română, Români 25 %, străini 75 %; la Tg. Mureș Români 35 %, străini 65 %.

Iată pentru ce sunt ferm covins că salvarea va veni numai atunci când principiul proporționalității numerice va trece în conștiința publică, ca un indispensabil imperativ național. Este singura formulă pentru a soluționa pacea în această țară. Proporționalitatea în toate slujbele de stat și particulare, precum și în învățământul superior.

O țară nu înseamnă numai frontiere, ci o conștiință națională militantă pentru afirmarea drepturilor ei firești.

Ideea revizionistă este o erezie pe care o refuză orice idee elementară de dreptate.

Toate ruinile au strigoi. Și la noi se mai plimbă astăzi pe deasupra, strigoi zidurilor dărâmate. Pentru înlăturarea lor, singurul remediu este ideea națională. În măsura în care s'a făcut o abdicare dela această idee, s'au întărit străinii.

Iată de pildă minoritatea maghiară, pe care noi trebuie să o privim în față, cinstit, leal și cavalereste, examinând raporturile noastre față de ea, nu cu sentimentalism, ci ca înaintea unui tribunal de dreptate, în care primul document este afirmațiunea națiunii dominante, ca stăpână la ea acasă.

Astăzi sunt în Ardeal mai multe școli și biserici ungurești decât au fost înainte de războiu, apar mai multe gazete ungurești și mult mai îndrăznețe. Nu există decât raportul de forțe care hotărăsc raporturile de viață normală într'o țară. Trebuie s'o spunem pe față cavalierește minorităților : uitați prea des domnilor minoritari că trăiți în țara românească.

O altă categorie de străini sunt cei invadați în țară în ultimul timp ca într'o nouă Californie, străini al căror număr se urcă azi la peste 500.000

Pentru a scăpa de ei sunt două mijloace, unul așa zis civilizat și anume : să prezentăm Ligii Națiunilor un tablou al acestor străini necetățeni români după niciun tratat și după nicio lege și s'o rugăm să-i invite să părăsească țara românească repatriindu-se. Dacă cu acest sistem elegant n'am scăpa totuși de ei, aș face lagăre de concentrare, pentru aceste elemente periculoase.

Chestiunea evreiască este reală, iar bogăția evreilor trebuie considerată ca o sfidare a sărăciei noastre generale. La orașe s'a creat o întregă clasă de oameni de afaceri rentabile care mai toți sunt evrei și mulți din ei necetățeni români.

Azi când 7000 de învățători sunt pe drumuri, când un preot e plătit cu 700 lei lunar, când sărăcia s'a încuibat și stăpânește toate clasele românești, este o sfidare provocătoare să vezi belșugul nemuncit lăfăindu-se impertinent în palatul străinului venetic.

Dacă am fi săraci cu toții și noi și ei — sărăcia ar fi suportabilă. S'ar crea un fel de religie a sărăciei străbătută de un fluid apostolic. Aceasta este o lege psihologică firească. Dar când tu mori de foame, iar vecinul tău care nici măcar nu face parte din sângele tău etalează sfidător o scandaluoasă bogăție, această diferențiere te încrâncenează în revoltă.

Duceți-vă în stațiunile balneare sau climaterice, la restaurantele de noapte, în localurile de joc de cărți și veți vedea o populație nouă care nu exprimă nici sentimentul nici sângele nostru și care nici antropologicește nu are nimic comun cu noi. Iar presa apostolică de altă dată s'a industrializat astăzi, și-și bate joc prin pene străine de sufletul și sângele nostru, de ideea națională și reprezentanții ei.

Dincolo de frontiere pretutindeni revirimentul național e în floare. Peste tot ideea patriotismului integral revine în centrul

tuturor acțiunilor. Altarele națiunilor n'au fost niciodată mai șterse de praf ca astăzi. Cândva nu de mult, urmărind frământarea sufletească a poporului meu, am afirmat că trăim vremuri pre-revoluționare. Astăzi afirm că am intrat în faza revoluției naționale. Revoluție înseamnă transformarea bruscă a psihologiei unui popor. Iar rolul unui om care vrea binele acestei țări ar trebui să fie transformarea acestei revoluții naționale într'o inepuizabilă forță creatoare. Aceasta însă nu se poate face fără voi, tineri.

Dacă am trăi în vremuri de pace v'aș spune : duceți-vă la carte și'n laboratoare. Nu pot s'o fac, aceasta pentru că împrejurările de azi reclamă ca în arenă să se svârle cât mai multe pachete de nervi din care să ia naștere apoi tumultuos și irezistibil, revirimentul nostru național.

Ca să formulez cât mai scurt ceea ce vreau să vă spun, voi exprima în cuvinte o atitudine a lui Mussolini pe care a avut-o ieșind în balcon ca să mulțumească manifestației de simpatie pe care i-o făcea „giovinezza” italiană :

„La luptă cu cartea într'o mână și cu arma în alta”.

INFILTRAȚII STRĂINE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Pentru observatorul zilelor noastre e necontestat sbuciumul în care se găsește sufletul românesc. Din toate aspectele vieții noastre, se desface astăzi o fierbere necunoscută încă. Niciodată, în nicio perioadă istorică, cred, nu s'a înregistrat aici un asemenea vălmășag multiplu și turbure care să țină într'un perpetuu neastâmpăr molecular fibrele de simțire ale neamului.

Sunt, de sigur, atâtea și atâtea explicații și destule justificări pentru acest proces haotic, în care analistul trebuie să-și păstreze ochiul limpede și mintea trează la toate răspântiile. S'ar părea că după veacuri îndelungi de tăcere chinuită s'au rupt deodată zăgazurile și din adâncime au dat năvală, ca o cataractă tumultuoasă, energiile latente ale unui popor. Negreșit că toți care suntem prinși în vârtejul acestei revărsări neînfrânate și sgomotoase, mai greu ne vom putea rosti asupra ei decât cronicarul de mâne, care va avea orizontul lămurit de perspectiva distanței.

Sunt însă constatări axiomatiche care se impun și toată lumea le vede.

Românismul trece astăzi printr'o criză de creștere după identificarea granițelor etnice cu cele politice. Noul stat se sbate hărțuit la fiecare pas de obligațiuni și întrebări care în trecut nu s'au mai pus. S'ar putea spune că actuala clasă conducătoare, prin noutatea sarcinilor ce i-au fost hărăzite e în mod fatal o înjghebare de diletanți, ale cărei înfăptuiri pătimesc de toate greșurile începutului. O judecată cât de sumară ne arată realitatea destul de neliniștitoare. Vieța românească de după războiu a fost neconținut revoluționată de evenimentele care s'au succedat și-au mărit tensiunea inițială. Mai întâi Unirea însăși cu euforia e

sguduitoare ne-a fost dat s'o resimțim cu un organism slăbit de pierderile războiului. Ca trupul deșirat și șubred ieșit dintr'o boală crâncenă chemat la un mare ospăț, după răsunătorul chiot de nuntă, ne-am ales cu palpitații, cu amețeli și cu turburări de respirație. Eram prea plăpânzi. România de ieri, cumplit de însângeraată și cele două flancuri, după o despoiere metodică de către străini, prea lipsite de mijloace pentru o conducere de stat. Pe această slăbiciune s'au deslănțuit, a doua zi după cununie, diversele probleme de stat care cereau un răspuns: vot universal, expropriere, erezii regionaliste, răscoliri demagogice, veleități minoritare, resturi de civilizații disparate, regimuri administrative fără puncte de înrudire, infiltrații etnice străine... tot atâtea prilejuri de sbucium interior, care și în vremuri normale ar putea trezi serioase îngrijorări, care însă în starea actuală de vulcanism general postbelic sunt deadreptul primejdioase. E explicabilă deci criza de creștere în această epocă de adolescență a țării înnoite și explicabile derivatele ei: criză sufletească, criză de autoritate, criză economică... și așa mai departe, discordări nenumărate în aparatul vast de ramificare a unei națiuni. Chestiunea care se pune în astfel de împrejurări e faptul neîndoielnic, că având atâtea laturi vulnerabile din care rezultă fragilitatea evidentă a marelui tot, noi să ne păstrăm, măcar punctul central al întregului eșafodaș într'o stare de sănătate nealterată, ca să știm pe ce se poate sprijini echilibrul nostru față de atâtea tendințe de sguduire dinăuntru și din afară.

Acest punct arhimedic e gândul românesc cu toate dispozițiile lui creatoare.

Literatura, spunea deunăzi dela acest loc d. N. Iorga, e manifestarea organică a neamului. E cea mai de seamă cetate ofensivă și defensivă în economia de forțe a unui popor, adăugăm noi. Cu două decenii în urmă și mai bine când duceam o vieță politiceste fărâmițată, ne amintim cât de covârșitor era rolul literaturii. Trăiam divizați, dar scrisul ne da o platformă de strângere laolaltă. Eram oropsiți subț călcâiul dușman, dar ne înspira același comandament moral și estetic cu toate consecințele. Nu aveam granițe comune, aveam o unitate de literatură cu crezul ei indestructibil. Nu aveam tunuri, aveam poeți care radiau coeziune și semănau lumina. O poezie era un act politic hotărâtor pe atunci, o bucată literară, un fapt de înaltă pedagogie cetățe-

nească. Nu vorbesc numai de caracterul militant al acestei literaturi, care-și muia aripile în suferințele mulțimii, răscolind dureri și cerând alinare. E netăgăduit că această misiune desrobitoare a scrisului românesc e plină de interes și a tras greu în cumpăna evoluției noastre istorice. Ardealul bunăoară o știm cu toții, în veacul al nouăsprezecelea, cu deosebire în ultimele decenii de apăsare maghiară, ca să scape de agonie, a fost susținut cu oxigen literar. Dar marile prefaceri sociale și dacă vreți economice ale vechiului Regat, cine le-a lansat mai întâi, cine a creat atmosfera trebuincioasă pentru rezolvirea lor? Țăranul înainte de-a fi un subiect politic la noi, a fost un subiect literar. Scriitorii pot fi socotiți pe drept avangarda, precursora transformărilor noastre de stat. În trecut fie zis „Noi vrem pământ” al lui Coșbuc sau o pânză de Grigorescu au pregătit mai mult exproprierea latifundiilor decât douăzeci de discursuri lămuritoare la Camera și la Senat. Politica n’a fost decât oastea de paradă care a luat în stăpânire, cu toate beneficiile, redutele cucerite de literatură.

Dar dincolo de această dinamică a luptei pentru marile revendicări naționale, literatura a fost în toate împrejurările oglinda reală a sufletului nostru.

Templu în care se păstrau tablele legii, depozitar al străvechilor noastre secrete de vieață și înfricoșate taine de familie cu toate adevărurile lor testamentare, literatura, păstrând moștenirile ancestrale lăsate cu limbă de moarte și filtrând orice impuls actual prin retorta receptacolului recent, exprimând deci în același timp trecut, prezent și viitor, apărea ca un colț de natură din munții noștri, o manifestare specifică a solului, iremediabil locală, respirând în același timp suflul eternității. Fiind o întrupare organică a neamului, acest scris cerea vieață și se turna în forme cu totul particulare, nu fiindcă erau legi și canoane care-i determinau rostul, ci fiindcă sufletul românesc își avea albia lui de care însuși nu se putea deslipi cu niciun preț.

Iată Eminescu, cel mai universal creier la noi, a cărui gândire s’a rostit deasupra atâtor culmi, e cel mai tipic reprezentant al rasei. Nu numai că a simțit cu cugetul lui în sens teoretic nevoia celei mai largi rezonanțe istorice, nu că a fost codificatorul naționalismului constructiv la noi și în formele de expresie literară s’a lăsat stăpânit de toate nuanțele geniului popular, dar strofele lui pe de-a-ntregul, chiar și unde împrumută motive străine,

se brodează pe acel fond de lirism care cu gama lui sentimentală e al nostru, numai al nostru. Ce să mai vorbim de idilele lui Coșbuc, în care se prinde în horă satul românesc, de baladele din care cere cuvânt vechea „vitejie direaptă”... Vlahuță cu plânsul în surdină, călcând pe urmele învățătorului român în toată structura lui nervoasă, de I. Gorun sănătos și falnic ca numele lui, de Ștefan Iosif supus unei morbidefe care iscodea neconținut viziuni „patriarhale”, sau de D. Anghel, subtitlul estetic, care în „grădina” lui se înfiora de miresmele pământului și cânta încăierarea nocturnă a mirosurilor dela țară... Invoc numai poezii care domină și astăzi configurația literară, din ale căror accente s’a împletit cântecul mut și nemărturisit al tuturor. E aerul nostru în tot ce-au înseilat ei, o senzație familiară în ce se pune la contribuție : codru, peisaj, lumină, gest, povață... Vorbește patrimoniul milenar, cântă rasa și din rasă nu se poate evada nici în sens fiziologic, nici intelectual. Prozatorii noștri nu fac decât să confirme acest adevăr, atâta doar că sunt poate și mai mult prizonierii elementului local. Iată Caragiale de pildă : cine e nebunul care ar trage la îndoială nota lui veridică pe care o vedem astăzi intervenind de zece ori pe zi în goana noastră cotidiană?... Cine nu deslușește aburii calzi ai ogorului muntenesc din „Sulțanica” lui Delavrancea, sau tipica așezare a conacului moldovean cercetat de injoncțiuni moderne din „Viața la Țară” a lui Duiliu Zamfirescu? Tot astfel la Brătescu-Voinești ca și în nuvelele sau romanele lui Sadoveanu. Se plămădește același aluat, firește, primind modelarea individuală a autorului. Sunt povești și întâmplări urzite de boieri și boiernași sau țărani, figurile consacrate ale structurii noastre sociale, la unul de obicei aspri, sanguini și zidiți din pasiuni elementare ; la celălalt, prinși de duioșie, cu întrebări care vin de departe și proiectează o lumină blândă pe un fond de tristețe omenească. Pretutindeni în scrisul lor ne simțim acasă, arde același soare, e aceeași dogoară a după amiezilor de vară, adie aceeași boare de codru verde, respiră intimitatea organică a sufletului românesc....

Ei bine, literatura de după război scrisă românește nu prezintă o continuitate normală cu cea de ieri. Aș zice că e o întrerupere bruscă, o radicală schimbare de diapazon care s’a petrecut aici. Nu vorbesc firește, de talentele reale, la care firul Ariadnei se simte alături uneori cu un bine precizat spor de sim-

țire și de mijloace, care e apanajul logic al complexității de viață în care am fost atrași de împrejurări. Mă gândesc la producția curentă, la cărțile care răsar cu duiumul și populează vitrinile librăriilor împregnându-și pecetea lor asupra spiritului public, sau la nenumăratele reviste care găzduesc ciripitul primelor bătăi de aripi din zilele noastre. La aceștia se remarcă ciudata transformare intempestivă, un fenomen eclatant de discontinuitate literară. Poezia aceasta e o apariție curioasă și-ar fi de dorit ca un clinician cu aptitudini științifice s'o supuie unui examen mai amănunțit decât aceste fugare observații. E o anahie de gândire la mijloc, aș zice aproape o nebunie programatică, un fel de sonoritate verbală care răsună în gol cu tendința marcată de-a gătui orice înțeles. Planează împrejur un obscurantism voit, un fel de nevroză obsedantă, un scrupul constant de-a împinge subiectul dincolo de raza comprehensiunii, o specială perversiune a adjectivului și o neonestitate de atelier pe care o impun ca pe un ritual prerogativele școlii. În toate genurile ies la iveală aceste impulsuri cum am zice reformatoare, până și în romanul care se multiplică înspăimântător în timpul din urmă, un fel de maculatură devenită cronică și antipatică. Acest gen fără rădăcini la noi a ajuns o manieră literară care se vede a fi acaparat și publicul cititor, de vreme ce apar oameni bătrâni lipsiți de talent și curbași de reumatisme, biete epave hodorogite, care după o viață îndelungă stropșită de-o gângavă banalitate pun astăzi în circulație cărți stropite cu otravă. Adevărul e că un spirit nou s'a cuibărit aici, un exotism improvizat, o instrumentare cerebrală, nu numai în afară de posibilitățile noastre de apreciere, ci cu stigmatele strigătoare ale unei conformații spirituale care nu ne aparține. În definitiv ce înseamnă această mascaradă frivolă, acest aspect de carnaval al literaturii românești actuale? Ce fir s'a rupt aici și cine a îndeplinit monstruoasa operație de-a ne scoate pământul de subt picioare și de-a ne pomeni bălăbănindu-ne în gol? Unde e câmpul nostru și natura în care trăiește de veci seminția aceasta de agricultori? Cine a izgonit principiul sănătății, ca să ne inunde cu strofe leșinate după clișeu ofticosului Klabund? Cine a tăiat pădurile de brazi din literatura noastră, cine a suprimat țărani cu fresca lor de linii mari și ample, cine a ucis bunul simț din bătrâni, ca să ne alegem cu-o stridentă behăitură lubrică și cu pagini de pornografie desmințite de tradiționala noastră decență?

Iată puncte de întrebare care ca săgețile otrăvite se înfig în conștiința noastră și cer un răspuns.

Primele lămuriri de circumstanță articulate în materie nu desleagă problema. Unii vorbesc de ipersensibilitatea generației noi, care a copilărit sau s'a născut pe vremea groazniciei înclăstări de oțel și-a adus cu sine în subconștientul și nevoile ei această lipsă de busolă, un fel de cutremur maladiv, ecou întârziat al câmpului de bătaie. De-acî, zic ei, lipsa de orizont și orientare, dispoziția de recepționare a formulelor străine. Fals, răspundem noi, sau fals inconștient, sau minciună interesată. Mai întîi douăzeci de ani sunt prea puțin ca gândirea unui popor să devieze dela făgașul ei istoric și-al doilea, ceea ce e și mai convingător, tineretul de după războiu a apucat un drum diametral opus clișeeleor internaționaliste. Acești copii ai furtunii, crescuți sub pedagogia tunului, s'au ancorat de un crez care desminte vijelios și etica și estetica pomenitei literaturi de recentă dată. În sufletul lor călit de primejdii și înfrigorat de viziunea măririlor viitoare, chemările autohtone sunt mai puternice ca oricînd.

Două clipe dacă privim în față chestiunea; ipoteza se în-lătură dela sine, cu obiecțiunea că nu le-am recomanda acestor literatori iconoclaști o întîlnire directă cu reprezentanții generației tinere. Dorim a-i cruța de povara argumentelor care deocamdată nu sunt absolut necesare pentru a limpezi controversa noastră literară. Alții atribue fenomenul internaționalizării de gândire la noi, pretinsului contact cu culturile minoritare care și-ar fi infiltrat virusul lor destructiv, ca să torpileze o unitate de stat. Nimic mai greșit decît această presupunere, nu fiindcă străinii ne-ar urmări cu o frățească bună voință, ci fiindcă literele lor sunt astăzi povățuite de un naționalism activ îngrădit în idei șoviniste și precepte de rasă.

E timpul, deci, căzînd toate aceste presupuneri, să dăm răspunsul categoric și franc la întrebarea cine-a internaționalizat literatura noastră actuală? Iată-l: Nu noua generație crescută din sângele nostru, ci o nouă nație cu care ne-a pedepsit capriciile destinului.

* * *

Ca adevărul să iasă la iveală cu mai multă tărie fie-mi îngăduit să evoc procesul de denaturare literară mult mai grav și

mai avansat petrecut la vecinii noștri Unguri, proces pe care-l cunosc și de care m'am apropiat odinioară într'un examen amănunțit, făcând constatări care încep să se asemene primejdios cu stările actuale dela noi.

E cam mult de atunci, aproape douăzeci și cinci de ani. Românii din Ardeal, o duceau greu subț apăsarea dela Budapesta, dar pe cât de nesăbuite erau loviturile ce primeam, pe atât de dârză se accentua rezistența unora dintre noi. În mijlocul acestei frământări, mi-aduc aminte, Conte Iovan Zichy ministrul de instrucție în guvernul răposatului Tisza, într'un discurs plin de violențe la adresa neamurilor nemaghiare de subț coroana Sfântului Ștefan, susținea cu multă mândrie teza că acestea vor fi desnaționalizate de superioritatea culturii ungurești, care e nemuritoare și eternă — se rostea grandilocvent nobilul conte — și ale cărei drumuri sunt pe deplin statornicite ca strălucirea stelelor pe cer. La această diatribă m'am crezut dator să răspund în două lungi articole, unul publicat în ziarul „Românul” din Arad, altul în revista „Luceafărul” dela Sibiu. Ideea de care mă călăuziam în replica mea era cercetarea literaturii ungurești de atunci, pentru a dovedi dacă poate fi vorba de o superioritate culturală maghiară, care să ne desființeze. Am făcut deci o temeinică analiză a producției literare contemporane din capitala de pe malul Dunării, fixând spiritul de care era îmbibată și descifrând caracterul de rasă al operelor de artă.

Să-mi fie permis a reproduce câteva fragmente lămuritoare. Încep cu constatările din articolul „Un anacronism : literatura națională maghiară”. Iată ce spuneam între altele : „Pentru un cititor străin, care cunoaște poporul unguresc și cunoaște operele literare în care au fost prinse notele lui caracteristice, literatura actuală curentă prezintă un aspect cu totul străin. Din toată producția timpului din urmă nici un gen literar nu mai este expresia gândirii specific ungurești. Din tot ce se tipărește, — și comerțul lor de cărți e exorbitant, — nu se desface impulsul organic al unei literaturi naționale. În zadar vei căuta oglinda notelor istorice ale psihologiei ungurești : în așa zisa literatură maghiară Ungurii se întâlnesc tot mai rar. S'au pierdut tipurile romantice ale lui Jókai, nemeșii greoi și îndărătnici ai bravului Kemény, s'a dus Mikszath cu simpaticii țărani vioi din Țara Slovacilor. S'a curmat tradiția de avânt, nota de noblețe, sincera simpatie de subiect

a scriitorului, nu mai întâlnești în piesele lor pe săteanul gălăgios și violent, nici în poezia lirică suflul de sănătate rustică, dragostea de natură. Nu mai e nici pustă ungurească în cântece, nici chiot de ciardă, nici vitejia romantică a haiducilor din Bakony.

Toate notele particulare au fost sacrificate, literatura lor nu mai e o literatură națională.

Valorile estetice au fost modificate, credințele literare s'au schimbat, eroii s'au înlocuit. Nu mai e o literatură militantă, nici luptători, nici triburi ale revendicărilor naționale. Nu te mai opresc accentele turanice, în fața ta se desenează icoane triste, întunecate, clișee uzate de artă internațională. Un suflet chinuit, svârcolirile unui individualism exagerat, un cinism brutal și o frivolitate necunoscută cer cuvânt în producția lor actuală. Țăranul a încetat a mai fi subiect literar, nemeșul se mai ivește în câte o piesă de teatru, ca să facă delicia spectatorilor cu poza lui ridicolă. Puntea care ar lega pe cei de azi cu trecutul unguresc s'a frânt, reflexele elementelor sociale care au făcut istoria acestui popor, nu mai au cuvânt în literatură. Vei întâlni în schimb la teatru pe avocatul din foburgurile Pestei, pe burghezul utilitarist, pe orășanul mut pentru frumusețile naturii. Poetul are să-ți prindă în rime frigurile sufletului sbuciumat de mizeriile asfaltului, din strofele lui vei alege spleenul sau amărăciunea păgânului modern lipsit de orice credință. În locul imaginilor colorate ale panteismului de odinioară vei găsi întunec și posomorît. Reconstruind pe urma unei cărți personalitatea autorului, rămâi penibil atins de această cunoștință nouă. Recules ai să-ți mărturisești în pripă : Domnul acesta n'are nimic a face cu toată frământarea istorică a maghiarismului milenar, dela Árpád până la Arany Iános. Domnul acesta e tipul curent al Ahasverului modern pe care l-am întâlnit și la Ostanda și pe Riviera și pe bordul vaporului în drum spre Singapore, îl chema Mayer, Durand sau Löwy și era totdeauna la fel. Domnul acesta poate să fie astăzi, întâmplător, la „Pesti Hirlap” și să scrie piese pentru „Király Színház”, dar așa cum îl văd eu, mizantrop, fricos, plin de probleme și de gută, ar fi cea mai inoportună apariție între cetățenii dela Salonta-Mare, care i-ar fi deopotrivă de străini sufletește ca și fermierii din Scoția. Izolat de toate tradițiile moștenirii el nu înțelege tainele acestui pământ, nici aer, nici lumini, nici umbre, nici culoare și când călătorește în vagonul restaurant de-a-lungul pusteii ungurești, privirea lui e

mai plictisită decât a mea. În mine cel puțin este interesul palpitant al vecinului intrigat de-o dușmănie istorică, pe când din ochii lui privește sila Weltbürgerului lipsit de orice preocupări de ordin național”.

De unde acest aspect straniu al literaturii ungurești de astăzi? Răspunsul e deopotrivă de laconic și de lămuritor: Budapesta. Sunt ravagiile Budapestei în aceste pagini străine. Acest oraș pripit al americanismului, cu cabareturile lui, cu jidanii lui, cu jargonul lui Dohányutza, cu obscenitățile nocturne, acest furnicar improvizat și-a impregnat pecetea în literele ungurești. Amalgamul lui etnic e determinat de notele de rasă ale elementului semit. Prin acordarea de libertăți politice ca nicăiri altundeva, prin vecinătatea apropiată a Galiției, potopul de ovrei a crescut an cu an, a găsit tot mai puține obstacole în lupta cu autohtonii inferiori, și-a croit un culcuș aici pe malul Dunării, unde a acaparat industrie, comerț, literatură. Toate ramurile de manifestare ale vieții publice au fost pe rând cucerite de acest popor neastâmpărat. O jumătate de veac de activitate conștientă a fost deajuns ca imigrații să desființeze caracterul unui trecut și acceptând din toate atribuțiile celor învinși numai limba ungurească, modificată după urechea lor, au isbutit să creeze din Budapesta cel mai puternic emporiu de cultură națională semită.

„Firește că gimnastica intelectuală a Budapestei nu are, nici în clin nici în mănecă, cu aluatul istoric al neamului unguresc, firește că din zidurile mucegăite ale ghetoului din Király-utza nu pot răsună cântecele sălbătăciei romantice a betyárilor ungurești. E explicabil că teatrul popular (Népszínház) în care cereau cuvânt ciobani de pe pustă, hoji de cai dela Kecskemét cu inima în dinți și cu izmenele în vânt, a trebuit să dea faliment ca să facă loc operetei cosmopolite, ori comediilor lui Molnár, din care distingi umorul rece, cinsimul turburător și artificiile spiritului semit. Desigur că simpaticele tipuri primitive din piesele lor populare deveniseră un anacronism și un prilej de plictiseală îngrozitoare pentru spectatorii, de felul lor, din suburbiile Varșoviei. Prin această infuziune străină s'a curmat deci firul de continuitate istorică a sufletului unguresc în literatura maghiară și s'a dat naștere unei producții improprii, îndrumată de precepte internaționale, în care dacă există o notă specific națională, aceasta e semită”.

Articolul ducea mai departe firul unui paralelism între cele două suflete care se exprimau în literatură. Vorbind despre un talentat poet evreu, (Kiss Jozsef), spuneam : „Scrisul lui face parte din patrimoniul sufletesc al culturii naționale evreești, ca și poeziile lui Maurice Rosenfeld, ca și Manasse al lui Ronetti-Roman”. După ce caracterizam poezia lui Petöfi și analizam o romanță încadrată în peisagiul de pe pustă, tipic ungurească, continuam astfel : „Cât de departe cad de aceste imagini dela țară creațiunile lor de astăzi și toată literatura dela Budapesta. Mi-a rămas în minte o pagină extrem de caracteristică a unui scriitor de-al lor care iscălește Ignotus, îl cheamă Veigelsberg, e șef de școală, directorul celei mai apreciate reviste : Nyugat (Occidentul). Scrie undeva despre influența naturii asupra omului modern și accentuiază cu multă tărie cât de singur se simte el într’o pădure. O solitudine penibilă îl apasă în mijlocul unui codru de brazii. Natura sălbatică îl enervează, freamătul copacilor îi dă fiori. Îmi plac parcurile franțuzești, tunse și îngrijite. Iubesc natura, cam așa încheie Ignotus, dar numai până unde pot simți cu ea urmele omului”.

„Vreți o înfățișare mai caracteristică în care să fie zugrăvit sentimentul orășanului deslegat de toate intimitățile naturii? Cum să nu fie penibil impresionat de tăcerea unui codru de brad acest creier zămislit în umbra zidurilor, domnul Veigelsberg, care de zeci de generații și-a întrerupt contactul cu pământul. Plămâniile lui obosiți de ghetoul atâtor încarnațiuni anterioare nu suportă ozonul și frica tradițională a semitelui îl face să tresară la fiecare foșnet. Da, e o pagină tipic ovreiască proza aceasta a domnului Veigelsberg, care în aforismele lui destul de spirituale exclamă undeva : „În fața trecutului avem o singură datorie : să-l uităm !” Recunosc domnule Ignotus, aveți toate motivele”.

Concluzia pe care o trăgeam era următoarea : „Literatura națională ungurească a încetat în poezie cu Petöfi și Arany, iar în proză cu Mikszath, făcând loc literaturii naționale ovreiești budapestane, deci o astfel de cultură improprie și fără rădăcini de care cântă ditirambi ministrul Zichy nu poate constitui o primădie pentru noi, tocmai astăzi când literatura românească e îndrumată în spirit național de o mulțime de talente superioare. Maghiariza, nu ne poate literatura ungurească prin producția ei actuală, cel mult semitizează ne-ar putea, dar pentru asta suntem

prea împrieteniți cu codri verzi de brad, în care se simte atât de rău d. Leon Veigelsberg”.

Am reprodus o bună parte din acest articol, rămas uitat și necunoscut ca atâtea altele, fiindcă m'a uimit procedeul similar care începe să fie pus în valoare la noi. Articolul a stârnit atunci o vâltoare neobișnuită în presa ungurească, unde a fost tradus și viu comentat. S'a deslănțuit o luptă pasionată pentru și contra. Buba, pe care pusesem eu degetul, durea prea tare, ca să nu fie luată în seamă. Ar fi o carte voluminoasă dacă s'ar strânge laolaltă studiile și polemicile brodate pe acest subiect. Ungurii de pur sânge mi-au dat dreptate când tânguindu-se când blestemând, mai ales prin revistele din provincie, fiindcă presa budapestană era cu totul jidovită. Scriitorii ovrei, pozând în oameni civilizați, critici literari și sociologi, m'au combătut cu mare lux de argumente. M'au învinuit de un conservatism reacționar, mi-au pus în față ovreimea dela Iași, mi-au atribuit o ură împotriva orașelor, au însinuat că prezint semne de detractor al civilizației și s'au străduit să mă convingă că structura socială a Ungurilor evoluând, a depășit cadrul vremii lui Mikszath, că o literatură citadină e deci cu totul justificată. Natural că am reluat subiectul și l-am dezvoltat cu mai multă amploare în articolul apărut în revista „Luceafărul” sub titlul : „Două suflete, două literaturi”. Dezvoltând teza inițială am fixat pe larg dualitatea evreo-maghiară dela Budapesta. Smulg la întâmplare câteva fragmente nu atât pentru a proba justificarea mea, cât pentru a prilejui să vedem reversul medaliei : potriveala ofensătoare cu situația noastră actuală.

Iată ce ziceam între altele : „Ce s'a petrecut în sânul neamului unguresc e un lucru lămurit și se poate judeca limpede. Până acum câteva decenii, acest popor, care forma un bloc etnic deosebit, o insulă exotică cu flora ei particulară și-a păstrat intact caracterul de rasă. Strecurându-se printre veacuri, neam de țărani agricultori și nobili cu însușiri războinice, Ungurii și-au fixat sufletul lor aparte, care era rezultanta descendenței și condițiilor lor specifice de viață istorică. Acest suflet tipic maghiar a cerut cuvânt și în creațiunile literare, găsind întrupare în anumite opere, care sunt monumente de artă națională. Așa s'au păstrat ei și se plimbă astăzi sub ochii noștri... Pot să-ți trezească simpatie sau zâmbete de compătimire, pot să-ți pară mai potriviți în stepele

Lebediei, decât în mijlocul unor curente de civilizație neînrudită cu dânșii, dar ei sunt Ungurii, așa cum se desfac din vieța lor de-o mie de ani. Structura intimă a sufletului unguresc, e zestrea fatală a sângelui. Sufletul doar e o urnă în care generații de strămoși și-au așezat moaștele, în noi tresar îndemnuri nedesluite, care vin de departe, de dincolo de conștiința realității. Simțim la tot pasul rețeaua misterioasă a celor care s'au dus și, — vorba filosofului francez, — ne cârmuesc mai mult morții decât viii. De aceea, oricât de adaptate formelor străine, aceste manifestări organice ale psihologiei ungurești se disting și nu se pot ascunde de privirea pătrunzătoare a unei mîni obiective, cu deosebire nu se pot ascunde în literatură, în acest domeniu implacabil al sincerității. Iată de ce în poezia de astăzi a lui Andrei Ady cu toată influența formelor de lirică modernă franceză, se ivește la toată strofa factura particulară a creierului turanic. Moștenirea sufletească a origini nu se poate înlătura, ea ne urmărește, ca un blestem, ori ca o binecuvântare, ne urmărește la tot pasul”.

„Să lămurim însă mai departe ce s'a petrecut... La începutul erei constituționale în Ungaria prin acordarea de libertăți s'au deschis porțile largi elementului ovreesc, care a început să se reverse asupra țării. Această revărsare a dat naștere unui fenomen cu totul particular de încrucișare a două popoare, unic în felul său. Anume ovreii s'au așezat în orașe, unde cu însușirile lor, cu inteligența sprintenă inerentă rasei, au acaparat vieța comercială și industrială, au introdus formele de așa zisă civilizație occidentală pe pământul care păstra neatinse toate notele unor rosturi patriarhale. Ei au pus stăpânire definitivă, ei au înființat, se poate spune, capitala țării, căreia i-au împrumutat caracterul lor de rasă, în vreme ce descendenții maghiarismului istoric și-au continuat vieța lor cu tipare tradiționale: au ținut cuvântări, au semănat grâu, au împrumutat bani pe camătă grea, și-au neglijat țărănimea și ne-au pus nouă genunchiul în piept. Astfel împrejurările ne-au dat un popor care în sânul lui a fost necesitat să primească la el acasă alcătuirile vieții moderne prin intermedierea unui alt popor, cu alt caracter de rasă. Avem deci manifestarea paralelă a două neamuri și pe terenul literelor... S'a croit deci o literatură nouă la Unguri, care nu are nimic a face cu sufletul maghiar. Alte patimi, alte culori, note proaspete, frământări necunoscute. Într'o limbă nouă vorbește glasul lui Iehova”.

Închid aici paranteza cu procesul dela Budapesta, fără să mai stăruiu asupra adevărului care se desprinde din ea pentru Unguri. Realitatea este că am văzut bine în adâncime la vecinii noștri; evenimentele de mai târziu au confirmat pe de-a'ntregul diagnosticările mele. Decompoziția și putrefacția la ei a mers înainte, ca încoronarea tragică Israel s'o îndeplinească prin trimisul său Béla Kun care a înfipt steagul roșu pe camera magnașilor de pe malul Dunării.

* * *

De ce-am reînviat acest depărtat examen al unor stări din altă parte, de ce-am desgropat foile îngălbenite în care judecam penetrațiunea semită la Unguri? Răspunsul e simplu și logic: Fiindcă și la noi a început să se întrevadă un fenomen similar, aceleași cauze producând aceleași efecte. Adeseori recitind scrisul de-acum un sfert de veac, am senzația stranie că se zugrăvesc nenorocirile noastre, că numai numele proprii sunt schimbate și că o brutală ironie a sorții ne-a împărțășit cu o dureroasă intervertire de roluri.

Da, domnilor colegi, Israel e călător. Israel nu se fixează, Israel a venit și la noi. Cum, când și în ce număr, nu e acum momentul să lămurim chestiunea. Veneratul nostru coleg, tânărul octogenar A. C. Cuza, s'ar părea că a atins-o în treacăt în cercetările lui. Adevărul e că infiltrația ca și consecințele copiază aproape pas cu pas fazele procesului unguresc. Cronologia doar e într'o întârziere de vreo două decenii, dar e același plan strategic cunoscut: mișcarea de învăluire dela periferii spre centru. Etapele se escalonează metodic: comerț, industrie, bănci, moșii, blokhausuri la orașe, gazete... Scara a fost urcată cu plan și cu socoteală. Ei bine, acum Israel s'a hotărît să facă și literatură românească. A atins cel din urmă popas, a intrat și în templu. Până acum vreo douăzeci de ani intenția nu putea fi bănuită. Abia în gazetărie dacă se încerca timid o strecurare anonimă, urmărind mai mult beneficiul arginților decât patima călimării. Erau așa de departe de cugetul și de sintaxa noastră, încât nimeni nu-și închipuia că merită să fie luați în seamă. În scurt timp însă au devenit reductabili acești potentai de cerneală cu rotativele lor. Negustori de opinie publică și-au desfăcut marfa pretutindeni cu-o neobosită clamoare. Au acaparat editurile apoi și presa lor a in-

dustrializat scrisul nostru. Trecerea dela gazetă la literatură au făcut-o pe nesimțite, schițând aproape un gest de sfială, ca în fața unui sacrilegiu.

Cine ar fi bănuir în pragul războiului bunăoară, că din primele zile ale României Mari va începe la București o ofensivă literară semită? Țin minte, făcând comparație cu ce era la Unguri, tocmai pe acest exclusivism literar românesc clădeam cu superioritatea noastră. Îmi ziceam : Ovreei aici cumpără grâu, desfac chereștea și storc pământul. E incontestabil o nenorocire această exploatare materială... Dar lumea abstracțiunii noastre se păstrează nepătată... Acolo nu intră, mă mângâiam eu. La astfel de înălțimi li se taie respirația... Gândul românesc rămâne al nostru, și-l stăpânim noi... Această credință mi se părea atunci o axiomă care îmi estompa protestarea și-mi da oarecare impulsuri de toleranță nedeslușită... Într'o linie de dispreț și-un sentiment de compătimire se alternau stările mele sufletești...

Îmi amintesc cum într'o zi la o masă de cafeana mi-a prezentat cineva, — Anghel dacă nu mă înșel, — un tânăr nervos cu nas și buze care țineau loc de recomandație...

Știi că e evreu și scrie...

Românește? am întrebat eu.

Da, și are talent.

Am zâmbit cu îngăduință, dar se pare și cu îndoială, fiindcă interlocutorul meu mi-a pus problema neted :

Cum, nu crezi în posibilitățile literare ale unui Evreu la noi?

Întrebarea mi-a venit repede, astfel că și răspunsul a fost prompt :

Nu !

S'a pornit o discuție contradictorie, ca de obicei... Mi-am arătat părerile... Ideea adaptării e un basm... Intrușii nu pot prinde misterul... O vieață nu e deajuns ca să deslege ce-au tors veacurile... Tânărul cu ochelari mă privea cu-o clipire mustă-țoare și amărită :

De ce sunteți așa de crud?...

Îmi aduc aminte, m'au turburat cuvintele lui. Veneau doar dintr'o țară unde mă sbătusem pentru binefacerile libertății și nu râvneam câtuși de puțin la un rol de opresor... I-am arătat că nu eu îi închid poarta dintr'o pornire dușmănoasă, că el încearcă o aventură cu stăruința lui...

Închipuiește-ți, i-am răspuns, ce s'ar alege de mine, dacă evadând din fumul de tămâie și din legănarea troparelor bizantine, aș încerca să cobor pe hârtie o rugăciune de sinagogă... N'ar fi o indelicateță, o impertinență chiar? Ca să vezi cât de zăvorâte sunt toate lacătele noastre și să te convingi însuși de neputința d-tale organică, iată o idee. Ți-o dau așa, cum mi-a venit... Încearc'o... Uite acum e vară, suntem în toiul secerișului, țara noastră acum naște, acum i se culege roada care ne hrănește pe toți... Îți propun ceva. Vrei s'o surprinzi în chinurile facerii, în cea mai desăvârșită intimitate? Du-te undeva în Vlașca sau pe Bărăgan, să vezi pământ, sclipiri de soare și de secere, să vezi femei care-și alăptează copilul la snopul de grâu... Toată truda românească străveche... Du-te și dacă vei putea fura o taină de acolo, te cred...

Nu știi ce-a făcut, dar eu n'am citit nicio apoteoză agrestă a tânărului cu ochelari, care azi e milionar în petrol.

Totuși minunea s'a întâmplat, corcimea s'a instalat în literatura noastră. Aceasta e o constatare de fapt riguros exact care trebuie stabilit aici cu toată obiectivitatea cupolei Academiei Române de subt care se desprind astăzi comentariile noastre. Când s'au așezat noii oaspeți și-au adus desigur cu ei tot bagajul sufletesc. Nimeni nu va trage la îndoială că există o fundamentală diferențiere de psihologie între ei și noi. Deci nimeni nu va contesta că odată cu această incursiune literatura românească se resimte de manifestarea unui nou climat de gândire. Problema e astfel cât se poate de limpede : schimbarea la față a literelor noastre nu trebuie căutată într'o pretinsă rectificare bruscă a structurii cerebrale la noi, ci în exteriorizarea acestui element recent de-o strigătoare diferențiere etnică. Sunt așa de esențiale și de categorice deosebiri sufletești între cele două neamuri, încât zestrea proaspăt sosiților se distinge fără nicio trudă. De-aceea coardele pe care se cântă astăzi nu trebuie să ne mire câtuși de puțin. Sunt instrumente noi care s'au introdus în orchestră. Sunetul lor e strident și urechea noastră îl refuză, el însă are aceeași tonalitate dela plângerile lângă râul Vavilonului până la paginile actuale ale lui Salom Asch pe malurile Volgei. Că e o altă scară de simțire, o altă tablă a valorilor, un alt temperament și o altă retină, lucrul e dela sine înțeles. În acest chip se explică denaturarea noastră literară, după exemplul Budapestei de care

vorbeam. Astfel avem în cărțile apărute la București criticismul de azi, tendința caricaturală, rânjetul sarcastic, fuga de natură, citadinismul, histeria erotică, accentele libidinoase și accesele de pornografie. Cu felul lor de-a vedea, cu aparatul lor de înregistrare, orice subiect cât de local primește un nou botez intelectual, care nu e al nostru. Dau un exemplu : Am răsfoit zilele aceste două volume dintr'o antologie care conține bucăți din 60 de scriitori români de origină evreiască ! cum scrie pe copertă. Managerul lor, un domn care-și zicea S. Podoleanu, — vedeți de unde vine ! cu-o specială retorică de tarabă ni-i prezintă astfel : „Ei au adus o remarcabilă contribuție literaturii autohtone. Fie că au făurit o pagină de proză, sau cizelat un vers, au spart uneori vechile tipare ale limbii literare românești, ridicând-o la nivelul artistic de azi”. Ați înțeles, domnilor colegi și voi bătrâne portrete de pe pereți, cu câtă cuviință de oaspete se rostește omul din Podolia : „Au spart vechile tipare ale limbii românești, ridicând-o la nivelul artistic de azi”... Săraca „limbă veche și înțeleaptă” a lui Eminescu, adevărat : i-au spart tiparele... Nū vă voi obosi cu multe citații din antologia pe care o recomand atenției ace'ora care vor să desprindă și să puie la cântar o manifestare psihică departe de noi, ca Araratul de Bucegi. E o așa zisă poezie în care o imaginație deslănțuită și ultracolorată asvârle viziuni chinuite fără șir :

„Trece fantoma principesei otrăvite cu oleandru,
Principesa a murit de parfum...”

Toate la fel, vagi și veștede, înmugurite întârziate din psalmii lui David... Aceste sunt lectura suportabilă... Mi-e peste puțință însă să smulg din cheunăturile sentimentale... „Strigări trupești lângă glesne”, poftim titlu de carte a unui domn care-și zice Camil Baltazar... Vine cu rușine, domnilor colegi... Spuneam însă că orice subiect local pe care pun mâna îl deformează și apare strâmb... Iată războiul nostru, bunăoară. Un scriitor român poate să-l trateze cu mai mult sau mai puțin talemț, subiectul în sine însă e sacru, comportă oarecare decență, nu se scuipă pe el... Ei bine, iată ce scrie un ins care iscălește H. Bonciu, în antologie ni se prezintă „poet-prozator” și ca detaliu biografic : „a colaborat la ziarul „Viitorul”, la rubrica „Mișcarea artistică la noi și în străinătate”, iată ce scrie : „Am făcut războiul așa cum August Prostul ajută la strânsul covorului din manej”... Băgați

de seamă evlavie... Și mai departe... „gloanțe n'am trimis nici unul, căci n'am ucis pe nimeni, însușindu-mi astfel pe nedrept hrana și solda pe care statul mi le servise"... Vedeți omul o spune de-a-dreptul... Unde însă raportul sufletesc cu ideea patriei în sine apare oarecum programatic e în poezia d-lui Sergiu Dan care isprăvește astfel :

„Suferință, lichid amar
mai rar
mai rar
obosit
amușit,
*mai plăcut : moartea pentru rochie
decât pentru steag.*

Onorat auditoriu, am pus punct.

Concluzii nu mai sunt de tras, decât doar constatarea sumară :
Aceasta nu e literatură românească.

Ca să se vadă că nu reprezint numai un punct de vedere personal când îngrădesc patrimoniul nostru literar în fața acestei invazii să-mi fie permis să reproduc aici câteva fragmente din scriitorul André Gide, cunoscutul om de litere francez care numai de principii arierate nu poate fi învinuit : „Trebue să recunoaștem că există în zilele noastre în Franța o literatură a Evreilor care nu e literatura franceză care-și are calitățile, semnificările și directivele ei particulare. Ce admirabilă operă ar săvârși și ce serviciu ar aduce deopotrivă Evreilor și Francezilor acela care ar scrie istoria literaturii evreești, reunind și amestecând istoria și literatura Evreilor din alte părți, fiindcă e aceeași”. În continuare Gide spune : „Ei vorbesc mai ușor decât noi, fiindcă au mai puține scrupule. Ei vorbesc mai tare decât noi, fiindcă nu au motivele pe care le-avem noi de-a vorbi cu glasul coborât, de-a respecta anumite lucruri”. Scriitorul francez termină astfel : „Eu nu neg, desigur, marele merit al câtorva opere evreești, aș zice în mod particular al pieselor lui Porto-Riche, dar cum le-aș admira cu inima mai ușoară, dacă ele ne-ar fi venit prin traducere din altă limbă. Căci, ce mă importă dacă literatura țării mele se îmbogățește, dacă această îmbogățire e în paguba semnificării ei. Prefer ca în ziua în care nu mai are forță îndestulătoare Francezul mai bucuros să dispară, decât să dea dreptul altuia să-i joace rolul în locul lui și în numele lui”.

Aceste mândre cuvinte de strălucitor dispreț intelectual le socotesc cel mai potrivit răspuns în seama pușinilor Români, care din justificări străine de câmpul literelor, — patronează pomenita marfă de import.

* * *

Înceiu observațiile mele al căror cuvânt poate să fi părut pe-alocurea prea tăios, jignitor chiar. Se poate. Deparazitările nu se fac cu apă de trandafiri. În fața mea plutește suprema noastră țintă : păstrarea țării. Dumnezeu îmi vede sufletul, că mă găsesc într'o postură de apărare și schițez gestul defensiv, gestul consacrat al istoriei românești.

Academia Română e și ea o tranșee de apărare națională. De aceea gândindu-mă la nenorocul altora și la puțința propriei noastre nenorociri, evocând umbra soldatului dela Oituz și trecând-o asupra noastră ca o lozincă de salvare, strig de-aici, să se audă departe :

— Pe-aici nu se trece !

COMEMORAREA REGINEI ELISABETA

Popoarele nu uită.

În sufletul unui neam aducerea aminte e pururea trează, fiindcă în acest vast rezervor de simțire nimic nu se pierde, cum nu se pierde nimic în natură. De aceea din depărtarea vremilor se perpetuiază amintirea celor trecute; oameni, gânduri, credințe și datini se duc mai departe din generație în generație. Cu cât e mai larg imperiul zilelor de odinioară, cu atât mai vie și mai hotărâtoare e această zestre sufletească, formidabilă forță nevăzută care diriguiește pașii unei colectivități în drumul ei spre ascensiune. Astfel se explică cum la toate răspântiile istoriei, alături de revendicările celor vii se mobilizează oastea temută a morților, care se înșirue în linie de bătaie pentru a smulge o biruință.

Din această lume de umbre care se mișcă dincolo de moarte și înrăurește sbuciumul prezentului, figura vechilor Domnitori se ivește mai des și cere cuvânt. Ce e patrimoniul imaginației noastre populare, dacă nu o galerie strălucitoare de hlamide și coroane domnești : voievozi, domnițe, Consânzene și Feți-Frumoși, amestec minunat hărăzit de capriciul vremurilor și păstrat de tradiția anonimă ca o comoară scumpă a măririlor apuse? În cursul veacurilor, acest popor chinuit a îndurat toate loviturile destinului : dușmanii l-au încătușat, stăpânirea lui politică s'a frânt, bogățiile vremelnice i s'au risipit, un cutremur îndelung și des repetat a putut să dărâme alcătuirii sau să doboare năzuinți, făcându-le una cu pământul... De-un singur lucru n'a fost în stare să ne despoaie vitregia sorții, n'a putut să ne fure memoria, ea ne-a rămas întregă, pavază de apărare împotriva săgeților otrăvite.

Mai mult : cu cât zilele erau mai aspre și goana lor mai necruțătoare, cu atât lumea umbrelor își afirma mai stăruitor puterea ei. Dovadă atâtea pagini de răstriște de demult, deasupra cărora a luminat totuși o flacără izbăvitoare... Ștefan cel Mare, bunăoară, înfășurat în glorie s'a coborât sub lespede de la Putna, moștenirea i s'a fărâmițat, Moldova a căzut sub călcâiul fanariot, dar el, nebiruită entitate morală, a rămas fără știrbire în conștiința posterității, el s'a păstrat ca un îndreptar de gândire, s'a ivit neconținut ca un îndemn sau ca o mustrare, el a domnit înainte, el s'a bătut la Grivița și la Mărășești, el trăiește și azi. Tot astfel, cine nu-și dă seama că mortul de la Turda e cel mai viu, cel mai neîmpăcat și mai actual luptător al unității noastre naționale? Da, Sire, monarhii trăiesc deapauri, fiindcă prin ei se concretizează misiunea unui popor și profilul li se ridică la suprafață în măsura în care ființa lor a izbutit să exprime această esență de divinitate...

România modernă, care a primit pe solul ei lozincile salvatoare ale Occidentului și a elaborat procesul de neatârnament să închege o forță politică și culturală, — platforma unității de mai târziu, — e strâns legată de personalitatea Regelui Carol I. Cine caută să pătrundă taina renașterii românești, resorturile ascunse ale acestei erupțiuni vulcanice, își dă seama că la opera de stratificare a energiilor care se revarsă azi aici a lucrat un om care a ținut toate firele în mâna lui, o judecată limpede și socotitoare, un spirit metodic și clar, dar mai ales un făptuitor a cărui continuitate de acțiune decenii de-a-rândul sub un orizont turbure și adeseori haotic a pus în valoare principiul muncii, al ordinei și al autorității de stat. De aceea primul nostru Rege va rămâne pentru veacuri târzii ancorat de amintirea neamului nu numai ca fondator de Dinastie, ci ca întemeietor de Țară.

Cele două principate dunărene, în ziua când Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a descins pentru întâia oară la Turnu-Severin înfățișau încă aspectul pitoresc dar destul de trist al unei vieți patriarhale, fără puncte precise de înrudire cu Occidentul. Două țărișoare strivite de trei împărății ostile, salvate în existența lor prin sentimentul diferențierii de rasă al aceluiași popor și prin tendința de echilibru a marilor vecini care se invidiau reciproc, se găseau în prima perioadă a unirii pregătită în suflete dar sguduită și ea printr'o lovitură de stat. Totul era la început

aici, totul era prefacere cu aere de provizorat, un microcosm plin de întrebări și de surprize. Clasa conducătoare, cu psihologia ei frământată de rezonanța vremilor vitrege, mixtură particulară de Orient și Apus, grefată pe un fond local în părăginire, boierimea moldo-valahă desfăcută de vechea orânduială băștinase, purta pe lângă stigmatele unor încrucișări străine și fermentul unor speciale efervescențe lăuntrice, datorită luptei dintre două generații, cu influențe culturale diametral opuse. Jos în umbră tânjea lumea satelor, o țărănime admirabilă cu aptitudini spirituale deosebite, dar încercuită în realități de viață primitivă, așteptându-și încă desrobirea pentru a putea avea o conștiință cetățenească. Dacă mai adăugăm la această configurație sufletească, condițiile economice rudimentare ale unui stat latifundiar și incertitudinea raporturilor externe ale vasalității turcești, sub ochii noștri se închiagă în câteva trăsături mari, oricât de pripite, un tablou sumbru din care liniile măririlor străbune se întunecaseră de mult.

Pe acest fond inițial s'a desfășurat domnia lui Carol Întemeietorul, care într'o jumătate de veac ne-a dat Regatul român din pragul marelui războiu: Țara-Mumă a împlinirii noastre actuale. Alături de Dânsul s'a străduit strălucind în domnie Regina Elisabeta, a cărei amintire o prăznuim astăzi, la douăzeci de ani după coborîrea în cripta dela Argeș.

Biograful care va pătrunde mâne dincolo de această aureolă și va umaniza figura Reginei Elisabeta, va trebui s'o așeze în cadrul vremii și al împrejurărilor care i-au modelat viața. Numai astfel va putea fi înțeleasă pe deplin și respectată după cuviință cea dintâi Regină a României.

Noi astăzi nu vom putea decât să-i aducem omagiul recunoștinței unui neam și să resimțim acea atmosferă de pietate filială cu care generația războiului a petrecut-o la groapă. Abia dacă vom fi în stare să smulgem câteva accente din claviatura unui suflet complex, călător de pe malurile Rinului, statornicit la Dâmbovița noastră...

Într'una din paginile de reflecție și concentrare prin care Carmen Sylva căuta să-și exprime o concepție de viață, se găsesc următoarele rânduri :

Nu există decât o fericire :

Datoria.

Nu există decât o mângâiere :

Munca.

Nu există decât o bucurie :

Frumosul.

Este, cred, în acest triptic de gândire legitimarea unei existențe, cea mai condensată formulă a unei autobiografii din care se pot desprinde și urmări peripecțiile unui suflet.

Când Elisabeta de Wied în ziua de 15 Noemvrie 1869 s'a căsătorit cu Carol, Domn al Românilor, ideea de căpetenie care o îndruma în calea ei era : Datoria. Tânăra prințesă crescută în spiritul de rigorism al unui castel bătrân, îmbibat de tradiții și intelectualitate și-a dat seama din primul moment că părăsindu-și țara s'o schimbe cu o patrie nouă, îndeplinește un act de voință definitiv și irevocabil. În mintea ei plătândă se răscoliseră întrebări adânci a căror deslegare o vedea limpede. Și ea și soțul ei și familia de care se deslîpea înțelegea că este un drum fără întoarcere, o contopire cu o lume necunoscută încă, de care trebuia să se lege cu toate fibrele ei de simțire. Nici nu se putea găsi o mai severă expresie a sguditorului angajament moral pe care și-l lua, decât cuvântul de binecuvântare al pastorului Lohman, care la săvârșirea nunții, arătându-i calea Destinului îi cita dictonul din Biblie : „Voiu merge unde vei merge tu, voiu rămâne unde vei rămâne tu. Poporul tău este poporul meu, Dumnezeul tău este Dumnezeul meu, voiu muri unde vei muri tu și tot acolo vreau să fiu îngropată”.

Un suflu de seriozitate, aspră și implacabilă ca într'o baladă dela Nord, plana de-asupra acestei cununii, în care două vlăstare domnești se uneau pe vecie. Pastorul Lohman a avut dreptate. Istoria României o confirmă la tot pasul și retrospectivitatea noastră pioasă o verifică la lumina faptelor. Elisabeta de Wied s'a cununat cu poporul care i-a dat tronul și în patruzeci și șapte de ani tot sbuciumul ei s'a brodat pe acest principiu. Ideea datoriei era suprema lege morală prin care-și justifică rostul în țară nouă, de-a cărei misiune s'a pătruns, convinsă că Domnia purcede dintr'un determinism superior, dictat de legile eterne ale Dumnezeirii. De această concepție s'a lăsat călăuzită în cursul anilor, așa cum o exprima ea mai târziu în ceasurile rezumative

ale bătrâneții, când așternea pe hârtie sentința gravă, cu glasul unui clopot de mănăstire : — „Adevărata dragoste de patrie ancorează în cer, înconjoară pământul și e plină de durere, ca dragostea de mamă”.

Cu această armătură a sufletului când s'a așezat în scaunul de Domnie la București, Ea avea și fondul de credință și perspectiva de apreciere și capitalul de indulgență cu care trebuia să privească împrejur. Alături de soțul ei, prins în vârtejul problemelor de stat, Elisabeta Doamna venea cu tendința bine precizată de penetrațiune în laboratorul intim al psihologiei unui popor. O pereche de oameni, uniți într'un gând, urmărind aceeași țintă în văzul mulțimii cu porniri de analiză și criticism, completându-se reciproc, afirmau împreună legitimarea Dinastiei străine într'o epocă de frăgezime plăpândă a ideii noastre de stat. Regina Elisabeta a fost o colaboratoare conștientă și neobosită, muncind neconținut din preajma tronului. Zi cu zi s'a încheșat din stăruința celor doi soți un impuls de stimă obștească, care a împrejmuit tot mai mult Dinastia noastră, dându-i în sufletul românesc, consfințirea acelu sentiment de dragoste, pe care numai apropierea desăvârșită poate s'o trezească. Regina Elisabeta cu nobleța ei a înfiripat în mare parte această aureolă. Alături de Regele cu statură dreaptă și ochiul sever, ea flutura zâmbetul cald al bunătății și privirea, plină de soare, a iertării. El soldat, Ea poetă. El omul rațiunii cu aspecte de rigiditate afirma autoritatea sceptrului Regal, Ea mișcându-se în lumea abstracțiunii cucerea imponderabilele sufletului popular, dornic de visare și simpatie. Din această colaborare a unei jumătăți de veac s'a creat pedestalul măririlor viitoare.

În cadrul acestei largi înțelegeri Regina Elisabeta s'a cheltuit zilnic într'o prodigioasă activitate, ducând pretutindeni același optimism, răspândind în toate colțurile lumină și încurajare, fie că se oprea la horă ca să prindă ritmul dansurilor populare, fie că îngrijea pe răniții dela Plevna, descifra penumbre de biserici bizantine, sau mângâia fruntea palidă a unui orb la Vatra ei Luminioasă. Oriunde se iveau, în costumul unei țărănci dela Argeș sau în trena de mătase albă cu falduri strălucitoare, Ea alina dureri și acoperea cu un val de seninătate vaerul multelor mizerii omenești. Cu vremea care trecea, mai ales după moartea unicului copil, de câte ori atingea buclele blonde ale nepoților,

adierea unei blânde și îndurerate maternități o urmărea neîncetat ca o rază rătăcită dintr'un vis fugar, destrămat la cea dintâi atingere cu pământul...

Carmen Sylva a fost un pronunțat temperament artistic, cu dispoziții reale pentru un cult estetic, îndrumat de finețe și amplă comprensiune. Pe linia descendenței părintești, ea acumula muncă și strădanie. Ocrotind buna tradiție a atâtor case princiare din Germania veacului al optsprezecelea, în care protecția artelor devenise o religie, ea a dus mai departe îndemnul strămoșesc, cu zel fără preget, cu devoțiune fanatică. Astfel, Curtea noastră a devenit un centru de radiațiune artistică. În Palatul Regal, dar mai ales la Sinaia s'a instalat o atmosferă de cerebralitate plină de nuanțe, un ritual țesut din armonii și visare. Scriitori, pictori, muzicanți se perindau în saloanele Peșului aducându-și prinosul lor. Alecsandri își citea versurile ușoare împletite din ritmul folklorului proaspăt descoperit, Grigorescu își etala pânzele cu ciobani rumeni și Rodice svelte, ca un fir de trestie în adierea vântului de seară... Totul era împrejur ondulare moale de palpități supraterestre, șopot reținut, admirație, discreție, eleganță. O rază de soare se furișea de pe creasta brazilor bătrâni pe pernele de mătase, rătăcind pe luciul unui crucifix de fildeș... În căderea amurgului se așternea o tăcere de catedrală, din care se înălța ca un imn de biruință, o fugă de Bach, un fragment din oratoriile lui Haendel... Cânta Regina la pian sau la orgă.. Auditorul stătea copleșit de extaz... Deodată, ca o furtună de patimi se deslănțuia o sonată de Beethoven, smulsă din vioara fermecată a lui Enescu, acompaniat de augusta Suverană...

Peste turnurile Castelului Peleş, acolo în munții noștri străvechi, în liniștea nopții, trecea o undă de eternitate.

Carmen Sylva a fost o scriitoare fecundă, un talent vioiu, o imaginație colorată cu frâu liber și multe resurse. Literatura ei variată, romane, poezii, teatru, se încadrează în producția post-romantismului german, cu calitățile și lipsurile școlii. Fenomenul caracteristic este opera de transpoziție a acestei sensibilități în lumea noastră, în subiectele locale și în specificul sufletului, pe care ea l-a scrutat cu devotament și l-a urmărit cu pătrundere. Istoricul literar va trebui să reție această creațiune, s'o judece nu numai sub aspectul unei înrudiri cu configurația

intelectuală din care a descins la noi, ci mai ales s'o explice în raport cu cadrul de viață din care s'a zămislit. Un lucru e cert : Regina Poetă a dus faima țării noastre departe peste hotare, răspândind în lumea civilizată interesul pentru o țară începătoare, căreia prestigiul ei personal îi împrumuta un început de aureolă.

Așa a crescut an cu an în lumea de simțire românească silueta Reginei noastre, încununată de legendă și furișată pretutindeni ca un mit frumos. În instrumentarea multiplă a idealului de unitate națională, Carmen Sylva își are rolul ei bine fixat, care nu se va uita niciodată. Peste granițele României de ieri ea radia speranța și inspira puterea așteptării. Din accentele profetice, din cântece, din povești, din zâmbet și din lumina acestei Regine se revărsa credință și dor de izbăvire. Generația antebelică a provinciilor robite s'a resimțit de minunata ipnoză spirituală... Scriitorul acestor rânduri va păstra până în clipa morții amintirea fiorului de-acum treizeci de ani, când o mână de studenți la Budapesta, într'un subsol de tipografie turnându-și visul rebel la o revistă începătoare, scotea un număr dedicat Reginei Carmen Sylva... Ca un plâns în surdină, ca un strigăt de departe, de-acolo din freământul înstrăinării, cu patimă și cu clocot i se trimetea răvașul sângelui :

*„Avem un vis neîmplinit
Copil al suferinții”...*

Regina Elisabeta a înțeles totdeauna acest glas al sângelui românesc.

Poezia libertății, Ea a cântat-o și a simțit-o în toată amploarea ei. În marea evoluție de gândire a neamului, a fost un element activ, cu sbucium de fiecare zi. Ardealul cu vechea lui poveste de încătușare și răzvrătire trăia în mintea ei ca imaginea însăngerată a unui Prometeu înlănțuit.

La 1906 când pentru întâia oară mi-a fost dat să urc treptele Castelului dela Sinaia, cutremurat ca de-o revelație divină, am auzit din gura ei cuvintele :

— „Cea mai frumoasă zi din viața mea a fost când trei mii de Ardeleni au jucat hora în lunca din fața Castelului Peleş. Moise n'a intrat în Canaan, dar l-a văzut, așa a văzut Regele Carol Ardealul”...

Subt un amurg roșu, prevestitor parcă al zilelor viitoare,
Regina vorbea :

— „M'a întrebat odată cineva, un străin, de ce am zidit
Castelul Peleş atât de aproape de graniță? Eu i-am răspuns : de
unde știi d-ta, că va fi totdeauna graniță?”

Era accentul profetic care despica vremile și avansa jude-
cata istoriei...

Nu știu, Sire, cum să închid aceste pagini răslețe, în care
subiectul mă copleșește cu povara amintirii. Nu găsesc o încheiere
mai strâns legată de venerația stăpânei noastre de-odinioară,
decât desgropând din vrafal de hârtii uitate un cântec de slavă,
pe care i l-a înstrunat smerita mea închinare.

La 1913, toamna, Regina împlinea șaptezeci de ani. Toată
suflarea neamului își trimitea la picioarele ei sentimentul respec-
tului unanim și desăvârșit. Din ecoul Ardealului de-atunci marele
praznic al recunoștinței naționale îmi cobora pe hârtie câteva
strofe, în care un cuget umil căuta să prindă fiorul unei nații robite.
Îngăduiți-mi să le citesc, ca un testimoniu de simțire, cu care
voiu urmări totdeauna un chip strălucitor care planează deasupra
noastră :

*E sărbătoarea bătrâneții în care-un zâmbet de Regină
Ne spune azi cea mai curată poveste-a firelor cărunte,
E-a tinereții sărbătoare la care-o lume azi se'nchină,
Căci niciodat' zăpada vremii n'a nins o mai senină frunte...*

*O ploaie de lumină albă în larguri de pământ se'mparte,
Magia versului coboară din preajma unui tron de aur,
Și ne 'ntrebăm în clipa asta ce-ți strălucește mai departe :
E oare stema ta regală, ori e cununa ta de laur?*

*De lângă Rinul care-odată urzea visarea ta bătaie
Și pân'la marea ce răsfrânge acum argintul tău din plete
În case cu tavanuri scunde te simte-a inimii bătaie,
Pe Tine care-ai fost crăiasa durerilor nemângâiete...*

*De-accea vin din munții vineți cu creștetul înfipt în stele
Din câmpuri cu sclipiri de seceri, de grâu și de oftaturi pline
De-accea vin să ție praznic atâți bătuți de zodii rele...*

— *Nu te mira că 'n ziua asta ne îndreptăm și noi spre Tine...*

*Din țara unde numai basmul ne spune că mai sunt crăiese,
De unde buzele-ar fi mute, de n'ar fi cântece de jale,
Din țara unde-un tort de moarte încet de-atâția ani se țese
Azi sboar'un vis muiat în lacrimi la pragul bătrâneții Tale.*

*Tu care-ai plâns amarul lumii l-auzi cum bate la fereastră
Simți câte doruri nerostite din glasul năbușit te chiamă,
Tu știi că pravili nu ne lasă să-ți zicem azi Regina noastră,
Poetă ce-ocrotești orfanii, primește-ne să-ți zicem mamă.*

Sire, rostul vremii s'a împlinit.

În douăzeci de ani, Țara a crescut : din lacrimi, din sânge,
din visuri și cadavre ne-am croit România Mare.

Duceți-o mai departe, Sire, rezemat pe acest pedestal al
trecutului și clădiți o Românie nouă !

H O R I A

Dacă e adevărat că la pomenirea celor morți sufletele lor se desprind din golul neființei și coboară deasupra noastră, atunci astăzi mai mult ca oricând se face această înfrățire între pământ și cer, fiindcă astăzi mai intens și mai sguđuitor decât de alte ori întreaga suflare românească rechemă din negura vremilor făptura unui om, prin toate rosturile ei unică în istoria noastră.

HORIA !...

Se împlinesc o sută cincizeci de ani dela moartea lui crâncenă la Alba-Iulia, unde nemeșii unguri l-au frânt pe roată. Prin resorturile ei această zi mai vie și mai plină parcă decât oricare altă aniversare taie unde adânci în conștiința noastră și profilul martirului legendar apare turburător în ochii posterității. În adevăr, din galeria nesfârșit de lungă și de întunecată a trecutului unde dorm alături sacrificății noștri se ridică de astă dată un chip neobișnuit, o figură retrasă în colțul ei, cu totul deosebită... N'are hlamidă domnească pe umeri, cum au avut în țările dela Dunăre atâția al căror vis la mărire s'a înneecat în sânge... Nici măcar boier de neam n'a fost, plătind cu vieața pornirea aspră de-a stăpâni sau apăra un petec de pământ, ori altă patimă urzită în umbră... Nu. E un obraz de țăran, o față arsă de soare, brăzdată de creșuri adânci ca tăieturile de cuțit, cu părul lung încununând fruntea largă, căzut cuviincios pe umeri. Semenii lui, dorind pe semne să-l alinte cu porecla lor, i-au dat din tinerețe numele de HORIA, nume sonor și primăvăratice născut din cântec și din svon de pădure... E o întreagă lume

Conferință rostită la 28 Februarie 1935, la o sută cincizeci de ani dela răscoala lui Horia.

de simțire, o specială naivitate populară, e zâmbet și răsărit de soare în acest botez.

De felul lui îi ziceau VASILE NICOLA URSU.

Ce-i dă însă o semnificare cu desăvârșire aparte în istorie acestui țăran chinuit e că povestea lui furtunoasă se petrece acolo în munții Abrudului, unde peste un veac fluierul lui Avram Iancu își picură plânsul lui răsleț, la un alt sfârșit de dramă. Pentru întâia oară Ardealul oropsit strigă din măruntaiele lui, prin acest om din Albac. Înainte cu două veacuri a fulgerat pe câmpia Mureșului spada Voievodului muntean, răscolind instincte străvechi și trezind din nou visuri adormite de mult. Dar cu Mihai venea dorul de mărire de peste Munți, era expansiunea unei organizații de stat și gloria de arme a unei oștiri orânduite care se călise în atâtea războaie. Horia însă e clocotul Ardealului *intra muros*, cea dintâi erupțiune vulcanică a unui popor schingiuit o mie de ani.

Două lucruri nu sunt de mirare în această fatală deslănțuire. Mai întâi e faptul că un țăran încarnează aici destinul unei nații la cel dintâi act de conștiință, ceea ce înseamnă că orfan de orice conducere politică, norodul s'a rostit prin însuși impulsul lui de auto-conservare, clasa conducătoare fiind aproape în întregime mimetizată de atmosfera opresiunii străine. E un simbol, care spune multe, acest cap de moș rural, ale cărui sugestii și învățăminte își păstrează încă chiar și pentru prezentul nostru sbuciumat întregă valoarea lor de sinteză istorică cu toate concluziunile ei logice. Al doilea nu trebuie să uimească pe nimeni constatarea că revoluția lui Horia în revărsarea ei a fost plină de pârjol și de cutremur, ca un cataclism al naturii. Cine știe ce patimi groaznice au izbucnit aici, cine cunoaște cât de cât exploatarea acestei *miseră plebs contribuens*, acela va înțelege că numai prin râuri mari de sânge se putea spăla o mare rușine și că după batjocura neomenoasă de veacuri nu putea veni o răsplată mai blândă.

Ceea ce trebuie reținut însă ca un miracol al răscoalei din Munții Apuseni, e cronologia acestei vijelioase afirmări a energiei noastre de rasă. Ea se petrece într'o vreme când din țările surori de peste Carpați, în afară de sentimentul înrudirii organice, nu putea radia nicio încurajare. Nu trebuie uitat că la București și la Iași se traversa atunci o tristă perioadă de domnie fanariotă, din care niciun semn de apropiere nu putea călători la frați. Ardealul, mai bine zis Țara Moșilor, se sbuciuma, deci

într'un efort singuratic de completă izolare. Cu toate acestea flacăra țâșnește înfricoșată la orizont, ecoul ei se resimte departe peste granițele Austriei. Ciudată desțelenire de pasiune vindicativă a celor de jos, la 1784, avansând marea Revoluție care atunci pe malurile Senei în mod teoretic numai își ascutea săgețile. Continentul era de sigur, năpădit de materie inflamabilă în acest timp. Nu se poate tăgădui nicio interdependență sufletească a celor obișduiți, dar nimeni nu poate spune că declanșarea din munții noștri ar fi avut vreo afinitate doctrinară cu dogmele liberatoare din Apus. Totuși enoriașii papei Crișan în conspirația lor, acolo în biserica de lemn din Mesteacăn, când au pus jurământul la poalele unui primitiv Crist bizantin, au accentuat credințe și lozinci pe care peste un deceniu numai le-au pus în circulație catechismele jacobine. De aceea într'un examen riguros care ar avea în vedere evoluția de gândire a bătrânei Europe, — în universala primenire inaugurată de veacul al XVIII-lea, țăranul din Albac își are locul lui bine stabilit, loc de iluminat precursor în a cărui viziune însângerată, poate fără să știe el, s'au proiectat aspecte avansate din viforul cotropitor al umanității.

Problema se pune cum s'a instrumentat în cugetul acestui iobag analfabet năzuința spre libertate? Ce l-a împins pe el la răzvrătire și cum i s'a zămislit speranța salvatoare care l-a povățuit până în pragul eșafodului? Este Horia pur și simplu un Spartacus în ȧșari, un erou de răzmiriță a clăcașilor împotriva proprietarilor nesăbuiți? E un mistic al ortodoxiei călcate în picioare de catolicismul dela Viena care, se știe, înainte cu optzeci de ani de tragedia lui Horia lansase ideea unirii cu Roma a ritului răsăritean din Ardeal? E o victimă a demagogiei imperiale a lui Iosif II, care prin rescriptele și patentele lui a putut să trezească o clipă iluzia că va fi un desrobitor al mulțimei și că pe ruinele feudalității ungurești va întemeia o lume nouă? Sau pe deasupra tuturor în mod aproape anacronic conștiința națională a cerut cuvânt în revolta Moșilor?

În orice caz analiza nu e tocmai simplă, fiindcă se desprind mai multe nuanțe din cele petrecute în munți. Izbucnirea lui Horia nu e un răspuns elementar la o singură cauză bine determinată, ci o explozie grozavă după o foarte complexă stratificare de material eruptiv acumulat în suietul Românilor din Ardeal.

Este mai întâi sângeroasa servitute care strangula vieața bieților iobagi. Istoria Ungariei și-a Transilvaniei în cursul veacu-

rilor e o înlănțuire de orori pe spinarea țăranilor exploatați. Nobilimea maghiară în tendința ei de dominațiune, e un foarte ciudat amestec de precepte feudale din Occident, și de cruzime sălbatică brodată pe fondul turanic ancestral al origini asiatică. Tripartitul lui Werböczy, acest codice al legilor ungurești, e reglementarea raptului și-a stoarcerii până la sânge a săteanului. Din această tensiune între cei de sus și cei legați de robota gliei s'a clocit odinioară revoluția clăcașilor de subt comanda lui Gheorghe Dozsa la 1514, care a incendiat cu-o mare de flăcări pusta maghiară, și s'a isprăvit cu teribila represiune a magnaților biruitori... E cunoscută, răzbunarea dela Seghedin. Sclavul răsvrătit a fost așezat pe un tron de fier roșu și-a murit cu coroana arzândă în cap, care i-a pârjolit creierii... Aceeași concepție de clasă, strâmtă și cumplit de neumană, a domnit, firește, și'n Ardeal, cu deosebire că aici iobagul reprezentând altă rasă, asuprirea era și mai îngrozitoare. Paginile apăsării noastre sunt pline de-un gemet surd, care vine de departe.

Mai mult ca în alte părți în munții Abrudului, Moții își tânjeau traiul subt călcâiul domnilor de pământ, subt corvezile comitatului și subt exploatarea fiscului. De ani îndelungați clocotea amărăciunea lor și căutând o tămăduire ochii li se îndreptau spre tronul împărătesc dela Viena, unde nădăjduiau dreptate și obștească alinare. Încă de pe vremea Mariei Theresia au început drumurile și plângerile către „prea-înălțatul chesaro-crăiesc scaun”. Cu Iosif II s'au înțeșit așteptările. Spirit umanitar cu înclinări filosofice, îmbibat de principiile vremii, cucerit de enciclopediștii francezi, acest monarh plin de întrebări și îndoieli, clădindu-și un sistem de guvernare centralistă, și-a dat seama de împilarea maselor de către nobilime și-a protestat cu hotărîre împotriva ei. Pe toată suprafața marelui imperiu el și-a plimbat ideile reformatoare, exprimându-le cu multă îndrăzneală... În ziua de 21 Mai 1773 a călcat întâia oară în Ardeal prin țara Hațegului. Care erau stările de acolo ne putem trage seama din ordinul Mariei Theresia, trimis guvernului transilvan aproape concomitent cu plecarea Coregentului, în care pretinde ca înainte de sosirea lui : „să se curețe drumurile publice de cadavrele oamenilor executați cu ștreangul, cu roata și cu țeapa, care după uzul de pân'acum stau expuse, — zicea împărăteasa — spre oroarea și aversiunea călătorilor”... Din tot ce-a înregistrat în această călătorie Iosif II,

care s'a întors la Viena cu 19 mii de petiții din acest voiaj, s'a adeverit în mod eclatant exasperarea mulțimei. Împăratul și-a arătat părerile, care-au trezit protestarea magnaților renitenți... Iobagii au înțeles și ei atitudinea proteguitoare și nădejdea lor a prins nouă înfiripare. Între timp la 1781 Iosif II a abolit iobăgia în Boemia, Moravia și Silesia... Negreșit că rezonanța acestor acte în sufletul clăcașilor secătuiți a fost formidabilă. Ardealul credea că va răsări și steaua lui. De-aceea Moșii adunându-și plângerile în umilită scrisoare și-au trimis omul la Burgul împărătesc. Horia, căpetenie cu dragoste pentru obida lor, el a purces la drum să sărute „schiptrul”

*Lui Iosif cel Mare, de neamuri iubit
Soare de scutință nouă răsărit.*

cum scrie într'una din „stihurile politicești” dintr'un Molitvelnic apărut la Blaj în 1784. Împăratul în demofilia lui generoasă l-a primit pe iobagul călător și a apreciat dreptatea lui în audiența acordată la 1 Aprilie 1784. Urmările se știu : Răscoala din Munții Apuseni s'a pornit invocându-se, și de conducători și de mulțime, binecuvântarea imperială...

Dacă însă cuvântul lui Horia a prins și cetele din munți s'au mișcat ca să-și facă dreptate singure, minunea se datorește și faptului că de zeci de ani de zile în Ardeal era o supra-surescitare sufletească la Români. După unirea cu Roma impusă de Habsburgi la 1700, aici a început persecuția religioasă cu mijloace care reaminteau cele mai întunecate zile din evul mediu. Se dărâmau biserici, se smulgeau clopote ortodoxe, se desființau episcopii și se trăgea cu tunul deasupra satelor ca speriate să le treacă la Unire. Țăranii retransași după conservatismul lor ca într'o cetate inexpugnabilă, nu voiau odată cu capul să-și părăsească străvechea „lege românească”. Atâta le mai rămăsese, credința în Dumnezeu de care nu se despărțeau nici morți. Preoți și săteni au pățimit așa, urmând cuvântul unuia dintr'înșii, a lui Oprea Miclăuș din Săliște care a făcut 30 de ani la Kufstein și care la 1749 scria metropolitului Nenadovici : „pentru credința strămoșilor noștri suntem gata a suferi și mucenicie, sau isgonirea din această împărăție, iar legea nu o vom lăpăda”. Ca o reacțiune împotriva reprimării diriguite de sus protestarea bisericii ortodoxe s'a resimțit de-a-binele. Cu deosebire călugărul Sofronie a

răscolit sufletele în Ardeal în așa măsură, încât la 1761 soborul lui îngăduit de autoritățile împărătești neputincioase, în luna Februarie la Alba-Iulia, s'a transformat într'o adunare țărănească amenințătoare. A trebuit intervenția armată a generalului Bukow să potolească, sau mai bine zis să ascundă din nou sub spuză o flacără revoluționară. Iată deci că pe lângă revendicările materiale României ardeleni erau împinși spre un criteriu de diferențiere sufletească, lumea lor morală era turburată și firele revoltei se țeseau în umbră...

Dar aici a fost și un puternic simțământ național care s'a accentuat tot mai categoric și la urmă s'a codificat într'un plan de acțiune. Procesul psihic se poate urmări limpede dacă ne dăm seama că toate chinurile ce îndurau aceste slugi veneau dela străin. Domnul care-i îngenunchia era de alt sânge. Românul scos în afară de lege era îndrumat la tot pasul că schingiuitorul lui e ungar. Au ajuns astfel față în față două neamuri urîndu-se unul pe altul cu frenezie, sbiciuite în dușmănia lor până la ideea exterminării reciproce. La nobilii unguri pas cu pas devenea evidentă încercarea de a stinge de pe fața pământului plebea valahă. Prin formulele unor acțiuni de stat, sau prin gesturi de spontaneitate individuală se deslușea acest avânt criminal. De aceea nu trebuie să ne surprindă constatarea că în ziua de 31 Octomvrie 1784 când s'a făcut jurământul în biserica din Mesteacăn sub conducerea lui Gheorghe Crișan că vor pleca cu toții la Alba-Iulia după arme, — lozinca a fost din clipa dintâi împotriva Ungurilor. Răscoala avea un caracter pronunțat românesc și ortodox. Căpitani cei mai mulți erau doar preoți și crucea lor era simbol de luptă. Poporul nu devasta numai curțile nemeșesti care erau focarele exploatării lor, ci cerea dregători români care să-i facă jurământ de credință sub cruce și punea condiția ca picior de Ungur să nu mai calce niciodată în hotarul lor, — cum spunea undeva preotul Ioan Cocan din Comuna Pâclișa... Până unde se împingea scrupulul național al acestor răsculați se poate vedea din faptul că cei cruțați de moarte dintre dușmanii lor trebuiau să se boteze românește în văzul mulțimii și că în anumite părți fetele orfane ale Ungurilor erau măritate din oficiu, cum s'ar zice, cu țărani de-ai noștri. Nu-i de mirat deci că nobilul român Alexandru Chendi, care făcea lui Horia serviciul de secretar pentru limba latină și maghiară a declarat cu ocazia procesului în fața locote-

ment-colonelului Kray, că scopul acestei mișcări era „să scoată pe Unguri din principatul Transilvaniei și să ajungă ei stăpâni”. Iar ca povestea să fie deplină în semnificarea ei postumă — soarta a vrut ca în izbucnirea și diriguirea răscoalei să aibă rol important și-un Mihai Popescu din Moldova, condamnat în contumacie la spânzurătoare de către autoritățile austriace... În astfel de împrejurări e explicabilă legenda însemnată de cronicarii timpului, care înfierbânta mintea magnaților maghiari după frângerea pe roată a celor doi căpitani, că o oaste de treizeci de mii de Valahi e gata să treacă munții, ca să răzbune pe Horia.

Da, această mișcare a Moșilor are un caracter național precis, ei n’au fost acolo în văgăunile lor numai păstrătorii tipului traco-roman ci înaintemergătorii conștienți ai libertății naționale care din cetatea lor au repezit fulgerele desrobirii noastre.

Încadrat în aceste considerații, Horia apare nu ca un simplu sbiciuitor al unui colț de țară pentru împlinirea unor exigențe locale, ci ca un îndrăzneț inovator, în a cărui minte țărănească a străfulgerat un preludiv al încheșării noastre naționale. Ca și Tudor Vladimirescu, sau ca Avram Iancu de mai târziu, acest clăcaș rebel se ridică împotriva unei ordini de drept impuse de străini, crainic al neatarnării el trezește un ecou cu protestarea lui în sufletul mulțimii și plătește cu capul televiziunea măreață a întregirii neamului. Dușmanii care în deriziune după ce l-au văzut înfrânt au pregătit monede cu efigia lui și cu inscripția Horia Rex Daciae, fără să-și dea seama au rostit un mare adevăr istoric. Da, în vinele îndrăsnețului dărâmător a curs sânge veritabil de stăpân și de Domn...

Intronat definitiv în legendă Horia e perpetuat în amintirea Ardealului sub nenumărate alintări ale geniului popular. În toate căsuțele cățarate pe coastele munților figura lui trăiește și dă povește din generație în generație... Moșul nostru plecat la drum pentru bucătura lui de pâne, vizionar vagabond așa cum se știe de veacuri, plimbă imaginea viteazului căpitan și-o cântă în largul drumului de țară, cu un reflex de veche mândrie peste care s’aștern nenorocirile prezentului... Moșul își aduce aminte din bătrâni că a fost odată un Horia, un fel de împărat al săracilor care a călcat în picioare trufia ungurească, în fața căruia domniș nemeși tremurau de frică... Zâmbind cu mulțumire, cum coboară pe malul Arieșului el îngână vechiul cântec :

*Cât a fost Horia 'mpărat,
Domnii nu s'au desculțat,
Nici în pat nu s'au culcat,
Prânz la masă n'au mâncat...*

Dar alături de acest Moș pribeag românismul întreg se gândeste cu recunoștință la țăranul din Albac, care cu braț de oțel a oprit o clipă în loc roata vremii, ca mai târziu ea să treacă peste oasele lui...

LA ÎNCEPUT A FOST KOGĂLNICEANU...

Pietatea posterității pentru figurile reprezentative coborîte în mormânt se afirmă în măsura în care ideile profesate de cei care s'au dus mai pot găsi un răsunset și mai pot trezi o înrudire postumă. Oamenii trăiți pur și simplu în tirania actualității se înfășoară de obicei în uitarea care a năpădit preocupările lor, alții se mai mențin și după moarte ancorați de perioada istorică în care li se prelungește leit-motivul vieții și mor a doua oară definitiv când acest adagiu a amuțit. A-i desgropa și pe unii și pe alții se cere o trudă migăloasă, de multe ori deșartă, fiindcă pentru a fi înțeleși și apreciați trebuie să fie încadrați în sgura vremii deasupra căreia a luminat candela lor.

Sunt însă ființe pe care le-au împins la suprafață, cum am zice, necesitățile biologice ale societății în eterna ei primenire ! Sunt personalitățile care au încarnat marile probleme de existență ale unui neam, — acestea trăiesc neconținut, sau mai la drept vorbind trăiesc atât cât pot stârni un ecou în suflete, adevărurile fundamentale prilejuite de faptele lor. A șterge praful de pe icoanele acestora și a-i înfățișa în reala lor sbuciumare e mai mult decât o datorie de recunoștință a urmașilor, e un fel de auto-justificare, un act de egoism oportun al celor veniți în urmă, dictat de nevoile prezentului. Silueta acestor puțini crește, — s'ar putea spune — în raport cu distanța în timp și opera lor devine mai lămurită cu cât se mărește perspectiva din care se judecă fășnirea lor de energie.

UN MARE SENIOR AL TRECUTULUI.

Mihail Kogălniceanu face parte din această familie de spirite care au determinat însăși geneza românismului.

Discurs rostit la 6 Februarie 1935, la Radio.

Reînvierea amintirii lui deci echivalează cu o mărturisire de atelier a propriei noastre conștiințe. De aceea e binevenită această săptămână a lui Kogălniceanu la Radio, e aproape o lecție de pedagogie cetățenească perfect legitimată de toate tribulațiile zilelor noastre. Să nădăjduim, că d. Nicolae Iorga căruia-i aparține ideea de a actualiza figura masivă a temutului moldovean n'a făcut-o dintr'o tendință de ironie cu gândul subversiv de a deslănțui un proces de comparații pe temeiul cunoscutului dicton al lui Eminescu : „Au prezentul nu ni-e mare?”... Chiar dacă da, fericii epigoni pot să-l ierte pentru această glumă de bibliotecă pe marele istoric, fiindcă din nenorocire fostul cancelar al lui Cuza rămâne în imperiul umbrelor, eclipsa e deci trecătoare pentru mandarinii actuali ai ecranului nostru și tot ei vor ține mai departe în mâinile lor și cu toate beneficiile firele complexe ale destinelor României Mari...

Kogălniceanu !

Ce bloc formidabil de stâncă, ce mare senior al trecutului, personalitatea lui se așterne dominatoare de-a-curmezișul veacului al 19-lea la noi, sentințele lui își păstrează valoarea axiomatică în gândirea neamului. Privit în diversele ipostase de îndrumător cultural sau istoric, de om politic cumpănind trebile interne sau urmărind ițele echilibrului internațional, cu cât îl apropii mai mult din orice parte la orice punct al vieții sale, el câștigă în fața celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăți normale deprinse să puie la cântar oameni, stări și lucruri cu gândul de a desluși limpede liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară. Fiul căminarului Ilie dela Dorohoi, născut la Iași în 1817, e cel dintâiu creier românesc organizat în sens modern, care primește și elaborează problemele gândirii continentului din vremea lui, pentru a le pune de acord cu interesele naționale.

După veacuri de părăginire și umilință politică, după o cumplită exploatare materială și după o îndelungă anihilare a tot ce poate fi numit civilizație pe pământul oropsitelor principate, de acolo din nordul Moldovei se ridică acest om, întreg, care prin facultățile lui de excepțională comprehensiune, escaladând toate barierele unor orânduiri primitive din țara lui, se smulge din mediul patriarhal și peste noapte se transformă într'o cerebralitate occidentală pregătită pentru cele mai subtile nuanțe ale unei con-

duceri de stat. El nu continuă o lucrare începută de alții, el sparge un drum. Dacă așezarea politică nu se poate întări aici decât în măsura înstăpânirii pe solul nostru a concepției din Apus cu toate consecințele, dacă deci întreagă evoluția vieții noastre până la unirea cea mare nu se datorește decât încadrării românismului în formele civilizației moderne, — atunci desigur, cel dintâiu și cel mai luminat precursor al identificării granițelor noastre cu cele politice e Kogălniceanu.

Rămâne în sarcina viitorului descifrarea și explicarea sufletească a acestui fenomen eruptiv : curba lui intelectuală strălucitoare împreună cu tot tortul chinuit al simțirii care s'a agitat în umbră. Din câte ne stau la îndemână se pot desluși totuși peripeciiile frământării lui programatice. Tânărul fiu de boier plecat din țara ișlicului cu copiii lui Mihai Sturdza la Lunéville în Franța și-a început din frageda adolescență lupta de adaptare la spiritul european pe care și l-a însușit în mod conștient și statornic. Din paginile lui de mai târziu se poate vedea ce vâltoare l-a răpit pe junele călător asvârlit în lupta neîmpăcată dintre două lumi. De o parte plaiurile moldovene muiate'n melancolie leneșă și visătoare, de alta vieța citadină franceză sau forfoteala de pe Friedrich-Strasse la Berlin. Gândiți-vă : acum o sută de ani și mai bine se sbătea acest proces de conștiință cu tot cortegiul lui de lumini și umbre. Chinuitoare dualitate ! Orientul turco-tătar cu tinctura bizantină, care apăsa de veacuri pe pieptul Moldovei, era pus în fața nevrozei din Apus de după revoluția din Iulie. Ce diversitate turburătoare de credințe și de imagini la cele două aspecte de vieță și ce prăpastie între ele ! Și cu toate acestea, băiețandrul de pe malul Bahluiului nu s'a rătăcit, nu l-a înghițit Babilonul ! Ochii vioi ai lui Kogălniceanu au privit împrejur cu o trezvie demonică și au înregistrat totul... Din Europa de atunci care era mai mult ca oricând un rezervor de energii în fierbere, el a prins lozincile la ordinea zilei. Paralel cu ideile liberatoare s'a îmbibat de noțiunile curente ale înaintării culturale fără să piardă o clipă din vedere dărăpănarea de acasă. Din această încrucișare zilnică a celor două antiteze a ieșit un suflet călit, o dragoste de țară care a primit botezul rațiunei. Din cărțile profesorilor lui el a cules teorii, planuri de muncă, metode de înfăptuire.

NAȚIONALISM ȘI DEMOCRAȚIE

Două mari principii stăpâneau continentul atunci și cereau biruință. În urma lor era o uriașă ecatombă de jertfă, curseseră doar atâtea râuri de sânge : principiul național și concepția democratică. Pe urmele revoluției franceze obezile feudalității căzuseră, lanțurile iobăgiei s'au frânt și masele tindeau tot mai mult a deveni o forță politică. Franța răscumpăraseră acest adevăr cu strigătul atâtor revoluții. În același timp, opinia publică germană elabora ideea unității naționale ca un fruct al războaielor napoleoniene.

În această atmosferă de efervescență intelectuală Kogălniceanu nu era un spectator pasiv, ci un receptacol fără răgaz. Din accentele patetice ale lui Fichte, din cercetările lui Alexandru Humboldt, din teoriile istorice ale lui Ranke, și mai ales din noua orientare a lui Herder care descoperind folclorul lansează „glasul sămînților”, Kogălniceanu după o cumpănire dreaptă își făurește o doctrină prin care se justifică două probleme capitale : îndreptățirea neamului său de a-și face loc în cadrul lumii civilizate și punerea în valoare a specificului național în ordinea literară și politică. La 1837 — la vârsta plăpândă de 20 ani ca un îndreptar și ca o lămurire pe seama străinilor el scoate cartea : *Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie et des États Indépendents des Transylvains et des Valaques transdanubiens*. Cu un obiectiv aparat critic, cu scrupulul științific al savantului, fiul lui Aga Ilie la 20 de ani își fixează crezul pe care-l va urmări o viață întreagă. Tot ce se desfășoară de aci înainte într'o vastă eflorescență intelectuală este o trudnică amplificare, temelia însă e pusă și nicio putere n'o mai poate urni din loc.

Căștigarea libertății politice a unui popor e totdeauna rezultanta unei ideologii ce s'a creat cu acest scop. Războiul liberator nu e decât actul ultim în marea dramă, sângele nu vine decât să închege un legământ sufletesc zămislit de mult și transmis din generație în generație. Ca și la alții s'a întâmplat și la noi. Harta actuală a României s'a tras mai întâi de instinctul de viață al neamului și s'a consfințit apoi de către cugetătorii lui. Întreg veacul al 19-lea a ținut neconținut năprasnicul bombardament de artilerie intelectuală cu care ne-am bătut dușmanii. Această operă de intensă preparație a mai avut firește înaintași, dar armătura modernă a inaugurat-o Kogălniceanu.

Nu e rostul acestor cuvinte de pioasă comemorare să trecem în revistă activitatea cerebrală a unei vieți cu cele două mari capitole ale ei : Răspândirea doctrinei și realizarea politică. Adevărul este că odată întors acasă tânărul cărturar și-a pus în lucrare planul lui izbăvitor, instalând în mijlocul unei societăți complet desorientate un aparat de gândire pe cât de impecabil pe atât de îndrăsneț în toate acțiunile lui. Kogălniceanu a întreprins o operă vastă având ca program din primul moment, pregătirea unei resurecțiuni naționale. Începând cu revista „Dacia Literară“, și continuând cu atâtea altele timp de aproape două decenii și-a răspândit scrisul lui și a diriguit scrisul altora, — urmărind în diverse forme europenizarea spiritului public al românismului. Fie că a publicat la „Arhiva“, „Letopiseși“ și „Cronici“ ca să reînvie o demnitate palmuită de stăpânirile fanariote, fie că și-a pus în circulație într'un mediu încremenit într'un conservatism ancestral păreriile despre „popor, isvor al tuturor mișcărilor și isprăvilor fără de care stăpânitorii n'ar fi nimica“, fie că a deschis drumul literaturii românești cerându-i să se adape din „naționalitate“, a lansat ideea colecționării folclorului nostru, sau a strivit cu zeci de ani înaintea lui Maiorescu ereziile etimologismului ardelean, mintea lui Kogălniceanu a fost pentru Români toiagul lui Moise care i-a scos din pustie.

O ZESTRE COMUNĂ DE GÂNDIRE

Politicește el are o linie dreaptă care atinge toate marile evenimente din care s'a încheiat statul român. Vorbind la 1859 de politica unionistă rostește cu o mândrie liniștită pe drept cuvânt : „Această religiune politică, Domnilor, nu o profesez de astăzi sau de ieri ; cu 20 de ani mai înainte, în 1837 în istoria Țărilor Române, am pledat cauza unirei. La 1840 am fondat *Dacia Literară* menită de a pregăti unirea între deosebitele ramuri ale familiei române. La 1848, ca redactor al *Dorințelor partidei naționale din Moldova* am înscris ca cea mai mare dorință, o coroană a marilor reforme : Unirea Principatelor. La 1855 am fondat *Steaua Dunării*, cel dintâiu ziar politic pe al cărui steag era scris : Unirea subț un principe străin. La 1856 și 1857, când unioniștii erau persecutați în averea și persoana lor, eu am fost membru activ al Comitetului central al Unirii din Iași“. S'ar putea duce

mai departe firul : împrăștierea țăranilor, întronarea lui Vodă Carol, războiul de independență etc., la toate răspântiile hotărâtoare el a fost prezent, nefiind faptele mari ale țării decât sau emanațiunea directă a lui Kogălniceanu, sau el fiind factorul de competenție al realizării lor.

Pe deasupra tuturor faptelor însă rămâne patrimoniul ideologic al acestui neam care derivă din cugetarea lui Kogălniceanu. Felul cum gândim noi cei de azi are ca substrat pe atâtea tărâmurii câte o enunțiație a lui. E nesfârșit șirul problemelor asupra cărora s'a rostit avansând o concepție care pe vremuri constituia o noutate adesea sbiciuitoare și iritantă, iar astăzi e o dogmă elementară în catechismul vieții publice. Proiectul de a-l examina în mai multe conferințe a fost fericit fiindcă astfel se va putea difuza pluralitatea ideilor care au agitat acest creier vulcanic. Ar fi însă foarte nemerit să se găsească cineva, un om de bun simț, care pentru uzul mulțimilor să alcătuiască o antologie din gândirile lui. Atunci s'ar vedea limpede câteva lucruri de seamă. Mai întâiu s'ar stabili paternitatea atâtor convingeri care în cursul vremii au normalizat stările dela noi încadrându-le în formele occidentale. Al doilea ar ieși la iveală cât de actuale sunt constatările care făcute aproape de un veac nu s'au știrbit cătuși de puțin în profunda lor veracitate. Al treilea s'ar admira varietatea subiectelor întâlnite în drum de acest boier moldovean care filtrându-le printr'un spirit critic deopotrivă de avansat și echilibrat în același timp, le-a trecut contemporanilor săi. Ca o concluzie s'ar impune recunoașterea onestă că spiritul public al României de azi, zestrea de gândire și simțire care făcând parte dintr'un bun comun al societății românești înrăurește toate actele ei de interes general, poartă în mod evident marca lui de îndrăsneț răscolitor...

Iată de ce, istoriograful României moderne voind să stabilească ierarhia valorilor la noi, gândindu-se într'un sens rezumativ la înțelesul unei vieți din care a radiat lumina celor mulți, va trebui să scrie cu un cuvânt de letopiseț ticluit după cartea facerii :

— La început a fost Kogălniceanu.

AMINTIREA LUI GEORGE COȘBUC

Sărbătorirea amintirii lui George Coșbuc de către tinerimea universitară din Ardeal depășește în mintea mea cadrul comemorărilor obișnuite, cu care posteritatea își achită recunoștințele târzii. La zece ani dela moartea lui, în diverse puncte ale țării, printr'un parastas și câteva cuvântări pripite s'a resuscitat figura răposatului, trecută la gazetă ca un fapt divers și pierdut grabnic în convoiul sgomotos al actualității. Ca totdeauna când s'a coborât în adâncimile sufletului nostru, Coșbuc spunea adevărul,

*Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea :
Ce-i pasă astei lumi întregi
De moartea mea !*

Sensația anticipată a uitării, pe care o resimțea cu precizie și cu o resemnare stoică, nu l-a înșelat. Cei câțiva ani au fost deajuns, ca cea mai strălucitoare viziune din câte-a ținut vreodată închipuirea acestui popor să se distanțeze de conștiința publică și cântecul lui să ni se pară că răsună de foarte departe. La această ingrată eclipsă de memorie aproape generală, d-voastră tineretul nu participați și cu gând generos vă întoarceți privirile spre trecut. Am impresia că vă înțeleg pornirea și că pot descifra sentimentul care vă călăuzește în aceste clipe. Nu l-ați uitat pe Coșbuc, mai întâi fiindcă sunteți tineri și tinerețea este prin ea însăși un capitol de poezie. Unde-ar mai găsi un ecou strofele lui, admirabila împletitură de lumini și umbre, prinse laolaltă cu o diabolică alchimie a versului? Unde-ar mai putea răscoli întrebări și vâltori de imagini, ca o otravă care face să svâcnească

sângele la tâmpile? Unde, dacă nu în creierul vostru de douăzeci de ani, chinuit de frigurile atâtor aşteptări nedeslegate încă. Dar mâne, cred eu, şi-o specială justificare a devotamentului cu care studenţii din Cluj, ne chemaţi să desgropăm umbra poetului. Aici în inima Ardealului, tineretul de azi, copiii furtunii de ieri, cu intuiţia care nu înşală la vârsta voastră, vă daţi seama că războiera de demult nu s'a isprăvit încă, înţelegeţi că din urmele vechilor aşezări dărmate sunt mulţi strigoi care mai trebuie alungaţi şi de-aceea căutaţi cuvântul magic, care să vă stea într'ajutor... Strânşi într'un mănunchiu din toată întinderea satelor ardelenesti ca nişte sbucniri întârziate ale unor energii dospite atâta vreme, în vâlmăşagul turbure al zilelor noastre când totul se face şi se preface sub ochii voştri, povaţa unui instinct de conservare vă spune, că pe deasupra încăierării unor pasiuni trecătoare, trebuie să se rostească adevărurile organice ale existenţii unui neam, simţiţi că vă trebuie un altar, un scut de apărare, o lozincă de luptă, care nu s'a tocit încă...

Aveţi dreptate! Nici nu se poate închipui un rai minunat vrăjitor, o mai elementară forţă de reintegrare în misterele rasei, decât Coşbuc cu toate paginile lui de sbucium creator. Literatura lui, plămădită aici în Ardeal sub tavanul de grinzi al unei case ţărăneşti, apare din primul moment ca purtând pecetea unităţii de suflet şi fixează tainele sângelui românesc în sentinţe definitive. Scrisul lui Coşbuc intervine în evoluţia istoriei noastre ca o sguuitoare spovedanie înaintea unei primejdii, ca o supremă legitimare a cataclismului de mai târziu.

S'a zis cu drept cuvânt, spuneam cândva apropiindu-mă de versurile lui, că la începutul oricărei mişcări de libertate e o poezie, la începutul tuturor biruinţelor mari ale revendcărilor naţionale, un mare triumf literar. E un profund adevăr în această axiomă curentă. Literatura a fost întotdeauna o energie precursoră; în câmpul ei s'au adunat mai întâi şi au cerut cuvânt puterile latente ale unui popor indicând prin proporţiile lor, raza de întindere a măririlor viitoare. În acest chip Iliada lui Homer a luminat înaintea Atenei lui Pericle, gloria lui Dante s'a ridicat ca un stâlp de foc înaintea strălucirii lui Lorenzo de Medicis, orizonturile nemărginite ale lui Shakespeare au avansat cuceririle coloniale ale Engliterei, şi astfel, urmând o orânduială consacrată, reîntregirea solului naţional nu s'a putut îndeplini decât

după ce gândul românesc s'a sbătut în avânturi înfrigate, după ce poezia prin culmile ei eterne a săvârșit logodna, dându-ne de o parte geniul lui Eminescu și d'n alta paginile neperitoare ale lui Coșbuc.

Cu cât caut să pătrund mai adânc logica ascunsă a înlănțuirii întâmplărilor din trecut, cu atât mi se desprinde această semnificare constructivă a literaturii în domeniul realităților. Aș zice că fiecare perioadă istorică își are patronul ei literar și că pentru orice mare alcătuire de ordin politic, menită să schimbe fața vremii, drumul îl despică un poet.

Coșbuc, domnilor, s'a înfățișat din primul moment în deplină armonie a rasei, un tip rezumativ dârz și inadapabil. Poezia lui încheată din cele mai depărtate și mai subtile nuanțe ale spiritului popular vine ca o codificare a psihologiei unui popor cu toate ascunzișurile ei. El a zugrăvit satul românesc în lumina eternității, și când a îndeplinit această operă, a dat imaginea multiplă și colorată a marelui tot, a dat sentința neamului, a cărui poveste s'a desfășurat veșnic în plin aer și n'a fost sugrumată niciodată între ziduri de cetate. Coșbuc s'a dus așa de departe înapoi, călător în bezna vremilor, încât e singurul scriitor căruia i-a mijit din întunec sbuciumul povestirii noastre, singurul care a prins cântecul de leagăn al acestei capricioase încrucișări traco-romanice. Cine se va strădui odată să adune laolaltă eroii din basme care dau năvală în baladele lui și va căuta să lămurească aceste fragmente de mit strălucitor va reconstrui un mare epos național. Din ele se reoglindește copilăria neamului ca din Aeneida lui Virgil și se fixează ierarhia zeilor noștri înfrânți, ca în Teogonia lui Hesiod, panteonul Eladei... Dela nomenclatura lor sugestivă, smulșă din producțiile folclorice sau din propria lui creațiune, — atât de înrudite amândouă, încât se confundă, — până la frânturile de graiu dela țară în care se încadrează viziunea, simți pretutindeni rezonanța veacurilor ca o misterioasă chemare surdă, venind de pe celălalt tărâm.

Coșbuc e cel mai român dintre noi. El a avut cea mai mare putere de izolare în fața importului de spirit străin, firea lui protestatară de țăran a respins orice influență literară venită de peste granițele imperiului nostru sufletesc. Desfăcut de orice curent, răsărit și rămas incontinuu în afară de constelația literară a vremii lui, Coșbuc e o apariție singulară. Când s'a ivit acum patruzec

de ani în atmosfera post-eminesciană, poezia lui a venit ca o grindină de vară care a desființat o vegetație artistică hibridă și a purificat văzduhul. Feciorul de popă din Hordou, uscat și așos, cu ochii luminoși ca două vârfuri de sulite, cu buzele strânse, când îndărătnice, când cicălitoare, a fost chemat să introducă principiul sănătății în literatura românească. *Nunta Zamfirei* cu svonul ei de miriști și pădure, strofele sprintene și îndrăznețe ca un glas de clopot într'un răsărit de soare, concepția de optimism viguros și fecund, tinerețea robustă a gândului ferecat cu tot meșteșugul unei înțelepciuni arhaice, *Nunta Zamfirei* a fermecat și-a cucerit din prima zi, strivind cu chiotul ei sonor, toate divagațiile manierei decepționiste. Un sfert de veac a răsunit cântecul. Îl știți cu toții pe amândouă crestele munților. Ca o harfă eoliană atârnată deasupra destinului unui popor, glasul lui a răstrânt simțiri ascunse patimi și credințe mânate de vânt...

*Sunt suflet din sufletul neamului meu
Și-i cânt bucuria și-amarul.*

Așa scrie el undeva în pragul bătrâneții ; cu drept cuvânt. E cea mai simplă și cea mai nouă reală definiție a rostului oricărui scriitor și mai ales al lui Coșbuc, cu structura lui particulară de nervi și de cuget, ferit de egocentrismul maladiv al liniei moderne, s'a risipit înregistrând senzațiile altora, fie că smulgea taina călătoare a cerului nostru sau prindea în strofe săltărețe înmlădierea ritmică a trupurilor la horă, fie că scria răvașul rănitului de pe câmpiile bulgare sau scrâșnea blestemul secular al clăcașului : *Noi vrem pământ !* Niciodată n'a fost o minte mai nedeslăpită de tot cutremurul intim al solului național, ca aceea care s'a prăbușit în pragul ceasului de izbândă fără să-i fie dată mângâierea de-a vedea măcar la lumina unui fulger reînvierea patrimoniului sacru, înfricoșatul și orbitorul sfârșit de epopee : balada cea din urmă...

O ursitoare rea l-a împărțit de-o moarte grozavă ca în *Înfernul lui Dante*, de-ale cărui tenebre s'a înfiorat adeseori sufletul lui... A căzut la mijloc de dramă, cu ochii îndreptați spre oastea din Moldova, urmărind în agonie crâmpie răslețe de-ale gloriei noastre militare, pe care nimeni n'o căutase ca dânsul...

Soarta a fost crâncen de nedreaptă cu Coșbuc. Îngăduiți-mi însă, domnilor, să mă las răpit de valul sincerității, care

este apanajul vârstei d-voastră, și să vă mărturisesc gândul meu întreg... La nedreptatea sorții s'a adăugat și o ciudată ingratitude a posterității... Pentru configurația sufletească și intelectuală de astăzi, personalitatea lui Coșbuc se cufundă tot mai mult în uitare... Care să fie pricina acestei dureroase absențe de avânt retrospectiv? De ce Coșbuc apare ca foarte bătrân pentru exigențele curente în materie de artă și literatură? Se împlinesc abia zece ani dela moartea lui. Dacă nu închidea ochii în mod prematur, azi ar fi un sexagenar vioiu, plin de neastâmpăr creator și de probleme... Cum se explică atunci acest început de-a doua moarte, mult mai crudă ca cea dintâi? S'au ivit în această scurtă perioadă culmi de gândire nouă, care să întunece pe autorul *Baladelor și Idilelor* și să deschidă alte drumuri de orientare literară? Nimeni n'ar putea susține o asemenea erezie. În vremea asta a curs sânge nu cerneală, și d-voastră știți bine, muzele fug de câmpul de bătaie. S'a schimbat aspectul tradițional al societății noastre, ne-a năvălit fumul de fabrică și sgomotul citadin? Nu, domnilor, în zece ani abia dacă am avut vreme să ne întoarcem la brazda strămoșească de unde ne alungase furtuna războiului... Suntem și azi, cum s'ar zice eminentemente rurali prin toate îndelctnicirile noastre prezente sau atavice... Atunci de ce ostracizarea lui *Fulger* și a lui *Ștefăniță Vodă*? De ce? Fiindcă printr'un paradox foarte curios, deodată cu împlinirea idealului național, ideologia națională a scăzut din intensitate la noi și apostolii ei cad în desuetudine. Nu Coșbuc a îmbătrânit, domnilor studenți, a îmbătrânit spiritul public la noi și concepția de viață a generației eroice a început să cedeze în fața micilor negustori de tot felul, care au năpădit arena a doua zi după ce-a amușit tunul. Uitând că existența unui popor se întărește mai mult printr'o continuitate în afirmarea unei credințe, decât printr'o deslănțuire trecătoare de energie, România nouă, din ziua când a jucat hora unirii, pare mai puțin românească în aspirațiile ei... De aceea, cel mai român dintre poeți se retrage în umbră înfășurat în mantia mândriei lui rănite... Și mai e încă ceva, un adevăr știut mai ales de d-voastră, pe care l-am proclamat și eu, și trebuie să-l ating și astăzi, firește cu toate riscurile... Pe trupurile desvlaguite, se ivesc totdeauna fenomenele parazitare. Diriguirea spiritului public la noi, vă dați seama cu toții, a ajuns tot mai mult pe mâni străine de laboratorul nostru sufletesc. Presa, cu bucătura

ei otrăvită de toate zilele, efemera producție curentă a tiparului, lasă în urmă o pătură tot mai groasă de indiferentism... E la mijloc, de sigur, o străduință metodică de-a ne scoate din tranșeele diferențierii noastre din bătrâni, o tendință de-a ne nivela și domestici pornirile ancestrale... Dar e în joc, trebuie s'o recunoaștem, și imposibilitatea organică a nou-venitului care nu ne poate da decât din ce-a adus în traista lui... Adică, ce-ar putea,—vorbim fără nicio răutate—ce-ar putea avea comun cu *Subțirica din vecini* sau cu *Pepelea din cenușă*, cutare antreprenor de opinie publică dela București, temut modelator de simțire românească din zilele noastre? A fost el cândva la țară, a simțit el freamătul unei păduri, a stat cu brațele moi, biruit de splendoarea peisagiului, acolo unde :

*În vaduri ape repezi curg
Și vuet dau în vale,
Iar plopi în umedul amurg
Doinesc eterna jale...*

Nu, domnilor, n'a fost. De aceea literatura lui Coșbuc e Hecuba pentru el ; mai mult : e o provocare, e o pagină ostilă. Eu îi înțeleg bine și îi înțelegeți și d-voastră, fiindcă probabil vă gândiți ce extraordinar de grotesc ar fi să-i vedeți amestecați în convoiul din *Nunta Zamfirei*, după feți-logofeți, ghinărari și sfetnici, pe acești cetățeni neofiți veniți să ceară și ei loc la ospăț. Da, domnilor, atitudinea lor e limpede și perfect justificată.

Ce nu e de înțeles însă, e neputința noastră. De aceea, cu dragă inimă am primit invitația de-a împlini alături de d-voastră în numele *Academiei Române* un act de pietate, fiindcă văd și în comemorarea lui Coșbuc din partea tinerimii din Cluj, același îndemn generos care distinge întreaga clocotire universitară recentă pentru reîntronarea ideii naționale în viața noastră publică, lăsând la o parte exagerările și toate greșelile condamnabile. Dacă îmi pot îngădui de-a vă da un sfat, aceasta ar fi dorința mea, de-a vă vedea cât mai retransași după tradițiile trecutului nostru literar a cărui povață e în orice împrejurări, și o formulă salvatoare și un stindard de luptă. Atunci când glasul celor vii slăbește, sau din oboseală sau din supra-cumințenie interesată, e bine, domnilor studenți, să ne căutăm alianța la cei de subt pământ, să ne desgropăm morții și să primim programul lor.

NU MOARE FILIPESCU..

Deunăzi într'un spital, un ofițer palid, cu capul învelit într'un turban de bandaje, stătea ridicat în pat și povestea cu cei din jurul lui. Vorba curgea domoală, rară, cuvintele păreau că se plimbau dela bolnav la bolnav. Răniții ascultau duși pe gânduri și privirile lor rătăceau în albul tavanului.

— Eram toamna trecută pe front la Dragoslave, — spunea încercatul luptător, — când ne-a căzut în mână ziarul care anunța moartea lui Filipescu. Mi-aduc aminte, vestea neașteptată ne-a demoralizat grozav pe toți ofițerii din divizie. Mai mult ca Turtucaia... Simțeam că s'a dus omul care era al nostru, al ostășimei... Cu Nicu Filipescu murea un simbol de vitejie strămoșească, murea o concepție de viață anume potrivită parcă pentru vremea asta de luptă... Eram înfrânți de știrea că s'a dus, ni se părea că fără`el noi am rămas orfani...

Aprecierea rănitului reflecta opinia unanimă asupra răposatului, care, astăzi e anul, a închis ochii la București... El are dreptate, așa gândim cu toții și spitalul și frontul și țara : mai mult ca oricând, Filipescu astăzi trebuia să trăiască...

Omul care va căuta să scrie cândva și să analizeze această viață sbuciumată, nu va avea un lucru greu de făcut, fiindcă în personalitatea lui Filipescu sunt numai linii drepte, fără cotituri. Ceea ce va pune pe gânduri însă pe biograful analist, va fi scrutarea mediului și-a vremii în care el a trăit, legătura lui cu societatea și cu moravurile curente ale zilelor noastre... Aici va fi greutatea : să creeze cadrul portretului, să-l justifice cu impulsurile prezentului...

În adevăr, cu trei veacuri în urmă, figura lui Filipescu așa cum am cunoscut-o noi, s'ar putea așeza cu mult mai ușor. Pe

atunci trăiau acești oameni dintr'o bucată, crezători în Dumnezeu și 'n puterea brațului lor, mari seniori patriarhali, temperamente de viteji ale căror pasiuni violente angajau toate fibrele cărnii... Rasa lor nobilă s'a rărit din ce în ce, sub apăsarea veacurilor turburi la noi. Istoria tot mai nenorocită, domniile străine, cruzimea Turcilor, intrigile fanariote, mesalianțele, clișeele de cultură occidentală cu vremea, amestecul cu plutocrația parvenită,— atâtea și atâtea împrejurări au intervenit ca să abată din albia veche sufletul boierimii noastre de baștină. Au reușit... Icoana din bătrâni nu s'a mai perpetuat în copiile de mai târziu. S'a produs o psihologie nouă, un fel de mixtură complicată de Apus și Orient, ale cărei origini cu greu s'ar mai putea apropia de chipurile senine de ctitori zugrăviți pe pereții mănăstirilor din Moldova și Țara Românească. Abia pe ici pe colo ca o ultimă protestare a unei tradiții pe doaga morții, pe la câte-o moșie departe de sgomotul Bucureștilor ori prin vre-un colț liniștit al Franței, dacă mai trăia proiecțiunea postumă a aristocrației noastre de demult...

Filipescu era o asemenea încarnație întârziată, cu deosebire că el nu s'a exilat la distanță, ca să se cufunde în contemplarea resemnată a vremurilor apuse, ci a coborât pe arenă, unde trei decenii și mai bine a lăsat urme neșterse. Cultura temeinică, ce și-o câștigase în Occident, l-a ajutat ca să-și făurească doctrina numai, cătuși de puțin însă nu i-a falsificat sufletul care a păstrat intacte tiparele vechilor boieri. Cu acest suflet aprins și pururi clocotitor, el a sguđuit neîncetat opinia publică a țării lui. Concepția politică, ideile conservatoare nu erau menite să-i asigure o ceată mare de aderenți. Filipescu biruia însă prin farmecul particular al personalității lui din care se degajau atâtea aspecte frumoase ale trecutului nostru. Prin acestea el s'a introdus în conștiința obștească și-a prins rădăcinile cele mai tari. Mulțimea nu l-a întrebat de teorii, într'o lume unde principiile erau de obicei o marfă ușoară, l-au iubit însă fiindcă aducea în mijlocul ei un fior de rezonanță a veacurilor. Așa cum a fost și cum nu s'a desmințit până în clipa morții, el a întrupat însușirile rezumative ale rasei. Era iubit deci pentru patriotismul lui înflăcărat, pentru mânilor curate, pentru cavalerismul care nu-l părăsea niciodată, pentru îndrăsneala cu care-și făcea singur dreptate, pentru exploziile de demnitate... De aceea în toate atitudinile lui, fie că în-

cerca o frondă politică, conducea o mișcare electorală, ori asista la slujba unui parastas într'o biserică de provincie, fie că se bătea în duel, arunca violențe de limbaj mandarinilor parlamentari ori făgăduia o corecțiune corporală ambasadorului german, — Filipescu pretutindeni își plimba romanitatea de pur sânge... El avea spontaneitatea desăvârșită a gestului fiindcă se mișca slobod la el acasă...

În această reoglindire vie a caracterului național, cu atât mai frapantă cu cât actuala societate conducătoare nu ni-l poate da, este cheia popularității regretatului om de stat. Printr'o vieață întregă de muncă neîncetată, printr'o serie de acțiuni remarcabile în trebile publice, Filipescu și-a acumulat marele credit moral pe care-l avea în fața întregii lumi românești. La toate acestea se adaugă interesul viu ce-l purta armatei, pentru care desfășurase o activitate deosebit de spornică în timpul scurt cât a trecut pe la Ministerul de Războiu.

E firesc deci ca opinia publică a țării, tresărind din primele zile ale războiului mondial și-a pus întrebarea : — Să vedem ce face Filipescu? Capitolul recent e cunoscut îndeajuns și nu trebuie să stăruim asupra lui. Știm cu toții, cum din acea zi de toamnă din 1914 când a intrat ca un rege în Capitală și până la consiliul de Coroană dela care a venit cu moartea în ochi, ca să ne spună că trăim „ultima zi din România mică” — acest suflet vijelios împins de bătrâneasca „vitejie direaptă”, a cutreierat cu flamura războinică toată țara, dela un capăt la altul. Dușman leal, el a vorbit răspicat dela început, firea lui respingea târgul; din fraza lapidară i se rupeau convingerile ca mari bolovani de granit. Istoria va înregistra această utilă operă de pedagogie națională, îndeplinită într'o vreme când aurul nemțesc scormonea atâta noroiu în biata Românie neutrală...

Soarta a fost nedreaptă și cu el și cu noi.

Filipescu s'a prăvălit tocmai atunci când rostul lui era mai indicat pentru vieața noastră publică atât de săracă în personalități. Astăzi în zilele de răscolire a energiilor populare, în perioada actuală de resuscitare a tuturor instinctelor de vieață, când sufletele mari în care încap patimile neamului ar putea radia căldura mult mai trebuincioasă decât socoteala mărunță a temperamențelor de funcționari, — astăzi ar fi fost adevăratul rol al mortului dela București. Avându-l în această pribegie, admirabila bravură

a soldaților noștri își găsea exponentul natural și frontul civil resimțea de sigur îndrumarea mânilor lui viguroase...

Cu toate acestea avem o consolare pe care ne-o dau tocmai învățămintele jertfelor de-un an de zile. Este faptul că sufletul strămoșesc din care s'a desprins făptura lui trecătoare trăiește astăzi mai viu ca oricând acolo în tranșee, unde se urzește gloria proaspătă a țării. Putem zice cu mângâiere deci că Filipescu nu moare și că după vărsarea de sânge el se va ridica mai puternic, pentru ca în noua așezare a neamului să perpetueze atmosfera de sacrificiu și de înălțare morală în care ne punem nădejdea cu toții...

VECHEA ARTĂ PLASTICĂ A POPORULUI ROMÂN ȘI TRIPTICUL: GRIGORESCU—ANDREESCU—LUCHIAN.

În viața artistică a unui popor cu toate ramificările ei există o legătură organică, o intimă înrudire care determină concepția și mijloacele de expresie în domenii diverse de gândire. În cursul vremii energiile merg paralel și punerea lor în valoare ține pas cu descătușarea integrală a forțelor creatoare. În perioada de eclipsă generală toate tânjesc la fel și în epoci de resurecțiune o izbucnire vulcanică chiamă la viață întreg rezervorul de simțire.

La noi veacul al nouăsprezecelea e părintele redeșteptării naționale.

După o mocnire îndelungă a unui organism fărâmițat subț mai multe stăpâniri disparate și captat de influențe culturale fără puncte de apropiere, renașterea începe și puterile acumulate se descarcă pe toate tărâmurile cu o vijelie tumultuoasă. S'ar părea că dospite prea mult în adâncime, niște limbi de foc țâșnesc deodată peste creșetele noastre, proiectând împrejur credință și lumină.

Literatura noastră, se știe, veacuri de-a-rândul nu s'a desfăcut din umbra creațiunii anonime. Fie că și-a ocrotit înțelepciunea bătrânească în cazanii și sfinte pilduri, fie că a prins vitejii străvechi în balade, glumă și neastâmpăr în chiuituri, sau tânguire în doină, această producție s'a desfășurat fără nume, fără orânduire și fără țintă, ca orice deslănțuire a naturii. Folclorul cu toate varietățile lui e marea moștenire a acestui trecut, pe deasupra căruia s'a brodat țesătura complexă și migăloasă a literaturii moderne.

Discurs rostit în Sala „Dalles” la 28 Mai 1932, cu ocazia inaugurării „Fundăției Dalles”.

Pictura românească, — despre care ne-am propus să rostim în treacăt câteva cuvinte, — a fost supusă aceluiași proces de creștere. Sute de ani, s'a pitit la adăpostul bisericii, risipindu-se anonimă. Icoanele sunt folclorul nostru plastic. Din Orientul ortodox, de care ne legau firele străvechi ale ierarhiei eclesias-tice, ni s'au transmis formulele artei bizantine care s'au încetățenit pe solul nostru. Câți călugări greci, meșteri zugravi nu s'au răzlețit pe-aici după invazia turcească, aducând cu ei în arta lor preceptele clasice ale imperiului bizantin și transmițându-le în frescele de pe pereții bisericilor noastre, sau în nenumărate icoane pe care sentimentul religios al vremii le reclama cu tărie? Simțul plastic al poporului nostru a fost înrăurit în mod categoric de acest stil și astfel sfinții ieratici ai Bizanțului, cu nemișcarea în strălucirea lor, cu viziunea ascetică și cu minunata haină a culorilor de miazăzi, s'au sălășluit la noi găsindu-și o patrie de adopțiune, într'o vreme când Occidentul sguduit de fiorii Renaș-terii nu i-a mai primit în cuprinsurile lui. Subt pavăza credinții religioase, într'un mod anacronic, neținând seamă de evoluția picturii de pe continent, a luat naștere postbizantinismul româ-nesc, care, firește, a adăugat o notă specific locală acestor clișee de import, cărora le-a atenuat rigiditatea de concepție și le-a împrumutat o gamă particulară de colorit propriu ochiului nostru. Mănăstirile dela Voroneț, Putna, Sucevița, Rădăuți, Cozia, Ho-rezu cu frescele lor, Biserica Domnească dela Argeș recent des-coperită, sunt tot atâtea dovezi ale unei perioade de strălucire artistică pe care oameni ai acestui pământ au ilustrat-o cu talentul lor menit să elaboreze la el acasă lozincile unui patrimoniu străin. Până la începutul veacului al nouăsprezecelea s'a continuat în-lănțuindu-se din generație în generație această pictură îngădită în severități rituale, cu totul potrivnică oricărei inovații de ordin individual.

În cursul timpului, în măsura în care bielele noastre prin-cipate de subt apăsarea turcească prin stăpânii lor vremelnici încercau timid să-și arunce privirile spre Apus, pictori străini au început să treacă pe-aici fecundând cu activitatea lor plastica locală. Pe la curțile domnești și boierești încep să se ivească acești pribegi ai penelului. Astfel întâlnim pe Jean Liotard (1702—1789) la Iași, unde lucrează la portretele lui Alex. și Constantin Mavro-cordat, tot astfel pictorul Hector de Béarn, însoțitorul ducelui

Casimir de Mortemart în misiune la Țarul Rusiei, Léon Dupré, adăpostit la București de Mihai Sutz, vestitul Raffet la 1837, Michel Bouquet la 1847, Charles Doussault, August Lancelot la prințul Brâncoveanu și mulți alții. Subt îndrumarea contactului cu străinii, care au introdus pictura în ulei, formulele bizantine încep să cedeze și desrobirea Renașterii își începe la noi manifestarea ei târzie. O aureolă artistică se creează și domnii noștri devin patronii binevoitori care într'o formă nouă exprimă impulsurile tradiționale ale ctitorilor de biserici de odinioară. Astfel Alexandru Moruzi, într'un hrisov dela 21 Aprilie 1800 acordă scutire de dăjzii lui Mincu din Gârdeștii de Vâlcea, frate cu singhelul Mitropolitului Dositei, — „slujind sfintei Mitropolii și sfintelor Episcopii de Argeș și Buzău cu meșteșugul zugrăvirii, foarte bună plăcere”. Este cea dintâi încercare a unei școli de pictură la noi. La 1804 Const. Ipsilanti acordă pictorului și scriitorului de hrisoave românești, Calemgiu Chiriță diverse miluiri și scutire. La 1844 pictorul român Negulici are nume mare și tablouri de-ale lui se găsesc în seraiul sultanilor la Constantinopole. La 1844 se amintesc trei pictori bursieri în străinătate: — Panaiteanu-Bardasare și Leményi la München și Gh. Nastasian la Roma.

Stabilit odată contactul cu Apusul, pictura românească intră în faza nouă, desfăcută definitiv de influența bizantină. David și Ingres, marii maeștri dela Paris, stăpânii în materie ai continentului își întind rețeaua lor fermecată până la noi. Rosenthal și Levaditi, cunoscuți pictori ai vremii, autorii multor portrete de domni, lucrează urmând indicațiile școlii franceze. O întreagă pleiadă de pictori se ivește prin anii cincizeci, paralel cu renașterea noastră politică și literară. Sunt talente mai mult mediocre, dar încadrate în factura din Occident, răspândesc bunul gust artistic și fac educația societății. Între acești artiști-pedagogi se remarcă Constantin Lecca (1810—1887) profesor de desen, întâi la Craiova, apoi la București la Sf. Sava, Mihail Popp dela Brașov, Sava Henția profesor atașat la Cartierul general al armatei în războiul din 1877, un adept al școlii clasice gen Prud'hon, Tătăărăscu, ca și ardeleanul Carol Popp de Szatmáry un admirabil înregistrator al pitorescului nostru local și real interpret al așezărilor noastre de-atunci, amestec capricios de Orient și Occident. În aceste timpuri, concomitent cu toate începuturile de adaptare la instituțiile moderne se înființează la 1860 prima școală

de Bele-Arte la Iași, iar la 1864 cea din București. Ca și în celelalte domenii spirituale influența Răsăritului a trecut pe planul al doilea și privirile noastre s'au îndreptat spre Parisul care ne-a primit în raza lui de gândire, ca să ne modeleze după palpitările lui. Pictura în noua configurație intelectuală și-a precizat aspectul ei de dualitate : de o parte moștenirea bizantină în biserică, dusă mai departe în tiparele din bătrâni, devenind o anexă plastică a dogmelor și canoanelor ortodoxe, de alta reflexul artei din Occident cu toate îndrumările și capriciile ei. Figura de Ianus a intelectualității românești în veacul din urmă o simbolizează în mod nemerit acest dublu aspect pictural, atât de departe unul de altul.

Acest nou curent de gândire, — rezultanta firească a vremilor schimbate, — în mod normal pune stăpânire și pe artele plastice.

Nicolae Grigorescu, devine marele interpret al romanțismului național. Fiu de țăran el descinde pe arenă cu acea siguranță și limpezime a ochiului deprins să descifreze misterele pământului. Începând ca zugrav de icoane, — trecând oarecum prin sufletul lui toată rezonanța picturală a veacurilor, — el pleacă dela mănăstirea Agapia, ai cărei sfinți i-a creat într'o atmosferă senină de optimism, spre Parisul prins atunci de frigurile unei intense mișcări reformatoare. Între anii 1861—67 la Fontainebleau, la Barbizon, tânărul cu ochi strălucitori a devenit ucenicul unui cenaclu care a revoluționat pictura, scoțând-o din penumbra de atelier și punând-o în legătură directă cu tainele naturii. Stând sub sugestiunile lui Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, — perlerinul îndrăgostit de misiunea lui se cufundă în spovedania largă a singurătății, care-l face să se coboare adânc în sine însuși și-i plămădește puternica personalitate. Această perioadă din viața laborioasă a lui Grigorescu naște opere de artă care-l pun alături de meșterii lui, ca și mai târziu pânzele dela Vitre din Bretania, poate cele mai fericite expresii ale sincerității lui artistice. Grigorescu însă era prea intim legat de frământarea interioară a neamului care pe-atunci angaja toate fibrele sensibilității noastre, ca să nu fi simțit nevoia de a se reintegra în plaiurile strămoșești. Întors acasă el e smuls din liniștea lui contemplativă și împins spre furtuna războiului, care-l sbuciumă și-l fecundează în gândurile lui. Subt bătaia tunului, stând în fața

cetelor de dorobanți porniți spre hora morții, el se cufundă tot mai adânc în rasă, epopeea neatârării îl desrădăcinează din criticismul de ieri și îl împinge spre apoteoză. Se naște un pictor nou, un fanatic local, înamorat de luminile și umbrele din țara lui, îndemnat la tot pasul să zugrăvească un cântec de biruință. Pânzele lui devin o poveste a neamului plină de podoabe și de farmec rustic, — o bucolică stropită cu bucurie și raze de soare. Ca într'o minunată galerie, menită să dea oglinda luminoasă a vieții patriarhale, tablourile lui Grigorescu reflectă în nenumărate forme și variante o senină simfonie pastorală. Pe rând se ivesc imagini candidе, siluete elegante, apariții de un desăvârșit esteticism, purtând toate aceeași marcă de atelier : — viziunea fermecată a unui apologet. Iată-l pe ciobanul tolănit pe pajiștea înflorită, rezimat pe coate în amurg, cu ochii duși departe după tremurul unei raze pe-o coaje de mesteacăn, cu tcată clipirea ochilor, cu îndoirea leneșe a degetelor pe fluierul care cântă... Turma de oi, cireada de vaci la fântână, toate apar pe rând. Se văd mieii sburdând în ploaia razelor de soare, la mijloc o fetiță desculță și 'n capul gol ridicând brațele către cer, — ori întinsă pe perna de mușchiu cu pleoapele biruite de moleșeală dulce. Se văd boii cu căutătura lor de pace bună, cu ochiul umed și mare, cu grumazul întins în jug despiciând brazda... Iată fata în drum spre fântână... O floare galbenă în pletele negre, o podoabă aruncată în pripă pe umeri. Borangicul flutură parcă și întreg trupul cu înmlădierea mijlocului subțire încins în cingătoare roșie se mișcă. De pe deal coboară carul cu boi încărcat cu fân, se opintesc dobitoacele, își întind grumazul, încheieturile lor parcă trosnesc. În urmă se ține un țăran uscățiv, mlădios în făptura lui așoasă, ochii trăiesc și te chiamă ca o comoară de visuri. Toate înfățișările vieții dela țară se oglindesc pe aceste pânze. Mâna meșteră a încremenit liniștea calmă a poienelor, răcoarea domoală a pădurii, prisosul de lumină a verii, jalea blândă a frunzelor desprinse din copaci...

Zeci de ani s'a multiplicat în mii de forme aceste pasteluri ale lui Alecsandri. Cu cât trecea vremea, cu atât tonurile se subțiau, figurile deveneau mai vapoase, coloritul se topea într'un roz-alb-albăstrui, imagine de neant, și eternitate. Cu tot acel iluzionism din ultima perioadă a vieții, Grigorescu rămâne marele maestru care luminează faza de adolescență a unui popor, răspândind prin opera lui lumina precursora a viitorului unui neam.

Expoziția actuală de desene — la douăzeci și cinci de ani dela moartea lui, — pe lângă că e un omagiu postum bine meritat, pune în valoare și mai mult în aprecierea posterității extraordinara onestitate de atelier a maestrului.

* * *

Tot în acest an se împlinește o jumătate de veac dela stingerea lui *Ion Andreescu*, a cărei expoziție colectivă se înfățișează astăzi : tânărul bucureștean, — descendent dintr'o familie de negustori, devenit profesor la Buzău unde a murit la 1882, în vârstă de 31 ani, reprezintă un punct culminant în evoluția picturii noastre. Și concepția lui își găsește înrudirea cu inspiratorii lui Grigorescu, — dar sunt deosebiri bine marcate între cei doi contemporani. Spre deosebire de seninul apologist, paleta lui Andreescu e susținută într'o tonalitate sobră ; un desen nervos și o tehnică fără emfază sunt caracteristicile acestei picturi severe. Se observă, de sigur influența unui Diaz sau Th. Rousseau în aceste pânze, dar câtă vigoare și câtă adâncime sunt în desigururile lui de fag... E un pitoresc neexagerat, complet lipsit de convențional, e peisajul nostru real, iar când ne dă portrete sau nuduri, cu toată influența unui Manet sau Courbet, Andreescu din ale cărui tablouri se desprind echilibrul și măsura — calități de esență franceză, — reușește totdeauna să imprime o candidă și elocventă emotivitate. Oricât de umbrat în vremea lui de strălucirea orbitoare a lui Grigorescu, — el a fost remarcat și înțeles, iar dispariția lui prea timpurie a trecut în opinia publică a epocii ca o mare pierdere. Delavrancea într'un articol publicat în *Revista Nouă* la 1889, — apreciind salonul Ateneului — îi consacră rândurile unei admirații fără rezerve. „La acest artist, — scrie autorul Sultănicăi, — nu mai e vorba de desen și culoare, de corectitudine și energie, de sinceritate și adevăr, e vorba de ceva mai mare, mai adânc și mai excepțional : de natura în sine, de intuițiunea de geniu pe care numai artiștii extraordinari o pot avea. Andreescu nu migălește, nici ametește într'o splendoare artificială de culori și nuanțe, el exprimă natura în notele ei esențiale”. Vorbind de calitățile distincte ale celor doi protagoniști Delavrancea — în elanul lui de sinceritate care nu l-a părăsit niciodată, fixează deosebirea. „În fața peisajelor lui — scrie Delavrancea, — vezi natura

vie și mare și aici e un punct care-l deosebește de fermecătorul nostru maestru Grigorescu. Ceea ce la Andreescu e viu, la Grigorescu e feeric, ceea ce la Grigorescu e splendoare, la Andreescu se preface în simplu, energic și succulent. La Grigorescu bogăția aparentă răpește fără a te convinge, la Andreescu simplitatea aparentă te pune pe gânduri, te face să-l admiri fără regret și fără reticențe, căci pledoariile lui sunt niște rezumate limpezi ale esențialului din natură”.

Fără a duce mai departe aceste aprecieri în reprivirea noastră fugitivă, suntem datori să reținem ca o axiomă constatarea că acest remarcabil talent al lui Andreescu frânt la începutul unei activități, inaugurează perioada de maturitate în pictura românească.

* * *

Ștefan Luchian, a cărui expoziție de desene o avem azi, e cel mai aproape de noi și ca ordine cronologică și poate și ca rezonanță sufletească. Viziunea artistică a lui Luchian e o interpretare a realităților trecute printr’o specială sensibilitate proprie. E o cercetare după adevăr în această pictură, o spontaneitate de expresie și o nesfârșită blândețe muiată în melancolie. Influențat de școala impresionismului francez el imprimă totuși în tot ce zugrăvește un lirism particular al acelei morbidețe care desfăcută din poezia lui Eminescu a plutit încă atâtea decenii pe deasupra întregii eflorescențe literare și artistice la noi. Luchian, fost elev al lui Grigorescu, s’a emancipat de sub preceptele meșterului și cu puterea lui de elaborare interioară, cu o tendință de simplificare foarte pronunțată, e mai mult o interpretare coloristică decât o reproducere plastică a subiectelor din natură. Pe orice pune mâna, pe peisaj, fie o siluetă de țigancă, sau o vatră călugărească, fie flori cu petale tremurate și moi, el răspândește aceeași delicateță bărbătească, aceeași tristă simțire catifelată.

Cu acest triptic inaugurată pictura noastră modernă — primind un caracter autohton bine precizat, — își deschide evoluția ei de azi plină de nevroză și întrebări, turburată și frenetică, privind spre alții și căutându-se pe sine, — reflectând în forme plastice sbuciumul sufletesc al unui popor în plină desfășurare de energie...”.

I. C. NEGRUZZI

În judecata curentă vârsta popoarelor se fixează de obicei după timpul de când, la adăpostul unei libere alcătuirii de stat, au apucat să-și pună la contribuție energia proprie în laboratorul civilizației universale. După acest criteriu de apreciere, firește, românismul reprezintă tinerețea începătoare cu toate luminile și umbrele ei. Suntem o casă nouă zidită din ruine străvechi, cu meșteri proaspeți și planuri pripite uneori. Veacul al nouăsprezecelea, venit după un cutremur vulcanic, sguinduind pretutindeni întocmirile feudale, în tendița lui de-a normaliza harta continentului, a pornit să îndeplinească și la noi un act de justiție târzie. Principiul național, asvârlit în cumpăna istoriei, a devenit părintele nostru politic și spiritual. Ca după o îndelungă amorțire în întunec, poporul românesc desmeticit la întâia rază de soare s'a frecat la ochi, a privit împrejur și s'a trezit la vieață. Redestep-tarea ne-a prins grabnic în tot convoiul ei de ispite înfrigurate. Ca Făt-Frumos din poveștile noastre populare care într'o zi crește cât altul într'un an — acest neam smuls din toropeală s'a descătușat într'o clipă din apăsarea vremurilor și cu o putere de adaptare excepțională a început prin toți porii lui să primească și să elaboreze la el acasă preceptele Occidentului.

Acest proces, de sigur, nu s'a isprăvit încă, el e în curs, azi poate într'o desfășurare și mai accentuată ; de aci atâtea fenomene îngrijorătoare de multiple crize pe care vârsta ingrată le aduce oricărui organism. Dar gândiți-vă la faza primordială a acestei transformări vertiginoase, reconstruiți în treacăt tabloul primului nostru contact cu aspectele vieții moderne : Ce vâlmășag de contraste

izbitoare, ce amestec capricios de Apus și de Orient, cât pitoresc pe la toate răspântiile dar și câtă alergătură haotică în bietul nostru colț de pământ, unde o așezare patriarhală era răscolită cu cruzime de lozincele de peste graniță !

Ideologii noștri dela patruzeci și opt, cu elanul lor generos, izbutiseră subț ocrotirea unei constelații internaționale prielnice, să facă unirea Principatelor subț sceptrul unui Domn pământean. Era dat astfel cadrul unei evoluții viitoare, dar totul se sbătea încă și plin de întrebări fără răspuns. Structura politică se resimțea pe de-a'ntregul de urmele unui trecut cumplit în rosturile lui. Strânsă în chingi de cele trei imperii vecine, țara nouă respira greu și rezonanța seculară a semilunii stăruia încă în suflete, ca și în toate strădaniile ei. O lume primitivă de plugari, mari și mici, se bucura aici de darurile pământului, încercuită în tradiții de demult, fără nicio legătură cu vreun curent de cultură inovatoare. Ișlicul turcesc stăpânea încă în toate sensurile clasa conducătoare, ai cărei copii ipnotizați de cupola Domului Invalizilor, întorși pe la conacurile părintești, plimbau în lung și lat dezechilibrul lor fatal de neofiți ai alfabetului. Parisul cu suflarea lui de foc, creator și anihilant, darnic și pustiitor, a început să-și întindă aici mrețele fermecate, în vreme ce de peste munți, Ardealul, de subț penetrațiunea germană întrezărea impulsuri dospite într'o altă zonă de gândire.

Vieața sufletească purta până în mici amănunte această pecete de provizorat incoerent și lărmuitor. În toate ramurile intelectuale, un popor reînviat se căuta pe sine însuși, se pipăia și nu se găsea încă. O retrospecțiune cât de sumară, ne reamintește zigzagul acestei nevroze a tuturor începuturilor. Din orice manifestare cărturărească de atunci, striga diletantismul retoric, poleiul de suprafață fără adâncime. Să luăm pe rând : În istorie, de pildă, se trăia încă în imperiul basmelor... Conștiința latinității recent desgropate, împăienjenea toate privirile cu mirajele ei ademenitoare. Umbra marțială a împăratului Traian se așternuse de-a-curmezișul propriului nostru trecut și legionarii lui ne alungau fără milă cetele voievozilor dela Dunăre. În filologie aceeași erezie de iluminăți. Etimologismul ciparian confecționa hlamida strălucitoare menită să îmbrace ficțiunile istorice. Întreg spiritul public se îmbătase de acest romantism grandilocvent, în care un Bărnățiu aruncase formula magică : „Dreptul Românilor este dreptul roman”. Conștiința unui popor se simțea astfel cum alu-

necă pe panta irealității, îmbâcsindu-și orizonturile cu fanatism și înnăbușind glasul adevărului.

Nenorocirea era că în această atmosferă de iluzionism factice, o literatură adevărată nu putea prinde ființă. Arta ca să învie cu toate splendorile ei trebuie să se hrănească, cum am zice, din carne și din sânge, din sbuciumul real nu imaginar al unei societăți. Creatorul ca să atingă cu fruntea lui înaltul cerului, picioarele trebuie să-i fie înfipte până în glesne în pământul strămoșilor. Alecsandri, cu o fericită intuiție de artist, a înțeles dela început această taină de atelier. El a prins farmecul *Miorișii*, dându-și seama din primul moment că folclorul trebuie să constituie nu numai temeiul pentru dezvoltarea unei limbi literare, dar și cadrul firesc pentru o producție originală. Alecsandri însă, cu marele lui talent, în pragul anilor șaizeci ai veacului trecut, era un precursor numai. Configurația literară a vremii apărea întregă năpădită încă de-o falsă clamoare patriotardă, care într-o limbă inexistentă, inventată adhoc, proslăvea altarele gloriei greco-romane...

Această rătăcire, dincolo de raza vieții noastre, trebuia să se curme odată. Conștiința publică a unui popor trebuia chemată la realitate. Dreptul la existență al noului venit nu se putea justifica cu zei de împrumut și cu legende vapoaze. Se cereau durerile și lacrimile proprii. Numai marea spovedanie autohtonă legitimă această nouă naștere politică din coapsa Europei. Un ferment critic, deci, devenise o nevoie organică aici și în această îndrumare spre noi înșine, în reîntegrarea centrului nostru de greutate, trebuie căutată semnificarea istorică a *Junimii* dela Iași. Celebra societate, dela a cărei înjghebare s'au scurs aproape șaptezeci de ani, reprezintă cea dintâi efortare metodică a culturii românești, pentru a-și crea un acord cu curente de gândire din Apus. Pornită sub o influență paralelă germană și franceză, mișcarea Junimii lansează la noi problemele curente ale intelectualității moderne, frânge barierele înguste ale diletantismului bastard și ierarhizează valorile printr'un examen luminat și onest. O pleiadă întregă de scriitori, cu însetarea caracteristică a primei generații de cărturari, se agită în capitala văduvită a Moldovei. Personajul central al acestei cete de guerilă e Maiorescu. Tânărul profesor, exemplu de elită, temperament petronian perfect echilibrat, descinde dela început pe arenă în armura

unui reformator implacabil. Avea întreg arsenalul de luptă : orientare teoretică, un admirabil rafinament intelectual, un talent de polemist inepuizabil și acel zâmbet de ironie superioară, de care se frâneau săgețile adversarului ca de-o minunată cuirasă de oțel. Să nu uităm că la aceste însușiri trebuie adăugate și împrejurările cu totul speciale ale descendenții lui Maiorescu. Ardelean prin origină, născut în Muntenia și așezat în Moldova, el avea toți componenții sufletești ai românismului integral și era preparat astfel pentru o judecată obiectivă a marelui tot, pe deasupra oricărui particularism local. Împrejurul acestui luptător complex cu multe resurse, se strânsese un mănunchiu de forțe fără astâmpăr, în plină vigoare și dornice de harță.

Societatea *Junimea* și-a pornit activitatea din prima zi cu o revărsare tumultuoasă de energie. Programul ei și îndrăznețul spirit iconoclast care-o diriguia a lovit sigur și fără greș. Lupta s'a pornit crâncenă pe baricada ideilor noi. Un principiu de selecțiune intelectuală îi ținea alături pe combatanți. Toți trecuseră prin botezul purificator al Occidentului. Dar pe lângă această înrudire, se mai cereau străduințele unui șef de stat-major care croiește planul de ansamblu, armonizează și coordonează pornirile, menținându-le în albia unei solidarități militante. A ! Nu era deloc ușoară o astfel de sarcină... Tagma, din fire iritabilă, se complica prin însăși compoziția ei sufletească : diverse aptitudini în lumea abstracțiunii brodate pe instinctele unei civilizații de prima generație. Evident, omul care trebuia să domine situația într'o astfel de înjghebare, avea trebuință de o dublă investiție : o netăgăduită prestanță intelectuală și anumite dispoziții native de muncă și ordine, pe care numai distincția unei moșteniri sufletești le putea pune la îndemână.

Norocul a vrut ca toate acestea să se încarneze în d-l Iacob Negruzzi.

Din cele dintâi zile ale *Junimii*, a cărei origină, după expresia glumețului Vasile Pogor, se pierde în noaptea timpurilor, d-sa a fost din promotorii de căpetenie. Tânărul profesor, venit din Germania către sfârșitul anului 1863, alături cu Maiorescu, Carp, Th. Rosetti și Pogor, a aranjat cel dintâi ciclu de prelegeri populare la Iași, care au dat naștere *Junimii*. Iacob Negruzzi a devenit dela început majordomul societății, spiritul ei organizator. Soarta în adevăr îl predestinase acestui rol de chibzuită

diriguire literară. Fiul lui Costache Negruzzi aducea cu sine străvechi impulsuri familiare în dragostea de artă. Cine știe ce ademeniri depărtate din cetaniile bunicilor, care-și doseau cărțile, pe vremea răzmiriții volintirilor, într'o ladă brașovenească ferecată, amintită cu duioșie undeva de bătrânul povestitor, sbuciumau neconținut subconștientul tinerei mlădițe de boier, ca să-l prindă pe-o vieață întreagă în ițele lor fermecate? Din străinătate, unde și-a făcut educația împins de-o sete de-a ști, pe care psihologia unui *homo novus* în fața aspectelor de civilizație europeană o justifica pe deplin, Iacob Negruzzi s'a întors cu dorința programatică de-a transplanta la el acasă noțiunile cu care se împrietenise peste hotare. Berlinul și Heidelbergul au frământat cu putere acest primitiv aluat moldovenesc și-au transformat pe strănepotul paharnicului Vasile dela Hotin într'un *Kultur-Mensch*, receptacol sensibil al tuturor curentelor de idei. În mijlocul cărturarilor dela Iași, cu diversitatea lor de preocupări, Maiorescu reprezenta formula de gândire reformatoare, iar Iacob Negruzzi trăsătura de unire între elementele disparate, menită să le reconcilieze între ele și să le înșirue pe aceeași platformă de luptă. În vâltoarea atât de agitată a veacului trecut, care a procreat România modernă, cea mai luminoasă pagină e de sigur a acestui sinedriu de conspiratori intelectuali, printre care silueta mobilă a nonagenarului de azi, răspânda pasiune, tenacitate și acea mândrie de clan care e la temelia tuturor biruințelor colective...

Revista *Convorbiri Literare* apare la 1 Martie 1867. Redactorul ei e I. Negruzzi. Rostul acestui organ e clasat limpede în istoria culturii noastre. Opera de dărâmare și nouă clădire în spiritul public la noi îndeplinită de acești războinici neîndurați e hotărâtoare. Problemele cardinale ale redeșteptării s'au lămurit aici categoric și definitiv. Criticismul ascuțit și distrugător a desființat pe rând multele divagații, punând cultul competenței la baza unei civilizații începătoare. S'au dat mai întâi preceptele normale pentru închegarea unei limbi literare, s'a făcut prin aceasta nu numai un pas înainte în deșțelenirea minții unui popor, dar s'a fixat și supremul criteriu pentru unitatea lui. S'au lămurit sub cercetarea unei critici acerbe adevărurile fundamentale ale unei evoluții metodice în toate ramurile. S'a instalat o poliție intelectuală la această revistă, care urmărea pe toți infractorii cugetării publice și-i pedepsea cu stigmatul celei mai crude ironii.

Câte rătăcirii nu s'au curmat astfel și câte valuri de funingine n'au fost date la o parte ! Cine privește azi cu ochi de analist în jurul lui și înregistrează ravagiile zilnice ale resturilor de străinism care turbură încă unisonul simțirii noastre pe atâtea chestiuni de mare interes obștesc, se gândește cu înfricoșare prin ce coridoare întunecate ne-am plimba încă, dacă *Convorbirile* n'ar fi deschis cele dintâi luminișuri și n'ar fi netezit drumul ? Unde-am fi oare, dacă actualele tribulații ale unui regionalism politic inoportun, s'ar complica și cu renitența lui „scurt, bunăoară, în ortografia dela Blaj ? Maiorescianismul e cea dintâi epocă de maturitate la noi, colaboratorii *Junimii* sunt enciclopediștii României. Destinul a hotărât ca după cea dintâi perioadă de răscolire critică, să se ridice și stâlpul de lumină orbitoare care să dea tuturor fiorii artei eterne. Profilul lui Eminescu s'a ivit la *Convorbiri* ! Prin rostul maestrului nu numai „limba veche și înțeleaptă” a intrat în prerogativele ei naturale, sfărâmând teoriile gramaticilor, dar geniul creator ne-a strâns pe toți laolaltă în aceeași tabără sufletească, lăsând unirea politică să se desprindă în mod logic ca un fruct copt al împlinirii unui proces de creștere.

Dacă acest curs de înaltă pedagogie a unui neam și-a menținut linia dreaptă și caracterul de continuitate într'o țară unde îndemnul reformatoare se nășteau și mureau cu aceeași ușurință, minunea se datorește d-lui Iacob Negruzzi. Neobositul animator, dela masa lui de scris, ca dela un post de comandă, a dirigit îndărătnica și strălucita bătălie literară. Plin de invenție în urzirea planului, pățimaș în crezul lui, neiertător cu adversarul și întărindu-și propriul front cu rezerve noi descoperite cu multă dibăcie, d-sa și-a urmărit programul cu aceeași precizie de bun gospodar, treizeci de ani. „Știu că ești om, care când zice vorba, îi merge Românului la inimă și-mi închipuesc că cu chipul acesta a trebuit să ademenești mulți creștini” — așa-i scrie undeva răposatul Duiliu Zamfirescu, pe bună dreptate. Redactorul *Convorbirilor* a privit în toate părțile și-a angajat toate provinciile locuite de Români. Colecțiile revistei pe cele trei decenii, sunt dovada că a pipăit românismul în întreagă ramificarea lui. În această vreme, ca scriitor, a atins toate genurile. Cu o vivacitate de spirit elastic, cu înclinări deosebite de bun observator al fenomenelor politico-sociale pline de pitoresc în acele zile de prefacere, cu daruri de bun povestitor și dispoziții de umor sănătos

moștenite de acasă, agerul publicist s'a menținut pe primul plan al interesului public. Negreșit multe din aceste pagini au fost eclipsate de producția altora : versurile ușoare s'au evaporat, satirele electorale s'au încadrat în epoca lor, piesele de teatru au devenit documente de istorie literară, dar în vestitele *Copii de pe natură* s'a păstrat încă, pe seama posterității, o lectură de-un blând farmec arhaic, care te învâluie cu ispite de demult și cu o dulce moleșală, ca un păhărel de Cotnar vechiu, sorbit în arhondaricul unei mânăstiri...

*Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni...*

Câtă dreptate avea surâsul resemnat al înțeleptului Horațiu, d-le Iacob Negruzzi ! Cum s'au dus anii unul după altul, lung șirag, torcând ceas cu ceas firul unei vieți rodnice și fără greșuri. Cum au alunecat repede și cum au luat cu ei toată strălucirea de odinioară ! Atâția s'au așternut subț glie ; atâția dorm acoperiți de uitare. Au amuțit pe veci și silogismele lui Maiorescu și paradoxele lui Carp și glumele lui Pogor. S'au coborât toate, acolo jos, în adâncimea rezervorului de simțire obștească, îmbogățind comoara noastră anonimă. Ați rămas singur din întreaga pleiadă, ca un stejar pe-o culme, dintr'o pădure pustiită de vifor. Ciudată și nepătrunsă rânduială a sorții. Ce caleidoscop colorat, ce cascadă de imagini, ce joc capricios de amintiri trebuie să vă mijească acum. Sufletul d-voastră se mișcă la orice adiere, ca o bătrână punte brumată, întinsă peste svârcolirea unui veac. Câte vânturi n'au bătut-o din scorbura vremii... În amurgul calm, acum la sfârșit de poveste, toate roiesc parcă venind de departe pe aripa veșniciei. Istoria țării își deapănă filele sub degetele d-voastră, ilustre coleg ! Vă reapar zilele de slavă : Unirea Principatelor, Plevna, Regatul, Mărăștii și Mărășeștii, marșul la Budapesta... Prea grea povară în goana unei singure vieți ! În ordinea literară vă reînvie tovarășii de demult, toate chipurile de pe acești păreți vă fac semn. Sunt frânturi de gânduri care joacă acum, sunt zâmbete uitate, sunt teorii avansate... Pe deasupra vârtejului lor secular în linii mari rezumative, se închiagă conștiința misiunii unui neam. Tripticul celor trei Regi, — trei trepte la pragul eternității — strălucește înaintea d-voastră : Carol al întemeierii, Ferdinand al izbăvirii și Carol II al contopirii...

Încărcându-vă de atâtea daruri, v'au alintat zeii, venerate Nestor al Academiei Române !

Nu v'au acordat numai binefacerea anilor nouăzeci, ci v'au ridicat deasupra vârstelor, vrând pe semne să răsplătească în mângâierea voastră răstriștile veacurilor trecute, sau să păstreze cât mai mult aprinsă încă o curată candelă de veghe pe seama viitorimii.

Noi, cu pietate ne vom închina totdeauna în fața ei.

LA MOARTEA LUI VASILE GOLDIȘ

Cad pe rând brazii din pădurea Ardealului. Cei care au străjuit pe culmi se pleacă spre pământ unul câte unul, despicați de fulger, frânți de vijelie.

Vasile Goldiș a căzut și el, lăsând golul în urmă.

Drumețul care ne părăsește astăzi atrage asupra-ne o durere mai adâncă decât alții, fiindcă adânc era rostul lui în sufletele noastre. Goldiș n'a fost în istoria românismului din vechea Ungarie ceea ce o bunăvoință eufemistă chema, de obicei, o venerabilă figură reprezentativă. Nu pierdem unul din acei fruntași provinciali, al căror nume se rostea la praznicele de odinioară, și al căror cuvânt ascultat cu evlavie pe vremuri și-a prelungit ecoul până în zilele noastre. Goldiș e o apariție complexă, dincolo de raza unor interese regionale, unul din cei puțini în mâna cărora s'a concentrat pentru câteva decenii soarta unui neam. Se duce azi dintre noi un urzitor de gânduri pentru țară, un chinuit al problemelor noastre de existență, un luptător de fiecare zi, se duce unul din părinții patriei.

În svârcolirea veacului trecut instinctul de conservare al românismului a împins la suprafață principiul național în conștiința publică. Desfăcut din șgura veacurilor, sângele românesc a început să palpitate fierbinte și străvechea noastră diferențiere de rasă s'a transformat într'o religie care cerea o credință activă și un devotament de fiecare clipă. Ca un fluid miraculos a trecut din om în om acest impuls al desrobirii cucerind toate inimile. Și nervii, și întreg aparatul de simțire al unui colț de umanitate a fost prins într'un vârtej amețitor de strălucita viziune a măririlor viitoare. Ca venind de departe din ascunzișurile vremii s'au declanșat puteri nebănuite care au cerut cuvânt.

Vasile Goldiș a fost una din aceste forțe elementare prin care poporul nostru își afirma dreptatea lui. Dela început, de acolo din satul Cermeiu, unde tatăl lui îl învățase sfintele cetanii cu rezonanța lor seculară, el și-a simțit predestinarea vieții. De atunci și până alaltăeri când ochii negri, muiați în melancolie și-au frânt lumina, Vasile Goldiș a fost un sbuciumat : devotatul ideii. Un suflet care a urmat aceeași flacără, același cântec pe mii de game, aceeași lozincă în nenumărate formule : libertatea națională.

Cine-ar putea desluși acum la poalele sicriului deschis, taine și popasuri de-ale unui călător care aproape trei sferturi de veac a năzuit neconținut spre aceeași țintă? Istoriograful de mâne, cercetând fața vremilor, cântărind lucruri și oameni cu o cumpănă dreaptă, va fixa această personalitate care pe deasupra micilor retori prezumțioși își ducea lupta conștientă, având legitimarea unui crez și consfințirea unei doctrine. Goldiș era un intelectual de esență pură, cu vaste orizonturi, resimțind otrava frumosului și urmărind-o pretutindeni. Descifrat an cu an în strădaniile lui, el salvează pe seama posterității profilul luminos al unei cerebralități pline de întrebări într'o vreme și într'o societate în care micile revendicări materialiste au fost la ordinea zilei... Dar cine ar îndrăzni să atingă astăzi în treacăt măcar frământarea multiplă a unei vieți care s'a risipit pe atâtea căi căutând norocul de-apropelui. Pe noi ne supune acum fâlfăirea morții și mintea ca o pasăre răzleață zboară răscolind amintirile, din depărtări ne răsar vorbe și fapte, planuri și evenimente, visuri și biruinți... frânturi dintr'un caleidoscop viu și colorat în care acest Vasile Goldiș a pus la contribuție suflet și talent, voință, curaj și credință... multă credință...

Mă văd acum treizeci și trei de ani în colțul meu de bancă la liceul din Brașov. Era atmosfera de tinerețe înfrigurată, era tensiune de nervi și revolta care svâcnea la tâmples. Adunați din toate părțile, acest mănunchiu de băieți eram un tablou sufletesc real al românismului oropsit. Un singur profesor pune armonie în cugetele noastre chinuite și ne strângea laolaltă pe aceeași platformă de abstracțiune fecundă : era Goldiș. La ora de istorie, trecutul se închea limpede din verbul lui întraripat, se făurea o conștiință, se prepara o solidaritate de luptă. Bărbat de patruzeci de ani, voinic și frumos, cu o liniște mândră în atitudini, cu răs-

frângerii de patimi în ochii catifelați, el ne învia lumea greco-romană, desgropa figuri din mitologie, ne scanda versuri latinești. Interpretările din Horațiu, cine-ar putea să le uite? În lumina de vară care cădea pe albul pereților stăruia o lene blândă, cuvintele curgeau potolite, chipuri fugare din pantecul elin treceau peste creștetele noastre, în vreme ce dascălul, ca un vrăjitor plin de farmece ne ducea de mână sub cerul molatic al golfului dela Sorrento... Se desfăceau atâtea imagini, plutea atâtea mister împrejur, era o resemnare blândă în pupilele ațintite departe... Filosofia lui Epicur își picura în sufletele noastre pacea senină, când buzele magistrului rosteau încet și ritmic versul înșelător :

Dulce ridentem Lalagen amabo,

Dulce loquentem...

Vasile Goldiș, mare meșter al cuvântului, îmbibat de cultură clasică, scriitor plin de neastâmpăr și de nuanțe, îndrăgnea răscolitor de mase, temperament viforos și pasionat, bun să conducă o țară, să stârnească o revoluție sau să croiască legi pentru o viață nouă, a trebuit să se retragă frumusețea într'o chilie de secretar la Consistoriul din Arad, ca să-și poată depăna de-acolo lipsurile unui traiu dela o zi la alta. Cine a adâncit cât de cât rolul tiranic pe care-l are societatea în mânăuirea energiilor, determinismul fatal al împrejurărilor în plămădirea destinului nostru, își va da seama, desigur, cum au trebuit să-l doară obezile pe acest Prometeu înlănțuit...

Și cu toate acestea, de-acolo din umbra modestei așezări bisericești, el treizeci de ani și-a cheltuit puterile de diriguitor spiritual într'o revărsare amplă și metodică. Toate ramificările noastre de viață l-au interesat și-au fost investite cu pecetea lui. De-acolo plecau la „Tribuna” articolele sguuitoare, cu tonul lor biblic, cu limbajul cronicăresc, alintate de duioșie câteodată, semănând neagră răsărire totdeauna. La Universitatea din Budapesta în camerele sărăcicioase ale lui „Petru Maior” ne-adunam și le citeam ca pe un îndreptar al gândului românesc de baștină. Cine-ar putea să-mi smulgă din memorie pagina de lumină cu care fostul meu profesor mi-a primit cea dintâi carte de versuri rebele menite să strige strangularea unui neam? Neuitate zile de visare romantică, ele luminează de departe ca niște izbucniri de lavă aprinsă din clocotul redeșteptării noastre. Așa s'a

sbătut înainte *Goldiș*, la gazetă și la adunări de popor, la cărțile lui de istorie sau în parlamentul unguresc, slujind neconținut aceeași religie. Comitetul național de pe vremuri aștepta totdeauna ca ultim cuvânt judecata lui chibzuită care venea ca o sentință unanim acceptată, n'a fost deci decât consecința logică a unei îndelungi orânduiri din trecut faptul că la adunarea dela Alba-Iulia, când cătușele s'au frânt, codificatorul voinței populare a fost profesorul de istorie, care la Brașov aprindea flacăra în candela noastră de adolescenți...

Ce fior trebuie să-i fi străbătut sufletul venind de departe din întunecimea vremilor în ceasul când trecea munții, ducând cu el Regelui Ferdinand hotărârea poporului de a se uni cu Țara. Numai aleșii lui Dumnezeu pot trăi asemenea clipe, care se întâmplă odată în viața unui neam. *Goldiș* a înțeles pe deplin înfricoșata măreție a actului. În conștiința lui de cărturar ca la lumina unui fulger trecându-i pe dinainte toată truda bimilenară pentru înfăptuirea ideii, s'a cutremurat și tot restul zilelor lui a rămas covârșit de mistica Unirii. Acest sentiment l-a ridicat sus deasupra contingențelor politice trecătoare, la un nivel de apreciere de unde nu mai vorbeau patimele mărunte, ci răspunderea mare pentru existența țării. Subt acest unghiu de judecată trebuie să privim toată activitatea lui post-belică. Fie că se lăsa chemat de noi perspective de configurație politică, fie că se rostea ca președinte al „Astrei”, ca ministru ori gazetar, el vedea focul de pe culme și se orienta după chemarea lui. Această elevație de concepție care, firește, punea o distanță între el și sgomotul cotidian al nevoilor curente, nu l-a împărțit de satisfacțiile demagogiei, dar în schimb elita simțirii românești a subliniat totdeauna cu mult interes cuvântul acestei maturități de gândire adaptată neîntrerupt la formulele civilizației moderne. Crezând în altarul la care se închina el s'a cheltuit fără răgaz înainte, plimbând subt privirile noastre pline de admirație aceeași demnitate calmă a bărbăției împlinite, înviorată adesea de vii avânturi tinerești. Cu deosebire la adunările de țărani, în fața rezervorului de sevă populară, în care găsea el toată justificarea rațiunii noastre de-a fi, *Goldiș* se lăsa răpit de-o oratorie pasionată și vehementă, menită să-i dea atașamentul frenetic al maselor.

Până într'o zi, când totul s'a sfârșit. L-a ținut pe loc boala neiertătoare. O stingere înceată și sigură a început să-l răpună.

Trei ani i s'au măcinat zi cu zi puterile sub îngrijirile de-un devotament supraomenesc ale unei soții care a înțeles totdeauna că îndeplinește o misiune. A fost un chin îndelung și greu, o prăbușire lentă, urmărită neconținut de el cu lampa rațiunii. L-am văzut de multe ori în acest răstimp, păstrase încă urmele sănătății lui falnice de odinioară și firea delicată de artist îl îngrozea la gândul morții. O umbră de protestare i se ivea pe frunte, durerile fizice îl copleșeau și noaptea o aștepta cu prevestiri negre... „Cantu galli incipit morbus”, îmi spunea cu zâmbetul obosit... Dar și în această cumplită destrămare fizică, Goldiș urmărea zi cu zi procesul marelui tot, se însenina de bucuriile obștești, stigmatiza păcate, crotea începători și proteguia plângeri. Mai apăreau încă articole de ale lui, convorbiri la gazetă, străbătute toate de același duh inițial al naționalismului constructiv. La ultimele alegeri a primit să fie candidat pe lista partidului național agrar. Era o înfrățire de credință între profesor și elev, care nefiind niciodată știrbită ne strânsese tot mai aproape în zilele grele ale anilor din urmă... „Merg cu tine și cu ideea națională”, așa-mi scria acum câteva luni...

Astăzi se duce dintre noi înfășurat în cinste și sărăcie pe drumul de veci...

Vasile Goldiș, du cu tine mângâierea că Țara va urma îndemnurile Tale, căci Țara vrea să trăiască, iar ziua de mâne, prietenă tuturor profeților, va vedea în Tine un braț întins spre culme și spre eternitate...

IOAN BIANU

Societatea în prefacerea ei continuă e o înlănțuire de energii care s'au dus, lăsând în urmă fiecare o contribuție la patrimoniul comun.

Piedestalul gloriei prezentului e totdeauna ecatomba zilei de ieri.

Cultura românească, această acumulare de avuție spirituală, construcție desăvârșită, însă în plină creștere, poate fi urmărită de a-binele în procesul ei de desfășurare. Ce s'a clădit aici și cum s'a clădit se știe. Temeiurile moștenite se cunosc, avânturile și piedicile deasemenea se desfac în mintea noastră ca într'o carte deschisă. În clipe de cercetare rezumativă, apar ca la lumina unui fulger sforțările uriașe ale unui popor nedreptățit, care, luptând cu obida vremilor, se smulge dintr'un cadru de vieață primitivă și, pe deasupra tuturor obstacolelor afirmă cu îndârjire o năzuință spre o civilizație proprie. E un caleidoscop de imagini triste, tragice de multe ori, în acest calvar, dar este o linie ascendentă care nu se frânge, o neconținută alergare spre culme.

În istoria României moderne e bine fixat rolul fiecărei părți din marele tot. Provinciile, categoriile de oameni și zestrea oricărui ins sunt pe deplin lămurite în paginile trecutului nostru. De unde au țâșnit limbile de foc, ca și unde au pâlpâit candelilele de veghe, cronica le-a însemnat pe toate. Cu deosebire veacul al XIX-lea cu tot sbuciumul lui fără răgaz, e un câmp de luptă văzut limpede și controlat până în mici amănunte. Ca într'o mare familie oropsită, cu puteri unite s'a făcut ridicarea noastră. De pretutindeni, instinctul de conservare a trimis un strop de fluid creator și a întărit un început de procreație intelectuală. Cele două

principate îndrumate spre o libertate politică au devenit, firește, fundamentul existenței de mâne spre care din ambele flancuri se concentrău svâcnirile aceluiași organism.

În această largă revărsare de forțe deșteptate, se împletește munca așazișilor dascăli ardeleni din ultima jumătate de veac, înainte de războiu. Configurația nouă a statului român a cam pierdut din vedere tagma lor, dar generația care a făcut unirea cea mare nu-i va putea uita niciodată. Unitatea națională de astăzi s'ar putea zice că e o rezultată directă a ideologiei care s'a creat de acești pribegi răzlețiți aproape prin toate centrele mai de seamă din Moldova și Muntenia. Străbunul lor, Gheorghe Lazăr, le-a indicat drumul pe care aproape toți l-au urmat cu sfințenie. Plecând din Ardealul unde s'au născut și a cărui atmosferă de opresiune devenise irespirabilă, ei au trecut munții la frați și au devenit învățătorii lor. Nu este școală secundară în țară, la care să nu se fi păstrat tradiția acestui prototip al cărturarului nostru de legea veche. Istoriograful, sau poate romancierul de mâne va trebui să-l fixeze, dacă va vrea să zugrăvească în mod veridic instrumentarea sufletească a societății românești.

Dascălul ardelean n'a fost desigur, o flacăra orbitoare ivită pe orizont, nici o energie eruptivă care să uimească cu deslănțuirea ei. El a reprezentat însă în economia spirituală a neamului, într'o vreme de oscilări agitate și adesea desordonate, principiul continuității de muncă persistentă și metodică. Fiu de țaran, sau de preot, el s'a năzuit spre vârful piramidei sociale, dar a încarnat și practicat ideea purității de rasă cu toate consecințele ei. Într'o lume începătoare, al cărei echilibru nu se stabilise încă, în golul dintre pușinii de sus și protestarea sumbră de jos, acest nou-venit s'a intercalat, și gândurile lui a fost puntea de trecere dela o clasă la alta, pentru înfăptuirea unei conștiințe de unitate organică. Într'o perioadă când aici, la Dunăre, stăruia încă spuma incertă a unei exploatări străine de veacuri, acest apologet al Romei antice a instalat cultul lui Traian adus de-acasă, cu tot cortegiul unor sugestii de străveche mândrie. A realizat astfel un punct de razim pentru o renaștere morală, deschizând în același timp drumul reînvierii noastre politice. La liceu sau la universitate, oriunde a fost sortit, dascălul ardelean a rămas omul datoriei. Față cu vivacitatea spiritului muntenesc care primise poleiul influenței franceze, sau față cu specialele înclinări spre abstracțiune

ale Moldovenilor, el mergea înainte pe linia bunului simț, călăuzit de o robustă sănătate populară. Așa cum a fost el, cărturar drămuitor și inveterat latinist, temeinic fără strălucire, dar stăruitor fără oboseală, greoiu dar rectilin, ponderat și onest, întrupând virtuțile burgheze la un început de înfiripare socială, el devine un stâlp al românismului în ascensiune. Pe deasupra însă a tuturor îndeletnicirilor sale, acest profesor e un ambasador de fiecare clipă al Ardealului robit, în al cărui microcosm, învăluit de duhul străin, el nu se va putea reintegra niciodată, dar pe care-l plimbă cu o sfântă devoțiune pe toate cărările lui. Dacă în clipa cea dintâi a marelui războiu, în sufletul vechiului Regat, cucerirea Ardealului s'a impus cu puterea mistică a unei predestinări, minunea se datorește faptului că visul nostru de izbândă, înainte de a primi botezul de sânge, a făcut popas un veac aproape la catedra dascălilor ardeleni.

Din această lume de simțire a descins Ioan Bianu, un exemplar de elită, poate cel din urmă, al unei tagme istorice care s'a stins. E datoria de onoare a posterității să se oprească la ființa lui, să-i judece rostul și să transmită viitorului aspectele unei vieți excepționale. Figura lui se încadrează cu precizie în această galerie de înaintași, urzitori ai gândirii românești moderne. Noi, care cincizeci de ani și mai bine am resimțit palpitând frământarea lui I. Bianu suntem prea supuși de durerea clipei ca să-i putem cumpăni azi vrednicia și s'o putem arăta deaproapelui. Analistul de mâne nu va întârzia însă să schițeze profilul intelectual al distinsului filolog și istoric literar ale cărui studii au luminat în tainele trecutului nostru. Judecătorul obiectiv se va opri de pildă la *Bibliografia Românească Veche* sau la studiile *Manuscriselor* sau *Documentelor Românești*, ca la operele de amplă orientare, menite să rămână cărți fundamentale pe seama specialiștilor; tot astfel cercetările sale de literatură veche și nouă vor fi invocate, ca tot atâtea dovezi ale unui spirit științific perfect înzestrat cu toată armătura trebuincioasă.

Ceea ce-i dă însă vieții lui I. Bianu o semnificare particulară și dispariției lui o părere de rău mult mai intensă, e legătura cu Academia Română. De când există instituția, a trecut pe aici în cursul anilor o întreagă pleiadă de aleși. Din portretele de pe pereți ne privesc chipuri luminoase de scriitori și savanți. Fiecare a semănat un gând a lansat o preocupare. Din toate laolaltă s'a în-

chegat prestigiul care a introdus această aulă în conștiința publică. Unul singur a fost pentru care Academia a însemnat rostul de căpetenie al unei vieți. Este I. Bianu. Noțiunea însăși a așezământului nostru e legată de numele lui. El n'a fost oaspe aici, a fost acasă. Academia a înzestrat-o el, e opera lui nemuritoare. Stăpân și majordom a petrecut sub aceste ziduri vechi adunând cărți și azi și mâne, peste o jumătate de secol. Nu există colț să nu-l fi chibzuit, nici foaie în bibliotecă să n'o fi atins. O nobilă și anacronică pasiune de umanist bibliofil strălucea în pupilele vii ale acestui cap caracteristic de țaran de pe Târnave. De unde aducea el oare impulsul supracivilizat de fanatic al cărții? Dela Cipariu sau Moldovănuș dela Blaj, al căror ucenic a fost, dela vizionarul Treboniu Laurian, dela biblioteca din Milano unde și-a desăvârșit studiile, sau dela Dimitrie Sturdza care a ocrotit neîncetat din primele zile pe țaranul învățat? Numai cine i-a văzut degetele alunecând cu savoare pe pergamentul unui vechiu codice al limbii românești, sau i-a surprins clipirile șirete după o achiziție rarisimă pe seama bibliotecii, numai acela va putea aprecia munca, competența și patima neobositului colecționar al neamului. Subt mâinile lui, dintr'un maldăr de cărți răvășite, după cincizeci și șapte de ani de neîntreruptă priveghere, aproape o jumătate de milion de volume s'au așezat în rafturile neîncăpătoare și sărace ale Academiei.

Dar activitatea aceasta a fost mult mai complexă și mai dificilă. La Academie, dincolo de bibliotecă cerea cuvânt un șir întreg de obligații, care de care mai migăloase și mai dispartate. Aici s'au administrat fonduri, s'au editat cărți, s'au gospodărit moșii, s'au împărțit premii, s'au supravegheat școli... Un lung convoiu de îndatoriri fără înrudire una cu alta. Toate se concentrau la I. Bianu, catalogate meticulos, cumpănite pe toate laturile, urmărind invariabil același scop, beneficiul Academiei, interpretat cu demnitate și devotament. Scrupulul corectitudinii era împins până la extrem, o promtitudine occidentală diriguia totul. Cât despre ordine, ce să mai vorbim, era formula lui sacramentală. Decenii de-a-rândul el a păstrat-o în același ritm al muncii oneste.

Și cu toate acestea, omul socotelilor precise n'a fost un mizantrop retras după obloanele unei mândrii reci și disprețuitoare. Dimpotrivă, I. Bianu era un temperament deschis, fire blândă, înclinând spre umor și duioșie. Câte anecdote de ale lui n'au des-

creștit frunțile bătrânilor colegi... Glumeț cu nuanțe de fină ironie muindu-și săgețile în discreție și eleganță el urmărea cu un viu criticism toate fenomenele din jurul lui. Marea dramă a neamului însă i-a stârnit totdeauna valuri adânci în suflet. El a fost deslipit de Ardeal; desrădăcinat, niciodată. Cine nu știe cum, subt vitregia anilor de demult, Bianu, sfetnic al șefului unui mare partid, a fost un factor politic care înrăurea ițele mișcării de peste munți. Blajul trăia permanent în amintirea lui și era un punct fix în programul lui de viață. Soarta i-a hărăzit norocul de a vedea biruința cea mare, în fața căreia s'a cutremurat în toate fibrele de simțire... După războiu, spectator neadormit, înregistrând și linii mari și detalii, el nu s'a înșelat nici în aprecierea situațiilor, nici în judecarea oamenilor. În fața revărsării turburi postbelice, vechiul luptător național a rămas departe de orice deșertăciune, n'a cerut nimic. Câte fapte improvizate, adeseori strâmbe sau monstruoase, nu s'au agitat pe atunci pe ecranul vieții publice, smulgându-i indulgență sau amară osândă? De câte ori n'a văzut mâni nepricepute lovind în clenodii sfinte ale unor altare străvechi, de câte ori n'a simțit desgustul pe urma diletantismului frivol care năpădise arena?

În toate împrejurările, acolo în biroul lui modest, unde severitatea lui Dimitrie Sturdza te privea din bustul de marmoră albă, Bianu își rostea sentința cu obrazul crispat de amărăciune...

Așa a mers înainte zi cu zi, ceas cu ceas, păzind destinele Academiei.

Când deunăzi, apropiindu-se de pragul anilor optzeci s'a îmbolnăvit, el a înțeles cu seninătate că stă la poarta amurgului de veci care se poate deschide din clipă în clipă. Echilibrat și clarvăzător ca totdeauna și-a pus hârtiile în regulă, a verificat acte, a însemnat cele din urmă dorinți și, ca să lase totul în absolută ordine și-a pregătit însuși telegramele care anunțau rudele și prietenii :

— Ioan Bianu a decedat...

Da, a murit Ioan Bianu, dar la groapa lui învie un învățământ : numai cu astfel de oameni se ține o societate, se creează o civilizație și se clădește o viață de stat.

LA ÎNMORMÂNTAREA LUI ION GRĂDIȘTEANU

Drumul pentru biruința unei idei îl deschide totdeauna o ceată de aleși, din a căror credință, ca dintr'un izvor fermecat, mulțimile beau nădejde și lumină. Acești precursori sunt avangarda morală fără de care nu s'a dat nicio bătălie și nu s'a câștigat nicio izbândă.

Ideea națională, năzuința veche a identificării granițelor n oastre politice cu cele etnice, își are falanga ei care în cursul vremurilor a răscolit sufletele și a prevestit furtuna.

De demult s'au aprins aici focuri pe culme și-au luminat în frământarea chinuită de jos. Instinctul de viață al maselor a fost concretizat de acești premergători. Ei au hrănit visul, ei au despiciat realitatea, ei au codificat simțirea unui popor.

Din neastâmpărul lor creator s'au născut lozinci de luptă, planuri de izbăvire, formule de salvare, întreagă instrumentarea vastă a voinței unui neam în ajun de-ași arunca spada în cum-păna istoriei pentru afirmarea adevărurilor sale.

Azi, întristată adunare, pleacă din mijlocul nostru unul care a făcut parte din această pleiadă, un fanatic al ideii.

În sbuciumul lui se țese întreagă povestea românismului din cea din urmă jumătate de veac. În adevăr, cine se va apropia odată de viața lui Ionaș Grădișteanu, s'o descifreze în toate palpitările ei, va înțelege din idealul care l-a călăuzit și din consecvența dârză cu care s'a sbătut pentru el, va înțelege cât de legitimă era cauza noastră și cât de logic triumful venit în urmă. Numai dintr'o perfectă dreptate se pot zămisli asemeni rectitudini de program și numai la răspântii mari ale vremii se ivesc pe arenă astfel de iluminații.

Ionaș Grădișteanu a fost soldatul integrității neamului, investit cu toate atributele firești ale acestei concepții de luptător. Principiul național, pe care laboratorul veacului trecut l-a înfiltrat în conștiința publică la noi, dând astfel o justificare superioară și o ținută precisă unui simțimânt de înrudire organică a unui popor fărâmițat sub mai multe stăpâniri politice — acest fluid regenerativ și-a găsit în Grădișteanu un receptacol de fiecare clipă.

Descendent al unei familii de mari boeri, aducea parcă cu sine din rezonanța sectulară, îndrăsneala unui crez. Zeci de ani necentenit el și-a propagat gândul întreg la toate ocaziile, semănând lozinca unității viitoare. Om politic într'o vreme când România se încadraseră într'un sistem de alianțe potrivnice misiunii noastre istorice, Grădișteanu a nesocotit transacții și a încălcat prudențe jignitoare, ca să salveze o linie dreaptă și o demnitate națională.

O jumătate de veac a trăit în această religie a intransigenței și a îndeplinit toate preceptele ei.

Fie că la Liga Culturală propovăduia întregirea hotarelor, fie că îndemnurile lui transmiteau speranțe și curaj memorandumelor dela Cluj, sau obolul lui discret se strecura peste munți la frați, pretutindeni, la tribuna parlamentară, la întruniri publice, acasă sau în străinătate, acest ambasador al Românilor obijduiți era deapururi treaz și afirma în văzul lumii necesitatea inexorabilă: Unirea.

Soarta i-a hărăzit să asiste la sfârșit de dramă. Când în conflictul continentului s'a jucat și destinul României, Grădișteanu din primul ceas a înțeles taina noastră și a ascultat chemarea ei. La consiliul de Coroană dela Sinaia, glasul lui a fost cel mai răspicat, fixând o atitudine care se desprindea din întreg rostul unei vieți.

În tot timpul neutralității în opera înfrigurată de preparație a simțirii populare pentru jertfa care aștepta în umbră, el a clocotit fără răgaz, stăpânit de viziunea măreață a zilelor de mâne. În această perioadă, în mijlocul unui areopag de fruntași ai țării, coboriți azi aproape cu toții sub pământ, la „Acțiunea Națională” de atunci, înghebată ca un organ de propagandă a intrării în războiu pentru desrobirea Ardealului, am văzut de aproape adâncimea acestui suflet. Subt presiunea evenimentelor se răscoleau fibrele cele mai ascunse, se sbiciuia toată ființa noastră.

Sforțarea uriașă o simțeam aproape, examenul morții bătea la ușă și un mănunchiu de oameni ne chinuiau sub răsufierea lui. În această spovedanie fără reticențe, în care mi-aduc aminte Nicolae Filipescu înfățișa impulsul nestăpânit al vijeliei străvechi, Take Ionescu cumpănirea echilibrată a intereselor superioare, Delavrancea patima fără frâu a unui romantism vizionar, părintele Lucaci strigătul latinității primejduite, Ionaș Grădișteanu, cu hotărîrea liniștită a omului de baștină, cu competența cea mai desăvârșită în materie de demografie românească, cântărind rezervorul de forțe al neamului, exprima o înaltă și curată conștiință de rasă.

Ziua când România a tras sabia a fost cea mai luminoasă sărbătoare a lui Ionaș Grădișteanu.

Ce a urmat de-aici înainte, după zilele de epopée, sunt pagini triste care n'au isbutit însă să știrbească niciodată un program și un devotament.

În năvala profitorilor care s'au îmbulzit în primele rânduri ca să exploateze biruința care nu era a lor, Grădișteanu ca toți profesii visurilor împlinite, s'a dat laoparte. Înfașurat în mândrie și necerând nimic, urmărind consolidarea patrimoniului răscumpărat și lovind ereziile multor noi-veniți și-a țesut mai departe planul de izbăvire integrală apărând pe Românii macedoneni și susținând la școală, copii din valea Timocului.

O vieață dusă pe aceeași linie, fără abateri și fără greș...

Azi trupul lui înfrânt se coboară sub glie alături de strămoși, structura de gândire a lui Grădișteanu rămâne și pe mai departe ca singura orientare normală a spiritului public românesc.

Să-i fie țărâna ușoară.

BRĂTESCU-VOINEȘTI

O sărbătoare literară în zilele noastre, proslăvirea unui scriitor la un popas al vârstei... S'a oprit o clipă valul de preocupări pozitive, ca să plutim cu gândul în imperiul abstracțiunii și să ne uităm în ochii înlăcrimați ai unui om, care o vieață întreagă n'a făcut decât să spună povești... Nu vi se parecă e la mijloc capriciul unei iluzii, că suntem în plin anacronism, că din lumea veche o ispită întârziată a rătăcit la noi și ne încearcă cu tot farmecul duios și trist al vremurilor apuse? Am senzația că s'a suspendat ritmul înfrigorat al prezentului și că ne-am reintegrat ca prin minune în ierarhia valorilor de odinioară, când dincolo de proza cotidiană ne încălzea un vis și când alături cu alte religii trăia și cultul cuvântului... Mulțumesc Societății Scriitorilor Români, că ne-a dat câteva clipe, măcar, acest miraj, făcând să treacă pe dinaintea noastră jocul fermecat de lumini și umbre, care a prins sufletul unui artist în vârtejul creațiunii.

È o adevărată sărbătoare patriarhală, din care ne cântă trecutul, curios și blând, ca un tropar într'un colț de strană bătrânească dintr'o biserică la țară...

Pentru evocarea acestei lumi de demult nu se putea găsi o mai potrivită magie decât cărțile lui Brătescu-Voinești. Paginile lui deschise azi în vâltoarea post-belică sunt tot atâtea impulsuri de rectificare sufletească pe seama generației actuale, sunt accentele unei străvechi nobleți de gândire, din care se deslușește pecetea rasei și sănătatea morală dela temelie începuturilor noastre. Pentrucă, Brătescu-Voinești, a cărui frunte de ilustru sexagenar o încununăm azi cu recunoștința noastră, în realitate e mult mai bătrân și mult mai tânăr de cum scrie la carte. Nu

șaizeci de ani, ci câteva sute de ani se desprind din structura de cuget și simțire a aceluia care a descins pe arenă întovărășit de toată „funia neamului Udreștilor” dela Târgoviște...

Literatura lui se resimte că s'a zămislit pe ruine de cetate domnească. E o strălucită emanație a solului cu o vie rezonanță istorică, și în spiritul integral care o animează, și în toate amănunțele ei. O cuviință boierească, o onestitate a omului de soiu, o glumă potolită și binevoitoare se desfac din poveștile încadrate în podoabe arhaice, spuse parcă de unul din curtenii vechiului voievod vânător de bouri...

Faceți, în treacăt, să defileze o parte din galeria figurilor create de autor, ca să se închege definitiv tabloul ! Îl vedeți pe conu' Costache Udrescu, strănepotul lui jupân Radu biv-vel logofăt din zilele răposatului Matei Voievod, răzimat pe perne în patul de subt portretele strămoșești, silindu-se să nu mai plângă :

— „Păstrează-l pământul neamului tău, flăcăul tatii...” Iată-l și pe Pană Trăznea Sfântul, răsădind flori în grădina lui, după uluci de-un stângen și jumătate... Uite-l și pe nenea Guță, vine cu zâmbetul deschis, fiindcă „la nenea Guță nu încape minciună și diplomație, dumnealui spune lucrurile pe față, drept și pe șleau...” Aduce mult cu conu Alecu, care „măcar că e boier get-beget, e de prințipuri liberale...” Lăsați-i să vie cu toții la adunarea noastră, pe rând, păstrând rangul și fiecare rânduiala tagmei... Mai la frunte, firește, cocoana Eleonora văduva lui Alecu Nisipeanu cu patima „ghenealoghie”.

— „Vezi dumneata toți munții ăia? Toți au fost ai noștri odată” !

La colț stă pe gânduri conu Nae cu inima lui rănită de tată, povățuindu-și băiatul venit dela Paris : „Mișule, fătul tatei, lasă cărțile alea, că nu sunt bune... ascultă-mă pe mine, nu sunt bune”... fiți cu îngăduință și cu milă creștinească pentru Niță Ionescu Antileristul, a pățit-o rău de tot bietul, și „atât a făcut : s'a plesnit cu amândouă palmele peste obraz și într'un hohot de plâns a strigat cu o adâncă și amară sfâșiere : Aaah ! Mișo, mi-ai mâncat ambițul... Mișo... Mi-ai mâncat ambițul... Mișo !...”

Primiți-l cu blândețe pe Microbul și pe Isaia fără blană... Vine și Niculăiță Minciună... Numai Pitache Cojescu și cu Năiță nu pot veni fiindcă „dorm duși cu fața în sus și sforăe să zici că umblă cu ferestrăul ; iar hangiul care-i cunoaște de demult, a pre-

gătit pentru diseară o ciorbă cu ardei grozavă, niște pui la frigare apelpisiți, o salată de țări bătaioasă, a pus clondirele la gheață și a trimis pe Tiliță în sat să caute pe Dima Lăutarul. Știe el că domnu' Pitache și cu domnu' Năiță nu se întorc curând acasă, -că sunt călători și călătorului îi șade bine cu drumul !...''

Cum vi se pare această lume? Privindu-i pe toți, ascultându-le în treacăt păsurile și proverbele, nu exclamați din primul moment : ce oameni cumsecade ?

Cei mai mulți boieri de neam în pridvorul casei strămoșești, magistrați chinuiți de „lumea dreptății”, sau țărani cu ochii limpezi, oricâți răsar din toate colțurile, încarnează instinctele ancestrale ale neamului : o societate orânduită pe principiul unei vieți de echilibru și normalitate, pătura noastră provincială de ieri, care vine de departe din adâncimea veacurilor.

De aceea părintele ei, Brătescu-Voinești, a cărui aniversare o serbăm azi, e cum spuneam, foarte bătrân, din scrisul lui se desprinde la fiece pas pravila veacurilor.

Și cu toate acestea e mai tânăr ca noi ! Cine va scrie odată cartea lămuritoare de mâne, în care se va fixa aspectul intelectual al povestitorului, va descifra această dualitate ciudată : îmbinarea unui tradiționalism purcezând dela predoslovia lui Miron Costin, cu cele mai avansate probleme de gândire modernă... Brătescu-Voinești trecut prin școala de criticism sever a Junimei, a altoit pe un fond de specială sensibilitate locală, criteriile filosofice ale unui occidental, înfățișându-se astfel și mai român și mai european decât alții. Dacă aș căuta o asemuire într'o literatură străină, m'aș gândi la Turghenieff cu care are afinități de gentilom și poet. Ca și autorul minunatelor poeme în proză, Brătescu-Voinești exprimă, alături de frământarea specifică a unui mediu și sbuciume pur omenești deslegate de timp și spațiu. E o conștiință literară superioară care-i povățuește scrisul, o concepție de viață din care alegi marile întebări ale chinuitului, menit să se flageleze pentru a contribui la „sporul de pricepere” al semenilor săi. Poate această filosoficească îndeletnicire — cum ar zice dânsul urmând verbul cronicarilor, i-a dat, pe lângă tinerețea intelectuală, și acel îndemn de aristocratică izolare care l-a ferit o viață întreagă de clamoarea vulgului. Fostul avocat de provincie n'a căutat să-și atenueze greul vieții cu triumfuri ieftine. Oricât de înzestrat cu darul cuvântului, fermecătorul causeur, nu s'a trans-

format într'un ecou al tribunei și în târgul slobod al tuturor, la banchetul politic nu și-a ocupat niciodată locul, pe care cu dragă inimă i l-ar fi asigurat oricine. Un sentiment de discreție l-a ținut totdeauna la distanță, ceva din mândria mută a artistului, care l-a făcut să scrie undeva cuvinte categorice : „E o iluzie, o mare rătăcire, să crezi că pe calea politică ți-ai putea servi țara mai bine decât pe calea literaturii ; îți repet că oamenii politici sunt factori cu totul secundari ai realizării vreunui progres”. Cu aceste convingeri, la care se adaugă și sfiala distinsă a unui temperament de sensibil, Brătescu-Voinești nu putea înfrunta chiotul brutal al realității devenind un luptător de fiecare ceas. Înregistra însă totul ca un seismograf de o rară precizie, urmărirea cu elaborare interioară neîntreruptă toate evenimentele politice, le judeca și drămuia în raport cu utilitatea publică iar caietele lui însemnau zi cu zi grotescul acestor figuri de biruitori.

Se întâmpla des că întâlnind un prieten, la un colț de stradă, își descărca revolta cu patimă :

— Auzi dumneata, hahalera...

Cu excepția lui Caragiale nu cunosc om, căruia prostia ome-nească să-i fi putut smulge protestări mai violente.

O singură dată totuși și-a părăsit atitudinea de spectator obiectiv și pasiunea politică l-a prins cu frenezie. A fost imediat după izbucnirea războiului mondial. Înceștarea uriașă l-a asvârlit pe Brătescu-Voinești într'o sguuitoare criză de conștiință. Suflet de vizionar pus „în slujba păcii”, el a fost rănit în credința lui de prima bubuitură de tun. Ca un atom conștient al omenirii bolnave a înțeles drama dela început și s'a asvârlit în fața ei stăpânit de prevestiri crude. Și-a dat seama însă că trebuie să plătim tributul de sânge, că dincolo de munți suntem chemați de frați și mâni întinse care cer ajutor. Din clipa aceea n'a mai avut odihnă. Cine știe ce porunci ascunse strigau în sângele lui dela Târgoviște. În zilele neutralității s'a ridicat ceas cu ceas, împins de-o generoasă nevroză. Parcă-l văd în camera mea de hotel, demoralizat de liniștea cumiștilor, scârbit de seninătatea traficantilor, cu ochii aprinși de un ideal care-i svâcnea la tâmpie, cum își turna apă în lighian pe fruntea fierbinte, întrebându-mă crispat, ca de o groaznică îndoială : — „Ce zici tu, suntem noi nebuni ?”

Tăceam atunci și n'aș putea răspunde nici azi la întrebare :

— „Suntem noi nebuni ?”

Nu știu, iubite coleg, poate că da... Ceea ce știu cu toată hotărârea însă, e adevărul pe care-l spui Dumneata așa de bătrânește frumos într'una din paginile din „Întunec și Lumină” : „Arta nu e zădărnice și podoaba omenirii sunt acei care au căutat să desvelească tainele lumii” !

Cu această convingere Academia Română se închină la praznicul Dumitale și-ți urează prin rostul meu încă mulți ani.

PREFAȚĂ LA „ROMÂNIA“

Războiul mondial s'a deslănțuit ca o furtună cotropitoare asupra omenirii.

Pe urma lui, aproape de două decenii, continentul, transformat dintr'o casă mortuară într'o casă de sănătate, se sbuciumă copleșit de teorii și formule, fără să-și găsească locul. Cine ar putea spune cât se va prelungi această perioadă de cutremur molecular al bătrânei Europe și ce surprize ne mai rezervă încă obositul laborator? Ca în toate cataclismele însă și în recenta prăvălire, un principiu al sănătății a căutat să-și facă drum — instalând pe ruine o nouă orânduire de viață. Ideea națională, care în cursul veacului al XIX-lea a determinat schimbările de hartă în Occident și-a împins mai departe triumful ei, creând frontiere de stat în sensul unor delimitări etnice. Un act de justiție istorică destul de întârziat s'a îndeplinit astfel, normalizând oarecum raporturile de viață ale unui colț de umanitate. Că în această așezare proaspătă sunt dibuiri și întrebări care nu și-au primit răspunsul încă, fenomenul e firesc și orice manual de istorie ne poate da lămuriri liniștitoare prin capitolele similare din alte epoci și alte părți.

România cu frontierele ei actuale e rezultanta acestui proces de evoluție istorică, prin care-și legitimează dreptul de existență și se încadrează într'unul din marile adevăruri elementare ale unui patrimoniu comun de gândire.

Menirea acestor rânduri e să dea în treacăt câteva noțiuni explicative pentru o carte care prin nota absolut veridică a fotografiei va înfățișa realitatea autentică a unui popor, dincolo de invenția subiectivă sau de comentariul interesat al unui atelier

de scriitor. Placa fotografică, cu mărturisirea sinceră a pitorescului românesc, va izbuti mai mult decât aceste pagini să prezinte fragmente din cadrul de viață a unei țări nou înființată în forma ei de azi, dar cu puternice rezonanțe în trecut.

Se impune totuși o seamă de deslușiri inițiale care, fugitiv măcar, să lumineze atât misterul nostru de procreație cât și linii generale de ale prezentului.

Care e mai întâi configurația geografică și cum se înfățișează structura solului la acest neam spre care se îndreaptă de atâtea ori întrebătoare privirile din Apus? Un poet — cel mai mare gânditor al nostru, al cărui geniu și-a muiat aripile în suferința de veacuri, Eminescu, a condensat într'un singur rând al unei sbiciuitoare poezii, raza etnicului românesc : „*Dela Nistru pân'la Tisa*”. Chinuitul profet a avut dreptate când a codificat în versuri lapidare, obiectivul unei sbuciumări milenare și a dat un program de luptă generațiilor venite în urmă.

Viziunea lui de mare precursor s'a izbândit, ca și în alte părți unde la începutul unei mișcări liberatoare a fost o poezie. Între aceste două râuri s'a jucat drama noastră stropită cu belșug de lacrimi și sânge în două mii de ani. Pământul acesta apare ca o entitate organică. Un trup imens având Carpații coloană vertebrală și respirând la Marea Neagră, spre care se îndrumă fluviile toate ce străbat ambele flancuri, România ne arată o varietate de peisagiu de o bogăție particulară. Munții cu masivele împădurite și cu creștetele pleșuve de piatră vineție fără a avea înălțimea Alpilor, sunt de o severă măreție în aspectul lor. Fie în Bucovina, la Făgăraș, la fruntea Ceahlăului sau pe coamele de stâncă ale Bucegilor, ca și în alte colțuri de țară, acești munți exprimă sălbătăcia tragică a naturii, cu o vigoare neobișnută, reamintind lanțul prăpăstios deasupra fiordurilor norvegiene. Pădurile care îmbracă coastele piezișe cu adâncimile lor umede neatinsse de secure, de brazi bătrâni răsturnași de trăsnet, izvoarele care țâșnesc de subt lespezile de piatră, toate aceste priveliști îți dau un sentiment de intimitate ancestrală a naturii, pe care Occidentul întretăiat pretutindeni de urmele omului nu-l mai încearcă de sute de ani. Acestei sălbătăcii de codru se atribue și fauna Carpaților, unde urșii, mistreții, lupii, caprele negre și cerbii roiesc prin crânguri și poiene făcând din România, în materie cinegetică, o țară unică pe continent.

Coborînd însă de pe crestele munților spre poale, trecând peste valul rostogolit al acestor temelii de granit care închid în fibrele lor subterane : aur, sare, cărbuni, fier, o formidabilă revărsare de bogății minerale, peisajul se înmoaie preschimbându-se în coline ondulate, prelinse în depărtări cu o nuanțare infinită de culori, dela verdele întunecat al pădurilor de stejar până la galbenul mat al miriștilor arse. E o țară agricolă extraordinară de mănoasă care se întinde subțochii noștri, cu o vegetație luxuriantă risipită pe o strălucitoare îmbinare de câmpuri și ape — desigur cel mai binecuvântat sol al Europei. La rădăcina munților, pe ambele versante, ca din niște misterioase și uriașe uzini ale unor titani zăvorîți în rărunchii pământului, clocotesc râuri de foc cu mugetul înfricoșat al svârcolirilor vulcanice. De o parte, în Ardeal, e gazul metan care pe o rețea de sute de kilometri răsbate din adâncuri, ca o mare de lavă aprinsă, făcând să spintece văzduhul ca un stâlp de flacără — d'altă parte sunt zăcămintele de petrol din valea Prahovei care în mii de sonde revarsă zilnic acest fluid fierbinte al unor conformații geologice fără pereche pe continent. De amândouă părțile, mergând înainte, se desface în fața privitorului câmpia vastă, limpede și generoasă, ca o carte deschisă. De pe înălțimea Postăvarului, deasupra Brașovului, se vede Țara Bârsei, țesătură admirabilă de cultură agricolă a vechilor coloniști sași, aducând aminte de figurile geometrice, din broderiile lor.

Spre Nord, în continuare, ca o nesfârșită trenă de smarald tăiată de o fâșie de argint, se ivește câmpia Mureșului.

Înapoi, ieșind din defileul Prahovei, planul muntenesc, covor multicolor, așternut spre infinit, răsare dintrodă uimindu-te cu țâșnirea de energie a lutului lui negru năpădit de verdeață. Cu cât te duci mai departe pe malul Argeșului sau Ialomiței, cu atât orizontul se desface, contururile se pierd și ochii rătăcesc în gol fără un punct de sprijin. Te găsești în fața Bărăganului, Cănaanul României cu huma grasă care ca și brazda câmpului din Banat sau anumite regiuni din Basarabia însemnează însăși abundența risipitoare fără măsură și fără hotar. O veche legendă românească, dorind să explice această nesăbuită răsplată a gliei, spune glumind că Dumnezeu după facerea lumii, pășind pe sus ca să semene pământul, aici i s'a spart sacul și toată sămânța a căzut pe aceste plaiuri. În zilele de vară lanurile aurii de grâu se

îndoaie sub razele de soare, porumbul își fâlfâie frunzele metalice ca o pădure de săbii sclipitoare, rapița galbenă își împrăștie aroma adormitoare, din toate unghiurile palpită parcă vieța cu o sevă neastâmpărată care secundează la orice atingere. Cirezi de vite poposesc pe aceste livezi lenese, caii sălbatici sburdă în fața fântânii cu cumpănă, cârduri de dropii greoaie se stârnesc de prin ascunzișuri și fug bătucind țarina... Ceasuri, zile întregi poți rătăci sub adierea aceluiași vânt cald în care ca un fior argintat strălucesc în zare fire de funigei. Din când în când ziduri și turnuri de cetăți călătoare își plimbă mirajul lor și dispar, imagini jucăușe din *Fata Morgana* care mângâie des singurătățile câmpu ilor noastre...

Într'o asemenea rătăcire, ca o surpriză neașteptată, găsești înaintea ta Dunărea care încolăcindu-și pe tăcute spinarea cu luciuri de oțel îmbrățișează întreaga întindere a Valahiei. Intrând în țară Dunărea străbate Porțile de fier cu turburări de ape rebele, care se lovesc de bolovani și stânci; cu cât înaintează în drum culegând râurile și poveștile noastre, își încetinează mersul, devine molatică și gânditoare, își lărgește albia și tot mai domol se apropie de Mare. Hotar străvechiu al așezărilor de popoare și formațiunilor de stat, înțeleptul râu, — moșneag care a înregistrat atâtea năzuinți și a ocrotit atâtea destine potrivnice, curge calm spre eternitate, ca un simbol al resemnării maiestose... Înainte de a muri însă își desface brațele și miraculoasa *Deltă* se naște astfel din această uriașă gesticulare, junglă plină de culoare și mister ca un basm oriental. Dacă n'ar avea o altă numire decât Delta Dunării și atunci ar putea revendica România dela toți îndrăgostiții de natură un pelerinaj care să le desvâlue farmece necunoscute încă. Această împărăție de apă unde se oglesc insule plutitoare cu stufiguri de trestie și flori de nufăr, nemărginit Eldorado al peștilor peste care se rotesc în sboruri capricioase popoare de găște sălbaticе, cocostârци, pelicani și egrete, e un colț ciudat și exotic, ceva din aspectul vrăjitului Gange care a făcut un popas în mijlocul civilizației noastre sceptice. Așa moare Dunărea pierzându-se în Marea Neagră: curgeri liniștite de unde cărunte. Din depărtare se ridică faldurile albastre ale Pontului Euxin, violente în neastâmpărul lor fără odihnă. Întâlnirea celor două continente cu toată cascada ei vertiginoasă de lupte și înclăștări dușmane pe scara vremurilor e prinsă parcă

în acest strigăt din adâncuri. O lumină penetrantă descinde de sus și ține praznic deasupra ei, proiectând neantul și Divinitatea.

Pe acest pământ s'a depănat vieața noastră, veac cu veac, subt aspre lovituri ale sorții.

Când a început copilăria acestui popor, cronicarii n'au însemnat-o, nici unde s'a mișcat mai întâi leagănul lui nu se știe. Suntem tot atât de autohtoni ca și stâncile din Carpați, care nu pot avea o poveste a nașterii, fiindcă s'au pomenit totdeauna la locul lor. S'au găsit desigur, savanți, istorici sau filologi, care au emis diverse teorii ale descendenței noastre, distrugându-se unul pe altul. Realitatea e că primul aluat etnic pe care s'a grefat zestrea posterității la noi este acea populație traco-getică de care bătrânul Herodot amintește și pe care foarte serioase cercetări moderne au justificat-o pe deplin. Probabil Dacii, a căror puternică așezare de stat a oprit cele dintâi tendințe de expansiune spre răsărit ale Imperiului Roman, sunt continuatorii acestor locuri de baștină. Neam vânjos și războinic, așa cum ni-i înfățișează columna lui Traian dela Roma acești soldați, a căror spadă pusese zăgaz năvălirii călăreților sciți, au căzut înfrânți de meșteșugul strategiei romane.

La începutul veacului al II-lea din era creștină civilizația latină cu toate atributele ei s'a înstăpânit aici și noua provincie cu bogățiile puse în valoare a devenit : *Dacia Felix*, care potrivit unor iscusite rețete de guvernare, ridicându-se pe sine, alimenta centrul. Aproape două secole a ținut această infuziune de latinitate, căci după acest timp legiunile ocupației s'au retras în Moesia, chemate de Dioclețian, dar fructul acestei cununii a rămas pe loc, coborîndu-se ca într'o căldare în văgăunile munților. Un nou botez de credință, de limbă și obiceiuri, o sguduitoare încrucișare de suflet și de sânge s'a săvârșit aici pe urma cuceritorului Traian.

Această mixtură e la baza existenței noastre.

De atunci evul mediu, plin la noi de întunec și de blestem, a deslănțuit cumplite furtuni cu puhoai grele și murdare. Prestigiul bogăției a ațâțat poftelile hoardelor nomade, iar specificul configurației geografice a apăsă totdeauna asupra noastră ca un blestem de naștere. Câți n'au galopat în goană peste noi, ca o grindină de vară care prăpădește totul? Huni, Avari, Pecinegi,

Unguri, Cumani, Turci, rase deosebite au călcat Dacia cu copitele cailor lor mărunți semănând moartea și distrucțiunea. Coridor al imigrațiunii popoarelor, noi am simțit pe trupul nostru spasmurile nebune ale istoriei universale. În această văltoare ne-am îndoit dar nu ne-am frânt. Potopul a trecut fără să ne înnece, fulgerele au lovit alături fără să ne atingă. Carpații ne-au apărut adolescența în cuibul lor și de când am ieșit în larg ca să fim însemnați la cronici și letopisețe, am adus cu noi un arsenal strașnic de apărare : o conștiință de rasă bine definită și o structură de limbă romanică în care se topeau toate infiltrațiile diverselor vecinătăți etnice.

Cărțile de istorie reoglindesc de aici înainte întreg cortejiul de evenimente în care s'a împletit o vieață, agitată peste măsură. Cele două principate dunărene au fost chiagul permanent al unei resurecțiuni naționale. Românii pe deasupra și pe dedesubtul granițelor vremelnice, și-au păstrat activ și conștient simțământul unității lor organice. Politicește acest îndemn și-a găsit în treacăt formula concretă de realizare înainte cu 300 de ani sub sceptrul unui voievod valah care a plătit cu capul izbânda unui vis. De atunci firul s'a ȧesut mai departe și nicio putere n'a fost în stare să-l stârpească. Tragedia geografică s'a menținut neconținut cu catastrofele ei de care Occidentul nu s'a împărtașit niciodată. Poate tocmai această volbură înfricoșată a vremurilor a trezit în această nație funcțiuni biologice deosebite care o predestinau să înfrunte nenorocirile, găsindu-și o stare de echilibru în mijlocul primejdiilor. Ȧinând piept năvăliilor tătare și turcești, Românii de șapte veacuri continuă fără întrerupere pe Dunăre și pe Nistru o vieață de stat și afirmă dreptul lor la o civilizație proprie. Între trei împărății, ca între trei pietre de moară s'a măcinat de o jumătate de mileniu fermentul independenței noastre. Astăzi cele trei împărății cu vechea lor formă de stat nu se mai găsesc pe harta Europei ; ideea națională a tras granițele sângelui.

România, țară nouă, cea mai veche după înrudirea ei cu pământul, e pentru întâia oară întronată în drepturile ei.

În acest răstimp de două milenii în care s'a plămădit românismul, sufletul lui ca un vast rezervor a strâns în el amintiri și speranțe, bucurii și plângeri, toți fiorii de care a tresărit

în decursul vremurilor. Cine ar putea să despice această comoară de simțire și să aleagă din ce anume taine derivă gama multiplă prin care se exprimă specificul nostru național?

În lumea materială însă se văd urmele trecutului, ca niște sarcofage monumentale ale unor glorii apuse. Contactul cu popoare care s'au stins, înrudirea cu culturi îngropate se pot descifra din atâtea pietre care vorbesc limpede pe teritoriul nostru. Iată în județul Hunedoara, bunăoară, zidurile cetății Sarmisgetuza, care lămuresc în mod evident proporțiile puterii alcătuitoare de stat a Dacilor și temelia bine încheșată a bătrânului rege Buerebista. Dacă ar exista o savantă alchimie a sângelui care să analizeze proveniența minunatului lichid, globulă de globulă, sunt convins că multe ar afirma coborîrea noastră din acești vlăjgani cu pieptul gol, care au mușcat cu dinții în pământul lui Decebal. Cât despre resturile domniei romane, ele apar pretutindeni ca niște certificate ale unui vast sistem militar și administrativ cu care Roma împânzise provincia cucerită. Oasele strămoșilor noștri sunt amestecate în toate colțurile cu osemintele civilizației latine. La Turnu Severin se vede încă pe malul nostru zidul podului lui Apolodor, peste care Traian la 101 după Hristos a trecut ca să împlânte dincolo de apă strălucirea vulturilor romani. Deasupra Dunării se ridică ruinele castrelor care deslușesc în toate amănunțele îndeletnicirile legionarilor concentrați aci „ex toto orbe terrarum”. Sunt intacte încă altarele zeilor și iarba crește blândă împrejurul marmurei a cărei inscripție înseamnă moartea unui centurion sau plânge durerea celor doi copii după mama lor. În Dobrogea la Valul lui Traian, la Alba-Iulia în Transilvania, la Deva unde cultul lui Mithras ne-a lăsat o întreagă ecatombă de piatră, în toate părțile, ca niște diplome de nobleță, pecetii ale acestei stăpâniri, ies la iveală. Mai mult : ramificarea întinsă a orânduirii de stat s'a clădit pe urmele acestor două veacuri de activitate intensă, diriguată de pe malurile Tibului. Drumurile de căpetenie sunt arterele comunicației fixate de inginerii de acum o mie opt sute de ani, minele noastre de aur sau salinile exploatare de ei, îți dau impresia că au fost părăsite numai ieri-alaltăeri și că în curând se vor întoarce iarăși. Cine atinge în treacăt măcar cu privirile acest uriaș țințir de energie risipită aici, își poate da seama câte din impulsurile și patimile acestor mândri cărmuitori de țară dorm închise în sufletul nostru ca cenușa unor urne funerare...

Firește că și monumente istorice medievale din epocile mai recente se găsesc în număr respectabil semănate în țară.

Astfel este brăul de fortărețe pe malul Nistrului, zidite probabil între veacurile XIV și XV de către domnii Moldovei. Reoglindind concepția arhitecturală italiană, aceste așezări ale apărării noastre spre răsărit sunt opera meșterilor genovezi coborâți aci de pe corăbiile iuși ale vestitei republici, care avea debușeuri comerciale până în punctele depărtate ale Mării Negre. Ridicate la Hotin, Soroca, Tighina și Cetatea Albă, cu scop inițial de a sluji drept dig împotriva revărsării Tătarilor din Crimea, aceste ziduri de un pitoresc remarcabil au avut de multe ori un rol determinant în războaiele ruso-turce găzduind între altele exilul romantic al lui Carol al XII-lea și răscolite fiind mai în urmă de fastul asiatic al lui Potemkin. Astăzi se oglindesc tăcute în apa Nistrului, înălțându-și jgheburile de granit ca niște pumni strănși ai Europei.

În Ardeal, începând cu veacul al XIII-lea, stilul gotic a înjghebat lucrări considerabile care au rămas până astăzi ca niște pioni avansați ai Apusului pe pământul românesc. Întăriturile dela Feldioara, Prejmer sau Hărman, croite de călugării ioaniți sau templieri s'au păstrat intacte, mărturii venerabile ale creștinătății primejduite. Sașii cu deosebire au înstăpânit în orașele lor pe o scară întinsă, toate nuanțele goticului, dela umerii greoi ai bastioanelor masive până la linia îndrăzneată a turnurilor de biserici. Cele câteva centre ca Brașovul, Sibiu și Sighișoara sunt o întrupare caracteristică a geniului german ca o repercursiune directă a meșterilor dela Nürnberg sau Rothenburg. Tot astfel castelul Bran, cu cei vreo șapte sute de ani ai lui, pare un cuib de rittești hrăpărești smuls de pe o culme de pe malurile Rinului și printr'o minune cățărât pe stâncile Carpaților noștri.

Și-au sculptat atâția în piatră visul lor de mărire pe acest pământ, din care într'o clipă țâșnind seva autohtonă s'a revărsat pe tot întinsul ca o mare cotropitoare.

Eternul cântec al tuturor acumulărilor de forță în natură.

Subt negura vremurilor, românismul s'a pitit în scorburile din munți.

Ca râurile care în drumul lor își fac albie subterană și la o depărtare răsar din nou, așa ne-am retras din fața istoriei, ca peste

câteva veacuri cu o pornire impetuoasă să cerem cuvânt. În această tăcere s'a elaborat un suflet și o conștiință. Subt crestele brazilor sau pe iarba înrourată din poieni, în mijlocul turmelor de oi strănepoții vechiului amalgam traco-roman și-au depănat traiul lor. Puși în contact direct cu toate tainele firii, ei și-au instrinat o impresionabilitate delicată și o vieță interioară plină de întrebări. Moștenirile străvechi îmbinate cu panteismul roman, preceptele creștine brodate pe fondul de lumină al păgânismului de demult, svonul codrilor și trăsnetele căzute pe piscuri, șopotul de izvoare și cântecul de greier, toate aceste coarde dintr'o claviatură largă, fără început și fără sfârșit, au ascuțit simțurile și au adâncit rezonanța lor lăuntrică. În această vieță primitivă, patriarhală, valorile estetice s'au fixat cu precizie, o armonie de linii și culori au povățuit ochiul și mâinile.

Cine va căuta să examineze cu competență imensul tezaur al etnografiei românești, va constata neasemănata noastră superioritate față de manifestările similare ale altor popoare. Variația porturilor dela regiune la regiune, adesea dela sat la sat, invenția și finețea acestor poeme cusute pe pânză de in, gustul discret în tănuiri și în motivele aplicate, toate dau o amplă simfonie care nu se poate compara decât cu comoara folclorului literar și muzical risipită în umbra satelor. Un străin nu poate bănuși această cascadă de senzații, care nu va avea niciodată puțința de a se coborî pe hârtie. Ca să verifice va trebui să se ducă el însuși acolo, pe muchea unui deal la poala muntelui într'o duminică de vară și să vadă fetele la horă, să desprindă din mlădierile lor ritmul antic al mișcărilor încremenite în desenul vaselor grecești, să se uite în treacăt la crestăturile unei mâneci de cioban dela Rucăr, sau să rămână uimit de splendida eleganță barbară a scoarțelor oltenești. Un simț al formei și al proporțiilor impecabil e sălășluit aici la țară și se furișează în toate creațiunile populare, mari și mici, dela porțile sculptate în lemn de stejar ale Gorjului până la ultimul ciob care astâmpără setea unuicălător... Ce anume influențe ancestrale au hrănit particularismul acestei flore artistice din Carpați se va stabili, poate, de către învățații care admirând vitrinele din muzeul britanic la Londra vor descoperi cu mirare frapante asemănări ale unor cusături din Egipt sau din Irak cu unele produse ale etnografiei românești.

Pentru noi din ele respiră eternitatea.

Există însă o civilizație strălucită, ale cărei forme și principii s'au repercutat pe solul nostru, au prins rădăcini aici și încetățenindu-se au primit o semnificare nouă, găsindu-și a doua patrie. E prelungirea culturală a Bizanțului. Legați bisericește de Răsărit, au transplatat la noi odată cu dogmele și ritul ortodoxiei o concepție de viață cu toate consecințele ei. Acest import-spiritual făcându-și culcuș în suflete și-a atras botezul moștenirilor locale. Arhitectura și pictura stilului bizantin în penetrația lor spre Nord s'au oprit la noi și la adăpostul așezămintelor eclesiastice s'au născut neperitoare opere de artă. După căderea Constantinopolului, exodul unui complex patrimoniu s'a strămutat în cele două principate dunărene. Au venit prinți din vechile familii imperiale, călugări asceți, zugravi de iconostase și retori elinești cu dialectică subțire. S'a suprapus o întreagă pătură de elită socială pe culcușul moldo-valah. Acești noi-veniți au dat domnițe la curtea voievozilor, au dat șefi bisericești și mari intriganți politici, au adus lumină și noroiu, care frământându-se cu duhul băștinaș au făcut să pulseze un emporiu proaspăt de civilizație.

Sute de ani am fost paznici conștienți la care s'a refugiat slava Bizanțului. Cine vrea o dovadă de netăgăduită măreție o poate găsi în clădirile Domnilor noștri pe muntele Athos unde se păstrează încă pe pereți chipurile ctitoriei unui Vasile Lupu.

Neobizantinismul românesc, ca manifestare artistică este o continuare amplificată și adaptată a concepției inițiale. Atât în arhitectură și pictură, cât și în sculptura ornamentală, creațiunile noastre duc mai departe și cizelează preceptele de bază ale stilului. Nota locală însă se exprimă distinct la tot pasul. Cine ar putea spune că frescele dela Biserica Domnească din Curtea de Argeș nu realizează principiile generale în care se încadrează mozaicurile dela Ravenna sau strălucirea grea a Pantocratorului în domul din Monreale, dar cine nu-și dă seama că din retina noastră s'au prins pe paletă tonuri mai blânde și mai moi, severitatea ascetică a fost înlocuită cu o blândețe umanizată și monumentalitatea proporțiilor gigantice a fost de-a-dreptul sacrificată? România se mândrește pe drept cuvânt cu bisericile și mănăstirile ei. În vechiul Regat se găsesc pretutindeni după coline verzi sau după piepturi de pădure aceste monumente care vorbesc de continuitatea neștirbită a unei doctrine religioase-culturale și

de excepționalele aptitudini ale unui popor încercat de groaznice mizerii. Cinci sute de ani vorbesc de pe zidurile lor, o respectabilă vetustate culturală aici în pragul Orientului. În această vreme, multe au fost rase de fanatismul islamului sau deteriorate cu prilejul năvălirilor turcești. Sfinții zugrăviți în mănăstirea dela Cozia unde doarme mama lui Mihai Viteazu, păstrați și astăzi cu ochii scoși de lăncile spahiilor sunt o impresionantă imagine simbolică a străduințelor noastre. Spre Nord aceste locașuri se înmulțesc în măsura în care au fost puse la adăpost de incursiunile sălbatice din vecini. De aceea Bucovina cu mănăstirile ei e subț acest raport un muzeu în care sunt închise clenodii neprețuite din tezaurul Europei.

Arta bizantină a devenit un blazon al creațiunii și sensibilității noastre intelectuale.

Ianus din mitologia greco-romană exprimă în modul cel mai nemerit ființa unui popor : două fețe, trecut și viitor.

O față la noi e brăzdată de suferință, cealaltă e încordarea voinței cu ochii turburi și cu buzele strânse.

Cea dintâi e o cheazășie pentru cea de a doua.

România de azi în plenitudinea drepturilor ei consfințite își trăiește prima perioadă istorică. Ca desrobite de un zăgaz, unde înțeleniseră de mult, puteri neșănuite izbucnesc din adâncime și cer cuvânt. E o vieată tumultuoasă plină de sgomot și de culoare, e nevroza unui trup care își trosnește încheieturile înșepenite de veacuri, se freacă la ochi dibuind și se scutură de praful care l-a năpădit în drum. Sunt ezitări desigur, semne de întrebare, strigoi ai zidurilor dărâmate, planuri pripite și sunt descărcări de energie care se rostogolesc în gol...

Nu-i nimic ! Așteptați puțin !

Luptătorul de pe arenă are picioare bine înfipte în pământ și ochii ațintiți spre cer !

El a venit târziu, abia acum începe să-și spună cuvântul...

PRĂBUȘIREA AUSTRIEI

Subt ochii noștri s'a petrecut recent într'o viteză fulgerătoare, cel mai însemnat eveniment dela războiu încoace.

Austria s'a încorporat în statul german, îndeplinindu-se această hotărîtoare rectificare de graniță fără o picătură de sânge. În schimb însă, râuri de cerneală curg pretutindeni după înregistrarea neașteptatului deces politic, pe urma căruia harta Europei primește o înfățișare nouă. Pe cât de pasivă a rămas în fața faptului împlinit atitudinea statelor direct interesate, pe atât de plină de întrebări se arată astăzi opinia publică din toate părțile în analiza situației noi create și în comentarea consecințelor.

Sunt nenumărate preocupările care se ridică la suprafață și cer cuvânt în actuala fierbere vulcanică a întregii omeniri. De o parte e problema de conștiință a poporului german, imens laborator în care orice atom se mișcă angajat de ideea dusă la biruință. Cu o putere de coeziune și cu o disciplină necunoscută încă în istoria modernă, cu aparatul savant al organizării sentimentului colectiv în plină desfășurare, — sufletul acestui neam își afirmă astăzi în orice colț de pământ justificarea lui. E o deslănțuire frenetică de credință într'un ritm precipitat care s'gudue totul în revărsarea lui tumultuoasă. Paralel cu acest val de resurrecțiune formidabilă, în toate țările un examen amănunțit urmărește faza proaspătă a echilibrului internațional, cântărind subt diverse aspecte probabilitățile pentru ziua de mâne. Care va fi sfârșitul nemijlocit al acestei rezonanțe universale nimeni n'ar putea pronostica azi; un lucru e însă cert: după acest act de grăbită și necontestată sporire a prestigiului german, discuțiile în legătură cu dispariția Austriei se vor duce mai departe argumentându-și proporțiile.

Ultimul discurs al lui Octavian Goga, rostit la Academia Română la 1 Aprilie 1938.

Dincolo însă de interesul pe care-l pot stârni oriunde în spiritul public chestiunile raporturilor de stat din Europa centrală cu complicațiile lor viitoare, pentru analiștii fenomenelor istorice, prăbușirea Austriei impune o retrospecțiune. La orice înmormântare imaginea celui care s'a dus se mai ridică odată rememorând un trecut din care crâmpeiele mai de seamă se desfac, ca să lumineze și să explice o existență. Sfârșirea Austriei e sfârșirea unui proces istoric, un capitol încheiat dintr'o dramă stropită cu mult sânge. Fiecare dintre spectatorii neobișnuitei prăvăliri își va alege cu acest prilej subiectul de preferință, stăruint asupra perioadei care-l atrage mai mult din povestea răposatului imperiu. Vor fi deci nenumărate evocările paginilor din epoca strălucirii de odinioară și se va pune în cumpănă cu diferite interpretări misiunea ce a avut să îndeplinească formațiunea de stat dislocată azi.

Într'o mie de ani și mai bine, de când s'a întemeiat provincia Ostmark de către Carol cel Mare, continuitatea ei politică a influențat în mod direct soarta Europei. Cu deosebire însă dela suirea pe tron a lui Rudolf de Habsburg, la 1273, s'a resimțit neconținut urmărirea unei ținte precise de către această dinastie cu speciale calități de adaptare la necesitățile vremii. Primind lozincile militante ale momentului și luptând pentru realizarea lor, Habsburgii au știut da astfel conducerii lor de stat o legitime care poate fi văzută și prin prisma unor interese mai largi. În acest chip Austria și-a avut semnificarea ei în cursul veacurilor, încadrată totdeauna în linia de conduită a unui comandament istoric. Dela rolul inițial ce i s'a acordat de către înfăptuitor de-a fi un dig de stăvilire a năvălirilor barbare, ea a evoluat cu timpul asigurându-și o preponderență pe continent, deținând vreme îndelungată o situație de prima mână, îndrumând în mod categoric destinele atâtor neamuri. Mai ales din ziua în care imperiul roman al națiunei germane a trecut în moștenirea Habsburgilor, se desprinde tot mai limpede patrimoniul luptelor ce-a dat și a scopurilor spre care a tins cu o proverbială artă de guvernare. Fie că s'a afirmat ca pavăză a catolicismului, înfruntând năvala turcă sau vijelia reformațiunii, fie că a păzit concepția orânduiriilor feudale cu îndărătnicie, sau a susținut un echilibru permanent când față de tendințele dominante ale Occidentului francez, când față de izbucnirile turburi ale penetrațiunii slave.

Austria prin sânge, prin intrigi sau încuscări, și-a afirmat rostul determinant în istoria lumii. Din această vastă și îndelungă risipire de energie, secole de-a-rândul s'a ales o întinsă eflorescență de fapte și oameni de idei și instituții, legate de numele ei. Toate, firește, stârnesc interesul posterității, fiindcă din ele se descriează progresul uman. Cine nu se gândește cu emoție bunăoară la apărarea Vienei în fața cotropirii oștilor lui Kara Mustafa, care primejduia creștinătatea... Cine nu privește cu simpatie profilul lui Maximilian de Dürer în galeria dela Viena, cine nu resimte misterul sumbru al desertăciunii omenești din căutătura amară a lui Carol Cvintul la Bado, prinsă de penelul lui Tizian? Da, istoria Austriei e o bună parte din istoria umanității. În cripta Capucinilor e așezată la veșnică odihnă cenușa năzuințelor europene ale unei jumătăți de mileniu.

Acest proces al integralității continentale, însă sub egida austriacă, s'a curmat odată cu ivirea pe orizont a principiului național, care puna în vedere o nouă delimitare de frontieră în temeiul consangvinității. Veacul al XVIII-lea cu rolul lui iconoclast în domeniul abstracțiunii, a mișcat din temelii bătrâna alcătuire, devenită de-a-dreptul anacronică la lumina ideilor liberatoare ale revoluției franceze. Coroana confecționată la Viena după Austerlitz pentru o Austrie devenită imperiu dunărean, după ce sceptrul lui Carol cel Mare dela Aachen trecuse în mâna vigoasă a lui Napoleon, această coroană improvizată însemna întreruperea bruscă a vechei semnificări istorice din care preluda decompoziția și ruina. Această Austrie, obstacol pentru unitățile naționale de mult visate, înjghebare administrativă fără substrat sufletesc, stat polițist fără conținut moral și fără coeziune politică, perpetuat în puterea inerției, n'a răspândit decât o atmosferă de cadavru care-și aștepta îngroparea. În suta de ani cea din urmă, conglomeratul etnic de sub Habsburgi prezintă astfel cel mai întunecat tablou al vieții de stat, în care dezastrele militare s'au împletit cu strigătul de desrobire al popoarelor îndușmănite între ele, dornice de-o viață de stat neatârnată, sfărâmând cătușele stăpânului de ieri. După continue amputări de teritoriu, după ridicarea de state naționale independente la granițele ei, această Austrie despuiată de prestigiul trecutului, lipsită de un punct arhimedic pentru existența de stat, vetustă și inactuală, fără o platformă de înțelegere a propriilor ei cetățeni, își aștepta des-

membrarea ca un act de justiție întârziată pe un pământ în pragul primenirii.

Din această curbă sortită în analele omenirii, astăzi când ultimul rest al Austriei a dispărut ca națiune de pe harta Europei, pornesc amintiri, planuri și sugestii pentru atelierele de gândire care caută să pătrundă tainele fluctuației istorice. În măsura corelațiunii de ieri sau a legăturilor de mâne, de pretutindeni se pun acum în circulație cercetări și impresii pe urma decedării apropiate. Cum am putea să tăcem noi într'o asemenea clipă de transformare radicală a vieții de stat? Conștiința publică a țării noastre, oricât mocnește ea azi sub mutism de comandă, poate fi oprită să-și pună întrebări într'o problemă care răscolește un cortegiu de aduceri aminte? A murit Austria! Subt cupola Academiei Române, unde trebuie să fie găzduit totdeauna instinctul vital al neamului, a tăcea pe această chestiune ar însemna că suntem cuprinși cu toții, sau de-o dureroasă eclipsă a celei mai elementare comprehensiuni, sau de-o prudență vecină cu lașitatea. Nici una nici alta nu ne-ar ierta-o în materie umbrele înaintașilor noștri, toate aceste chipuri de pe pereți pentru ca e mortul politic de azi a însemnat sbucium sau amare decepții de-o vieță întreagă...

În istoria românismului, Austria, timp de peste trei sute de ani a fost forța activă care ne-a priveghiat neconținut, când exploatăndu-ne pentru scopurile ei, când ținând seama ca străduințele de emancipare să ne fie paralizate. În negura vremii, trăgând toate ponoasele unei nenorocite configurații geografice, poporul nostru pe deplin conștient de diferențierea lui etnică, și-a măcinat energiile în mod constant ca între trei pietre de moară, sub apăsarea celor trei imperii vecine. Dintre cele trei, Austria a reprezentat totdeauna o tendință programatică de strivire metodică manifestată de câte ori expansiunea forțelor noastre s'a resimțit dintr'o parte sau alta. Impediment organic pentru toate năzuințele românești în materie politică a fost curtea dela Viena, a cărei foame de teritoriu a vizat în repetate rânduri principatele dunărene. În lupta de apărare a creștinătății în care s'a pus la contribuție sângele moldo-valah cu atât prisos de jertfă, Habsburgii nu numai că ne-au lipsit de sprijinul lor efectiv, dar ne-au tratat ca monedă de schimb și de câte ori în istorie ne-am îndreptat spre ei cu gând de izbăvire am plătit scump încrederea

rău plasată. Cea dintâi dovadă eclatantă și pilduitoare e omorîrea lui Mihai Viteazu, captat de făgăduințele imperiale pentru felul lor egoist și sacrificat din primul moment când i-a mijit un îndemn de independență. Austria, urmărind în jocul diplomatic învrăjbirea popoarelor de sub sceptrul ei pentru a le putea domina, în realitate nu făcea decât să pună în valoare cu mult meșteșug o rețetă de exploatare în folosul propriu. În această privință, învățămintele tuturor supușilor ei de odinioară sunt la fel. Cât de sugestivă e de pildă tânguirea cronicarului săcuiu din veacul al 18-lea Mihai Cserci: „Jugul de lemn al Turcilor ne-a fost greu, am vroit să-l aruncăm de pe grumazul nostru, ne-am pomenit însă cu jugul de fier al Austriei care apasă mult mai puternic... Învață Transilvanie!”.

Concomitent cu politica de echilibru, rezultând din pulverizarea tuturor, s'a ivit mai târziu ideea unei preparații în vederea statului unitar pentru care convertirea la catolicism apărea ca primă etapă. Din această concepție și probabil din gândul de-a produce o ruptură sufltească cu românismul de peste munți, s'a urzit proiectul unirii noastre cu Roma, pe urma căruia optzeci de ani și mai bine ortodoxia din Ardeal a rămas văduvită de orice ierarhie bisericească. Ni s'a dat deci o lovitură crâncenă cu planul bine chibzuit al desființării, știindu-se la Viena că cel mai de seamă criteriu al naționalității la noi e altarul strămcșesc. De altfel regimul stăpânirii Ardealului de către Habsburgi, după întronarea lor la 1688, a însemnat pomparea sistematică a tuturor izvoarelor de viață spre metropolă.

Un tablou nemerit al vremii ne dă colegul nostru Lupaș, în cartea lui „Răscoala țăranilor din Transilvania în anul 1784“ : „Expansiunea austriacă se anunța și în Transilvania, ca și în alte provincii, prin obișnuita treime de crainici, deopotrivă de primejdioși : călugărul iezuit, agentul fiscal și generalul împărătesc. De mreșile celui dintâi avea motive să se teamă nu numai locuitorii de baștină, toți credincioși ai bisericii ortodoxe, dar și numeroși protestanți ardeleni, cărora principatul vasal turcilor le asigura o situație dominantă. De exploatările celui de-al doilea nu putea fi nimeni bucuros mai ales în acele timpuri de perpetuă criză economică, pricinuită atât prin cheltuelile îndelungatului războiu, cât și prin risipa excesivă a cercurilor conducătoare și prin jafurile organizate de funcționarii superiori. Iar în ce pri-

vește felul de-a se comporta al armatei austriace e de ajuns să înregistrăm mărturia unui cunoscător al situației, cum era ofițerul Flämitzer dela justiția militară, care spunea fără înconjur că cruzimea acestei oștiri e mai mare decât a celei turcești, întrucât până și comandantul celei mai mici unități își consideră postul ca o mină de aur, strângând capital din sudoarea de sânge a locuitorilor și trăind în lux fără măsură”.

Am smuls aceste rânduri veridice ca să se vadă amărăciunea Ardealului românesc al acestei vremi, în care s’a zămislit răscoala lui Horia. Strangulat de Unguri, românismul a găsit ureche surdă la Viena, al cărei împărat se complăcea adeseori în gesturile liberale ale unui filosof împrietenit cu îndreptățirea sau indulgența „drepturilor omului”. Istoriografia noastră va lămuri cu vremea rostul umbrelor țaranului din Albac pe la Burgul împărătesc, adevărul crud însă e că, cu toată legenda clemenței imperiale și-a protestării de sus împotriva nemeșilor unguri, rebelii noștri au fost prinși de armata Habsburgilor și trași pe roată la Alba-Iulia, sub oblăduirea pajurei cu două capete.

Subt aceeași emblemă s’a vărsat mai târziu sângele nostru în războaiele napoleoniene, în care am albit câmpiile Europei cu oase românești din Ardeal... Sinistră tragedie a unui popor care murea fără să știe de ce. Ce aveam noi să oprim, cu pieptul, avalanșa de foc a înfricoșatului corsican, pornit în numele unor lozinci desrobitoare pe seama bieților iobagi, în a căror nemărginită suferință muțiată în lacrimi se înfiripase cântecul unei licăriri de nădejde: „Bună Parte, de departe, vine să ne dea dreptate”? Pentru ce mușcam noi în țărână la Wagram și la Aspern? Pentru păstrarea orânduielilor feudale, pentru teoriile de sfântă alianță ale lui Metternich, pentru triumful principiului monarhic de esență divină atacat de jacobini? Nimic, un tragic paradox, ecatomba noastră nu avea nici înțeles, nici justificare.

Și cu toate acestea, n’am spune adevărul întreg, dacă n’am recunoaște că în cugetul nelămurit al nației din Ardeal era o rază de credință care radia spre tronul împărătesc dela Viena. De unde venea, cine-o chemase la viață? De sigur, subt impulsul famosului dicton „divide et impera”, Viena pentru a salva jocul aparențelor a lansat în cursul vremii, sporadice gesturi de încurajare Românilor din Ardeal. Era și-o formulă de înfrângere pentru

veleitățile nobilimii maghiare, care-și accentua exigențele, această pipăire discretă era și un mijloc de alimentare a devotamentului unor mase populare fără ocrotire.

Raza de nădejde însă din psihologia ardeleană se aseamănă mai mult cu picătura de lumină care pătrunde după zăbrelele unei închisori. Românii ardeleni, având în față pe Unguri ca dușman imediat, nu luau seama cum se fierbe soarta lor în cazanul alchimiei dela Viena. În cumplita încercuire se localizau cu ura lor asupra vrăjmașului nemijlocit și nu vedeau pădurea, de copaci... Se mai adăoga negreșit, ca un element de ordin moral mentalitatea patriarhală a unui popor de țărani, — care din tradiții străvechi, din basme și din sfinte citanii își transmitea din generație în generație ca o zestre a unui traiu chinuit această oftare spre „prea înălțatul chezaro-crăiesc scaun”. Pe acest fond sufletesc, pe mitul mincinos al acestei autosugestii scump plătită s’au grefat la noi atitudini și directive, încercându-se chiar cu oareșcare accente de pseudocerebralitate, înjgheburile unei doctrine politice. În acest chip se explică la răspântii grele postura în care s’a găsit românismul din Ardeal față de Habsburgi. La 1848 bunăoară, — când ideea națională ținea sub ipnoza ei simțirea neamului — Ardealul nostru a sprijinit Viena pe aceeași linie a sacrificiului inutil. Rănilor locale au fost și de astădată mai poruncitoare cu durerea lor decât dogmele de ordin general care povățuiau gândirea europeană. De aci bifurcația de judecată a frunțașilor români, de atunci, de pe amândouă crestele Carpaților : Bălcescu de o parte, Șaguna de alta. Lui Avram Iancu, doar, ca un impuls al unor patimi străvechi, ca o adiere misterioasă deslipită din gorunul lui Horia, i-a preluat ingrati-tudinea Austriei...

De fapt principiul național infiltrase germenul pierzării în larga alcătuire amorfă. Organismul de stat se sguduia în capeteasma lui. Identificarea granițelor etnice cu cele politice a început să schimbe fața lumii. Procesul istoric nou pornit a prins să-și dea roadele în toate părțile, măturând lumea de odinioară și supunând totul în cale cu puterea fatalității. Austria era dinamitată și se surpa din temelii... Consecințele se știu : Magenta, Solferino, Königgrätz... Un aer de putregaiu se simțea împrejur, în care intervenise parcă și aripa destinului implacabilă ca în tragediile antice, fulgerând dinastia de Habsburg...

O neagră prevestire din televiziunea teribilă a poetului ungar Petöfi
părea a se ivi pe orizont.

*Precum s'a risipit Ierusalimul
Așa și tu ești menită peirii,
Austrie,
Și ca stăpânii lui, bătuți de vânturi
Cezarii tăi vor pribegi în lume...*

De altfel, curtea dela Viena a înțeles însăși, glasul de osândă al vremii și prin încheierea dualismului la 1867, indicând viitor centru de greutate Budapesta, a iscălit sentința de moarte a Austriei istorice... Popoarele au deslușit că zorii unirii naționale se pregătesc și pe deasupra granițelor s'au întins mâni frățești în toate colțurile... Româanismul a intrat și el în făgașul proaspăt... Cu o intuiție sigură, scria după dualism Alexandru Roman în *Federațiunea* dela Budapesta: „Dualismul austro-ungar va fi sau primul pas spre federațiune sau ultimul spre disoluțiunea monarhiei habsburgice”. Cauza noastră nu mai era o plângere izolată, ea se angrena în necesitățile transformării continentale, menite să se desfășoare mai curând sau mai târziu conform legilor firești ale unui proces de biologie politică. Avea atâta dreptate vizionarul italian Mazzini în cuvântul lui către Români: „Voi nu veți avea neatârnare, libertate și dreptate, până nu vor cădea mai întâi împăratul dela Viena și Țarul Rusiei”...

Evenimentele se cunosc.

Austria și-a urmat față de noi linia veche, aceeași ostilitate surdă, dusă până la sfârșit. Din clipa în care principiul național a devenit evanghelia noastră, dușmănia era iremediabilă. Una din cele două părți nu-și putea atinge scopul final al existenței, decât prin moartea celeilalte. De aceea, în mod firesc, Viena s'a împotrivit, la toate momentele, consolidării de stat a românismului: Unirea Principatelor, alegerea Dinastiei străine, războiul de independență, [proclamarea Regatului... Paralel, a contribuit la grandoarea efemeră a Ungariei, angajată la aceeași vină organică, supusă deci aceleiași legi. La lumina acestor adevăruri s'a săvârșit rectificarea de conștiință a Ardealului, unde procesul Memorandului dela Viena, a fost ultimul accent prin care s'a consumat cântecul trist al veacurilor de obidă la treptele Tronului.

Ce-a urmat de aci înainte se știe.

Războiul punând încă odată pe primul plan revendicările principiului național, Austro-Ungaria s'a dislocat și alături de alții a rodit unitatea noastră.

Încă odată s'a adevărit cuvântul poetului :

*„Das alte stürzt, es aendert sich die Zeit
Und neues Leben blüht aus den Ruinen”.*

Zilele trecute la Viena s'a deschis cea dintâi pagină în cartea nouă a Austriei contopite definitiv cu poporul german într'o singură țară.

Cine a asistat la acest spectacol al unirii n'a fost sbiciuit numai de-o adevărată răscolire de reminiscențe istorice, dar și de multiple senzații în fața zilei de mâne. Ca printr'o baghetă magică bătrâna capitală cutremurată în toată ființa ei a renăscut cu acest prilej într'un praznic fără pereche. În fâlfâiri de steaguri, în ploaie de flori și nesfârșite urale, milioanele coborâte în stradă primeau defilarea armatei germane. Un spectator obiectiv al acestei deslănțuirii frenetice rămânea coplesit de gânduri și întrebări. Ce miracol a putut smulge din populația Vienei acest delir necunoscut? De unde-și luau nervii și chiotul fanatic acești buni burghezi, atât de blânzi până eri, îngăduitori și sceptici în colocviul lor cu străinii? De unde resorturile de pasiune elementară care nu se putea bănui odinioară la această lume poleită de bună cuviință, lume mai mult de suprafață decât de adâncime? O uriașă transformare a aspectului de mase, o svârcolire colectivă nevăzută încă, ruptă parcă din zilele unei cronici medievale. De unde veneau toate acestea? Nu era decât un singur răspuns pentru nenumăratele puncte de întrebare. Ideea națională, taină nepătrunsă a sângelui. Legea cea mai puternică și cea mai sfântă a solidarității umane, ea stăpânea această nebună încleștare de oameni.

Sărbătoarea de deunăzi, urmează încă înainte la Viena, ea nu poate fi privită altfel decât prin prisma continuității unei idei care-și duce mai departe biruințele cu o logică neîndurată și fără apel. Dispariția Austriei și înglobarea ei în Germania era virtual decisă din momentul în care a fost redusă la o identitate de teritoriu etnic. Numai o lipsă totală de comprehensiune istorică mai putea admite ca în furtunoasa recrudescență postbelică a principiului național această unire politică să nu se desprindă

ca un fruct copt al unei desăvârșite intimități sufletești. Nici-un tribunal de gândire obiectivă nu era în stare să mențină o astfel de desbinare în același trup. Cu deosebire judecata noastră a Românilor, care suntem beneficiarii firești și târzii ai principiului național, ca și sentimentul nostru de dreptate ne interzic să tragem la îndoială pornirea Germanului dela Augsburg de-a se uni cu Germanul dela Linz, înțelegând pe deplin că dacă am cădea într'o asemenea erezie am legitimă încercarea dușmanilor României care în orbirea lor ar îndrăzni să susțină vreodată că Românii dela Mureș n'ar fi dorit să se unească cu Românii dela Jiu. Nu, dreptatea este o platformă morală cu aceleași consecințe și obligații pentru toți, de aceea în unirea recentă a Austriei cu Germania văzând un act perfect justificat, noi îl înregistrăm ca un rezultat definitiv al istoriei contemporane, cu care trebuie contat în echilibrul european.

Această configurație de stat, însă schimbată în Europa centrală, aduce după sine o serie de radicale modificări de ordin diferit, care nu pot fi atrase în raza constatărilor noastre actuale. Câteva totuși trebuiesc amintite, fiindcă ne privesc direct și rețacerea lor ar putea fi socotită ca o umbră voită a realității.

Mai întâi reținem problema lichidării Habsburgilor pe urma contopirii germane. Legitimismul austriac în mod natural poate fi considerat astăzi un capitol închis. Pentru statele succesoriale e o reală binefacere această înlăturare a unor posibilități de sugestie, care, fără a fi fost primejdioase, fluturau încă vagi și neplăcute amintiri din trecut...

Un însemnat și necontestat eveniment e și înfrângerea lui Israel care se desface din trecerea Vienei sub jurisdicția germană. Să ne fie îngăduit a-l atinge în treacăt, firește cu toate riscurile. Capitala de pe malul Dunării, se știe, devenise de mult un centru de radiațiune semită. Întreg veacul al nouăsprezecelea în care stăpânirea austriacă prin însăși compoziția interioară polietnică a vieții de stat, nu era în stare să afișeze în mod constant o pecete naționalistă, ovreimea s'a infiltrat neconținut în orașul de reședință al curții imperiale. În atmosfera cosmopolită care se crease, Ovreeii într'un număr exorbitant și-au pus în lucrare cunoscuta lor rețea de acaparare în etape. Mai întâi bănci, comerț, industrie, jurnalism și pe urmă literatură. Influența lor de acum patruzeci de ani era atât de cotropitoare, încât a fost nevoie de-o

violentă redeşeptare în sens național creștin subț Lueger. Odată cu prăbușirea Habsburgilor, — în Viena de după războiu, — agitată, fără stăpân subț patronajul dela Geneva, Ovreei și-au împregnat tot mai mult caracterul lor bine definit. Paralel cu formula socialistă instalată pentru multă vreme la conducerea orașului, ovreimea a făcut să se resimtă tot mai evident aici distrucțiunea parazitară. Dincolo de planul economic o specială ambianță s'a înființat pentru ocrotirea lui Israel. Prin presă, prin teatru, prin muzică, ahasverismul internațional își punea în circulație clișeele cunoscute. Un aer particular cu vagi adieri de Tel-Aviv începuse să se răspândească împrejurul trofeelor venerabile ale creștinismului luptător odinioară și nu era greu pentru un observator mai desghețat să deslușească nota tot mai anacronică a admirabilei Stephans-Kirche în mijlocul forfoteli de pe stradă. Viena zi cu zi se detașă din cadrul străvechiu, nu mai păstra decât în pietre rezonanța seculară, de altfel sgomotoasă și frivolă, prin tot spiritul ei curent Viena se iudaiza. Ei bine, această disonanță inoportună, infuziune de desagregare în inima Europei, s'a frânt. Reparația arică a început la Viena, totul va merge înainte pas cu pas, după un plan bine încheșat. Pentru cine cumpănește liniștea de mâne în temeiul unei vieți cu raporturi precizate dela neam la neam, pentru cine crede într'o civilizație care va avea la bază specificul național, deparazitarea semită a Vienei apare ca un act de salubritate internațională. Din punct de vedere românesc noi nu putem urmări decât cu simpatie și cu un impuls de auto-mustrare o operație care aici mai are de așteptat încă. O singură obiecțiune în legătură cu viitorul exod dela Viena. Ar fi indicat poate, în situația noastră de păgubași pășiși, astăzi când trebile publice din țară primesc în toate amănuntele directă binecuvântare a celei mai înalte căpetenii bisericești, — ar fi indicat să aplicăm prudentul adagiu liturgic: „Ușile, ușile...—cum am zice noi: vămile, vămile...— cu înțelepciune să luăm aminte”.

Ne pierzând din vedere nici faptul că în noua stare de lucruri dela Viena s'au împrăștiat pionii acțiunii subterane ai Kominternului, — nu ne îndoim că siguranța și purificarea Europei au avut de câștigat pentru viitor.

În orice caz românismul, văzând în rânduirea recentă de stat o consfințire a unei doctrine din care derivă propriile sale drepturi, privește cu încredere și liniște ziua de mâne..

TABLA DE MATERII

	Pag.
Pragmente autobiografice	9
*	
Ideea Unirii	33
Discurs honoris causa	39
Sărbătoarea tinereții	47
Transformarea sufletească a României	51
Infiltrații străine în literatura română	57
*	
Comemorarea Reginei Elisabeta	75
Horia	85
Kogălniceanu	93
Amintirea lui George Coșbuc	99
Nu moare Filipescu	105
Vechea artă plastică a poporului român (Grigorescu, Andreescu, Luchian).	109
I. C. Negruzzi	117
V. Goldiș	125
I. Bianu	131
I. Grădișteanu	137
Brătescu-Voinești	141
*	
Prefață la Cartea „România”	147
Prăbușirea Austriei	159

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE S.A.R.
„CARTEAROMÂNEASCĂ” DIN
BUCUREȘTI B-DUL REGELE
CAROL I, Nr. 3. REG. CO-
MERTULUI Nr. 311/935 SOC.
ILFOV, ÎN LUNA IULIE 1942.

44556—942

PREȚUL LEI 250.—